

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ БЕЛИЯТ ПАРАХОД СЛЕД ПРИКАЗКАТА

Превод от руски: Недялка Христова, 1976

chitanka.info

1

То си имаше две приказки. Едната негова, за която никой не знаеше. Другата — дето му я разказваше дядо му. После не остана нито една. За това е думата.

През онази година то беше навършило седем, караше осмата.

Най-напред беше купена чантата. Черна мушамена чанта с блестяща метална закопчалка, която, се промушваше през скобка. С външно джобче за дребни неща. С една дума, необикновена, най-обикновена ученическа чанта. С това май и започна всичко.

Купи я дядо му от минаващата автосергия. Автосергията, като обикаляше със стоки за животновъдите из планината, се отбиваше по някой път и при тях в лесничейството, в Санташката падина.

Оттук, от предела, по долища и склонове се издигаше във висинето охраняваният планински лес. В лесничейството има само три семейства. Но все пак от време на време подвижната сергия се отбиваше и при горските пазачи.

Единствено хлапе в трите къщи, то винаги първо забелязваше сергията.

— Пристига! — викаше то и притичваше към вратните и прозорците. — Колата-магазин пристига!

Пътят се промъкваше дотук от крайбрежието на Исък Кул, все по дефилето, по брега на реката, по камънаци и трапища. Не беше много леко да се пътува по такъв път. Като стигнеше Караулни връх, пътят се изкачваше от дъното на теснината по ската и оттам дълго се спускаше по стръмния и гол склон към къщите на пазачите. Караулни връх е съвсем наблизо — лете почти всеки ден момчето тичаше да гледа от него с бинокъла езерото. А там, на пътя, винаги всичко се вижда като на длан — и пешеходец, и ездач, и, разбира се, кола.

Тогава — а то се случи през едно жежко лято — момчето се къпеше в своето язче и оттам видя как по ската вдига облаци прах кола. Язът беше в края на плитчината на реката, в чакъла... Дядо му го беше направил с камъни. Ако не беше този яз, може би момчето

отдавна да не е живо. И, както казваше баба му, реката отдавна да е изплакнала костите му и да ги е изхвърлила право в Исък Кул и щяха да кокорят очи рибите и разните му там водни твари от почуда. И никой нямаше да го търси и да се кахъри за него — защото кой го е карал да се навира във водата и защото на никого чак толкова не е потрябвало. Но досега това не беше се случило. А случеше ли се, кой знае, баба му може би наистина не би се хвърлила да го спасява. Поне да беше нейна кръв, а то, както казва тя, чуждо. Пък чуждото си е винаги чуждо, колкото и да го храниш, колкото и да го гледаш. Чуждо... Ами ако не иска да бъде чуждо. И защо то да е чуждото? Може би не то, а баба му да е чужда?

Ала за това — после и за дядовия яз също после...

Та така, зърна тогава то колата, тя се спускаше от върха, а подире ѝ се кълбеше прах. И толкова се зарадва, сякаш знаеше, че ще му купят чанта. Начаса изскочи от водата, бързо намъкна гащетата на слабичките си бедра и още мокро, посиняло — водата в реката е студена, — заприпка по пътеката към къщи, първо да извести за пристигането на сергията.

Момчето тичаше бързо, прескачайки храсталаците и заобикаляйки големите валчести камъни, ако нямаше сили да ги скочи, и не се спря дори за секунда — ни край високите треви, ни край камъните, макар да знаеше, че те съвсем не са обикновени. Те можеха да му се обидят и дори да му турят крак. „Колата-магазин пристигна. После ще дойда“ — подхвърли то тичешком на „Легналата камила“ — така наричаше ръждивокафявата гърбава гранитна скала, до гърди затънала в земята. Обикновено момчето, когато минаваше покрай своята „Камила“, винаги я потупваше по гърбицата. Потупваше я като стопанин, както дядо му потупваше своя късоопашат кон — така, небрежно, между другото: ти, значи, почакай, аз имам малко работа. Имаше си то и камък „Седло“ — половината бял, половината черен, петнист камък с вдлъбнатинка, и можеше да се поязди като кон. А си имаше и камък „Вълк“ — много приличаше на вълк, сиво-кафяв, туктам попрошарен, със силен врат и тежко чело. Към „Вълка“ то се промъкваше пълзешката и се целеше в него. Ала най-любимият му камък беше „Танкът“, несъкрушима канара до самия подмит бряг на реката. Струваше му се, че ей сега „Танкът“ ще се откъсне от брега и ще тръгне, ще заклокочи реката, ще закипи с белите си пенести вълни.

Нали танковете в киното така вървят: от брега във водата — и хайде... Момчето рядко гледаше филми и затова добре запомняше видяното. Понякога дядото водеше внука си на кино в совхозната племенна ферма в съседния участък отгатак върха. Та затова на брега се бе появил „Танкът“, винаги готов да се понесе пряко реката. Имаше и други — „зли“ и „добри“ камъни и дори „хитри“ и „глупави“.

Сред растенията също имаше „любими“, „смели“, „боязливи“, „зли“ и разни други. Бодилът например бе главният му враг. Момчето се бе сражавало с него десетки пъти на ден. Но край на тази война не се виждаше — бодилът все си растеше и се множеше. А пък поветицата, макар и тя да е бурен, е най-умното и весело цвете. Тя най-добре от всички среща заран слънцето. Другите треви нищо не разбират — кога е утро, кога вечер — все им е едно. А поветицата — щом припарят слънчевите лъчи, отваря очи. Смее се. Отначало едното око, после второто, после една след друга по поветицата се разтварят всички цветни фунийки. Бели, светло-светлосини, бледолилави, всякакви... И седиш ли край тях съвсем тихо, струва ти се, че когато се събудят, започват безшумно да си шепнат нещо. И мравките знаят това. Заран рано тичат по поветицата, примижават на слънчице и слушат какво си говорят цветчетата. Може би си разказват сънищата?

Денем, обикновено по пладне, момчето обичаше да се крие в гъсталака от ширалджинови стъбла. Ширалджините са високи, нямат цветове, а пък са дъхави, растат на туфи, събират се накуп и не допускат наблизко други треви. Ширалджините са верни приятели. Особено ако си наскърбен и ти се плаче, за да не те види никой, най-добре е да се скриеш в ширалджините. Те миришат като борова гора на припек. Топло и тихо е в ширалджините. И главното е, че не закриват небето. Трябва да легнеш по гръб и да гледаш небето. Отпърво през сълзите нищо не ще различиш. А после ще доплуват облаци и ще изобразят горе всичко, каквото си намислиш. Облаците знаят, че на теб не ти е много хубаво, че ти се иска да се махнеш някъде или да изчезнеш, та никой да не те намери, и после всички да въздишат и да охкат — ето, изчезна момчето, де ще го намерим сега?... И за да не се случи това, за да не трябва да изчезваш никъде, за да си лежиш тихо и да се любоваш на облаците, облаците ще се превръщат във всичко, каквото поискаш. От едни и същи облаци ще се получават най-

различни неща. Само трябва да умееш да разпознаваш какво изобразяват облаците.

А в ширалджините е тихо и те не засланят небето. Ето такива са те, ширалджините, дъхащи на напечени от слънцето борове...

И какво ли още не знаеше то за тревите. Към сребристото коило, дето растеше на мократа ливада, момчето се отнасяше снизходително. Чудак е то — коилото! Вятърничава глава. Неговите меки копринени метлици сякаш не могат без вятър. Само чакат — накъдето духне, натам се накланят. И се накланят всичките като един, цялата ливада, като по команда. А захване ли буря или дъжд завали, не знае коилото де да се дене. Мята се насам-натам, пада, притиска се о земята. Да имаше крака, би побягнало навярно къде му очи видят... Но то само се преструва. Утихне бурята и отново лекомисленото коило е с вятъра — накъдето той, натам и то...

Само, без приятели, момчето живееше в кръга на тези простички неща, които го обкръжаваха, и само автосергията можеше да го накара да забрави всичко и да се втурне презглава към нея. Пък и какво да кажем, автосергията това не са ти там някакви камъни и тревя. Какво ли само няма в нея!

Когато момчето дотича до дома, сергията вече приближаваше двора, иззад къщите. Сградите на лесничейството бяха с лице към реката, дворовете преминаваха в полегатия склон към реката, а отвъд нея направо от подмитото дърво стръмно нагоре се изкачваше гора, така че до лесничейството можеше да се стигне само зад къщите. Да не бе дотичало момчето навреме, никой нямаше да знае, че сергията е вече тук.

В този час никой от мъжете не беше у дома си, още от сутринта всички се бяха пръснали. Жените шетаха из къщи. Но точно тогава момчето пронизително завика, притичвайки, към разтворените врати.

— Пристигна! Колата-магазин пристигна!

Жените се сепнаха. Втурнаха се да вадят скътаните пари. И наизскачаха в надпревара. Баба му и тя го похвали.

— Я го виж какви очи имал?

Момчето се почувствува поласкано, сякаш само бе довело сергията. Беше щастливо, че им е донесло тази новина, че заедно с тях бе хукнало навън, че наедно с тях се блъска пред отворената врата на фургона. Ала тук жените веднага го забравиха. Не им беше до него.

Стоки много — кое по-напред да гледаш. Жените бяха само три: баба му, леля Бекей — сестра на майка му, жена на най-главния в лесничейството, конния горски пазач Орозкул — и жената на помощника Сайдахмат — младата Гулджамал с дъщеричката си на ръце. Само три жени. Но те така се блъскаха, така ровеха и преобръщаха стоката, че продавачът трябваше да ги помоли да пазят ред и да не бърборят всички наведнъж.

Думите му обаче не подействуваха твърде на жените. Отпърво вземаха наред, после почнаха да избират, подире да връщат отделеното. Отделяха, мереха, препираха се, умуваха, десетки пъти питаха за едно и също. Това не им харесвало, другото било скъпо, на третото цветът не бил за тях... Момчето стоеше встрани. Беше му мъчно. Изчезна радостта, която бе изпитало, щом съзря от върха автосергията. Сега тя изведнъж се превърна в обикновена кола, натъпкана с разни парцали.

Продавачът се мусеше: не беше ясно имат ли намерение тия женоря да купят поне нещичко. Защо би тоя път дотук, толкова надалече, през планината?

Така и стана. Жените взеха да отстъпват, въодушевлението им изчезва, те дори като че се умориха. Кой знае защо, започнаха да се оправдават — една пред друга ли, пред продавача ли? Баба му първа се оплака, че няма пари. А нямаш ли пара в ръката, стока не можеш взе. Леля Бекей не се решаваше на голяма покупка без мъжа си. Леля Бекей е най-нещастната от всички жени на света, защото няма деца и затова, когато е пиян, Орозкул я бие, а дядо му се измъчва, та нали леля Бекей му е дъщеря. Леля Вежен си взе някои дребни неща и две бутилки водка. И защо ли й трябваше, на нея ще й бъде още по-зле. Баба му не се стърпя.

— Ти какво сама си дириш белята? — зашепна тя, та да не я чуе продавачът.

— Знам си аз — отрязва късо леля Бекей.

— Ама щурачка — още по-тихо, но със злорадство прошепна бабата. Да го нямаше сега продавача, здравата щеше да нахока леля Бекей. Ох, как само се карат...

На помощ дойде младата Гулджамал. Тя взе да обяснява на продавача, че нейният Сайдахмат се кани скоро да слиза в града, там ще му трябват пари, та тя не може да си развързва кесията.

Поблъскаха се пред сергията, купиха стока „за грош“, така каза продавачът, и се разотидоха. Е, няма това е търговия! Като плю подир жените, продавачът се зае да прибира разхвърляните стоки, че да седне зад кормилото и да си замине. Тогава точно забеляза момчето.

— Ти какво, дългоушко? — запита той. Момчето имаше щръкнали уши, тънка шия и голяма кръгла глава. — Искаш нещо да купиш? Тогава по-бързо, че затварям. Пари имаш ли?

Продавачът питаше така просто защото нямаше какво да прави, но момченцето отговори почтително:

— Не, чичо, пари нямам — и поклати глава.

— А аз мисля, имаш — с престорено недоверие провлече продавачът. — Та вие тук всички сте богаташи, само се правите на бедни. А в джоба си какво имаш, не са ли пари?

— Не, чичо — все тъй искрено и сериозно отвърна момчето и обърна скъсания си джоб. (Вторият му джоб беше здраво защит.)

— Значи, изсипали са се парите ти. Потърси там, дето си тичал. Ще ги намериш.

Замълчаха.

— Ти чий си? — отново взе да разпитва продавачът. — Да не би да си на стария Момун?

Момчето кимна в отговор.

— Внук ли си му?

— Да. — Момчето отново кимна.

— А майка ти де е?

Момчето не каза нищо. Не му се искаше да говори за това.

— Тя, твоята майка, никак ли не се обажда? Ти не я ли помниш?

— Не я помня.

— А баща ти? И него ли не го помниш?

Момчето мълчеше.

— Ти какво, приятелю, никого не помниш? — шеговито го подкачи продавачът. — Е, добре, щом е така. Дръж — той взе шапа бонбони. — И бъди здрав!

Момчето се смути.

— Вземай, вземай. Не ме бави. Време е да тръгвам. Момчето пусна бонбоните в джоба си и се натъкми да тича подир колата, за да изпрати автосергията по пътя. Извика Балтек, страшно ленив, рунтав пес. Орозкул все се заканваше да го застреля — защо да се държи

такова куче? Ала дядото все го молеше да почака: нека си завъдят овчарка, а Балтек да го отведат някъде и там да го оставят. Балтек нищо не го интересуваше — сит спеше, гладен вечно се подмазваше някому, свой ли, чужд ли — без разлика, само да му подхвърлят нещо. Ето такъв пес беше Балтек. Но понякога от скука тичаше подир колите. Наистина не надалече, само да се поразтича, после изведнъж се обърне и заситни към къщи. Калпаво куче. Но все пак да тичаш с куче, е сто пъти по-добре, отколкото без куче. Каквото и да е — куче е...

Тайничко, да не види продавачът, момчето подхвърли на Балтек едно бонбонче... „Внимавай — предупреди то кучето. — Дълго ще тичаме.“ Балтек изскимтя, завъртя опашка — чакаше още. Но момчето не се реши да му хвърли друг бонбон. Нали може да обиди човека, не за кучето му даде цяла шепа.

И точно тогава се появи дядо му. Старецът беше отишъл на пчелина, а оттам не се виждаше какво става зад къщите. И ето че дядото пристигна навреме, сергията още не беше си заминала. Случайност. Иначе внукът нямаше да има чанта. Провървя му този път на момчето.

Старият Момун, когото мъдри люде бяха нарекли Пъргавия Момун, бе известен на всички в околността. Такъв прякор Момун си беше заслужил със своята неизменна приветливост към всеки, когото малко поне познаваше, с готовността си винаги да направи нещо, да послужи. И въпреки това усърдието му не се ценеше от никого, както не би се ценило златото, ако вземеха да го раздават безплатно. Никой не се отнасяше към Момун с онова уважение, с което се ползуваха хората на негова възраст. С него се държаха простичко, без церемонии. Когато правеха помен на някой знатен старец от племето бугу — а Момун беше бугинец, много се гордееше с това и никога не пропускаше помените на своите съплеменници, — на него оставяха да коли за курбана, да посреща почетните гости, да им помага да слязат от конете, да черпи с чай, а още да цепи дърва и да носи вода. Малко ли е работата на голям помен, когато има толкова гости от различни краища? Всичко, що му заръчваха, Момун го вършеше бързо и с лекота и най-важното — не се зазяпваше като другите. Младите невести от аула, които трябваше да посрещат и нахранят тази орда от гости, като гледаха как се справя Момун с работата, казваха:

— Какво ли щяхме да правим, ако го нямаше Пъргавия Момун!

И излизаше така, че старецът, дошъл с внука си отдалече, ставаше слуговник. Всеки друг на мястото на Момун би се пръснал от обида. А пък Момун нищо!

И никой не се учудваше, че старият Пъргав Момун прислужва на гостите — нали заради това за цял живот си остана Пъргавия Момун. Сам си е виновен, че е Пъргавия Момун. А ако някой от непознатите изразяваше учудването си, защо теб, стар човек, жените те разкарват нагоре-надолу, няма в този аул са се свършили момците — Момун отвърщаше: „Покойният ми беше като брат. (Всички бугинци той считаше за братя. Ала те не по-малко се падаха «братя» и на другите гости.) Кой трябва да тича на неговия помен, ако не аз? Затова сме и бугинци, роднини сме по нашата прародителка — Рогатата майка-кошута. А тя, пречудната майка-кошута, ни е завещала да бъдем приятели и в живота, и в смъртта...“

Такъв беше той, Пъргавият Момун!

И стари, и млади бяха с него на „ти“, с него можеш да се пошегуваш — не се обижда; можеш и да не го зачетеш — безропотен е! Казват, не току-тъй хората не прощават томува, който не умее да накара другите да го уважават. А той не умееше.

Много неща умееше да върши. Беше дърводелец, сарач, правеше копите; когато бе по-млад, такива копи вдигаше, че зиме да ти е жал да ги разтуряш; дъждът се стичаше по копата като по ламарина, а снегът се наслагваше отгоре ѝ на два ката. През войната като трудовак в Магнитогорск градеше заводските стени, стахановец бе станал. Върна се, скова дървените къщи на предела, гората наглеждаше. Макар и да се водеше помощник, той именно се грижеше за гората, а Орозкул, зет му, повече по гости обикаляше. Само когато началството го изненада — тогава вече сам Орозкул и гората ще покаже, и лов ще устрои, тогава той вече е стопанинът. С добитъка ходеше Момун, той поддържаше и пчелина. Момун прекара цял живот в работа от сутрин до вечер, в грижи, а не можа да се научи да накара хората да го уважават.

Пък и външността на Момун съвсем не беше аксакалска^[1]. Ни солидност, ни важност, ни строгост. Добряк беше той и от пръв поглед се долавяше в него това неблагоприятно свойство човешко. Във всички времена такива ги учат: „Не бъди добър, бъди зъл! Така ти се пада, така ти се пада! Бъди зъл“ — а той за свое нещастие си остана

непоправимо добър. Лицето му беше засмяно и бръчкаво-бръчкаво, а очите му все питаха: „Какво ти е? Искаш ли да направя нещо за тебе? Ей сега, само ми кажи от какво имаш нужда?“

Носът му е мек, като пачи клюн и сякаш съвсем без хрущял. Пък и не е висок, едно такова чевръсто старче, като момче.

Брадата — и тя не е за пред света. Цяло посмешище. На голата му брадичка две-три червеникави косъмчета — това е всичко.

Друго нещо си е да срещнеш по пътя снажен старец, брадата му като сноп, в широка шуба с богата яка от щавена овча кожа, със скъп калпак, пък и на хубав кон и седлото му посребрено — ще речеш мъдрец или пророк, на такъв и да се поклониш, не е срамно, такъв навсякъде е на почит! А Момун си е само Пъргавия Момун. Комай единственото му предимство беше това — не се боеше, че ще се изложи пред някого. (Не си седнал както трябва, не си се усмихнал както трябва, не си, не си...) В това отношение Момун, без сам да подозира, беше рядко щастлив човек. Мнозина умират не толкова от болести, колкото от неспирната, разяждаща ги вечна страст — да се представят за нещо повече от това, което са. Кому не се ще да мине за умен, достоен, красив и същевременно страшен, справедлив, решителен?...

А Момун не беше такъв. Беше си чуждак и към него се отнасяха като към чуждак.

С едно нещо можеше да обидиш силно Момун: да забравиш да го поканиш на съвета на роднините по уреждането на някакъв помен... Тогава той страшно се обиждаше и сериозно преживяваше обидата, и не затова, че са го пренебрегнали — на съветите той, все едно, нищо не решаваше, само присъствуваше, — а защото се нарушаваше изпълнението на прастария дълг.

Имаше си Момун свои беди и скърби, от които страдаше, заради които плачеше нощем. Чуждите хора нищо не знаеха за това. Почти нищо. А близките знаеха.

Когато Момун видя внук си край сергията, веднага разбра, че момчето е огорчено от нещо. Ала тъй като продавачът не беше тукашен, то старецът се обърна първо към него. Скочи бързо от седлото и протегна отведнъж и двете си ръце към продавача.

— Ассалам-алейкум, едър търговецю! — каза той полу на шега, полусериозно. — Благополучно ли пристигна твоят керван, добре ли

върви търговията? — Целият грейнал, Момун друсаше ръката на продавача. — Колко вода изтече, откак не сме се виждали! Добре дошъл!

Като се подсмиваше снизходително над неговата реч и неугледния му вид — все същите износени кирзови ботуши, панталони от грубо платно, шити от старата, овехтяло палте, избеляло от дъждовете и слънцето, плъстена шапка, — продавачът отвърна на Момун:

— Керванът е цял. Само че ето какво се получава — продавачът идва тук при вас, а вие духнахте. И на жените си заръчвате да стискат копейката както душа пред смъртта. И да ви зарине човек със стока, никой не си развързва кесията.

— Прощавай, драги — смутено се, извиняваше Момун. — Ако знаехме, че ще пристигнеш, нямаше да се пръскаме. А че пари няма, вярно е. Наесен ще продадем картофите, тогава...

— Приказвай си ти! — прекъсна го продавачът. — Знам ви аз вас, бейове смрадливи! Седите си в планината, земя, сено — колкото щеш. Наоколо гори — три дни не стигат да ги обходиш. Говеда имаш ли? Пчелин държиш ли? А копейка да дадеш, — свиди ти се. Ето купи копринен юрган, само една шевна машина остана...

— Ей богу, нямам толкоз пари — оправдаваше се Момун.

— И ще ти повярвам? Пинтия си ти, старо, пара трупаш. А какъде?

— Ей богу, нямам, кълна се в Рогатата майка-кошута!

— Хайде, вземи си кадифе, нови панталони, ще си ушиеш.

— Бих взел, кълна се в Рогатата майка-кошута...

— О-о, какво ще се разправам с теб! — махна с ръка продавачът. — Напрасно дойдох. А къде е Орозкул?

— От заранта още е тръгнал май за Аксай. Работа имал при чобаните.

— Сигур да им погостува — уточни, с разбиране продавачът.

Настъпи неловка пауза.

— Ами ти не се обиждай, мили — отново заговори Момун. — Наесен, живот и здраве, като продадем картофите...

— Есента е далече.

— Е, като е тъй, не се сърди. За бога, отбий, се, чай да пийнеш.

— Не съм дошъл за това — отказа продавачът. Почна да затваря вратите на фургона, но като погледна внука, който стоеше край стария, съвсем, готов — хванал кучето за ухото, — за да тича подир колата, каза:

— Хайде, поне чанта купи. Хлапето сигур ще ходи на училище? На колко е?

Момун веднага се хвана за тази идея: поне да купи нещичко от настойчивия сергиджия, а на внука действително му трябва чанта, тази есен ще тръгне на училище.

— Вярно бе — засуети се Момун, — хич и не помислих. Че как, на седем е, осмата подкара. Я ела тук — повика внука си.

Дядото порови в джоба, извади скътаната петрублевка.

Види се, отдавна я носеше, беше хванала ръбове.

— Дръж, дългоушко. — Продавачът лукаво подмигна на момчето и му подаде чантата. — Учи се. Не надвиеш ли грамотата, ще останеш с дядо си завинаги в планината.

— Ще я надвие! Той ми е умник — додаде Момун, като броеше рестото.

После погледна внук си, непохватно хванал новичката чанта, и го притисна към себе си.

— Ето ти хубава работа. Наесен ще тръгнеш на училище — тихо каза той. Коравата му тежка длан меко покри главата на момчето.

И то изведнъж почувствува как гърлото му силно се сви и остро усети мършавостта на дядо си и привичния мирис на неговата дреха. От него лъхаше на сухо сено и на пот на трудов човек. Верният, сигурният, близкият, може би единственият на света човек, който безкрайно обича момчето, беше един такъв простичък, чудат старик, когото умниците бяха нарекли Пъргавия Момун. Е, какво пък? Каквото и да е, хубаво е все пак да си имаш свой дядо.

Момчето не подозираше, че радостта му ще бъде толкова голяма. До този миг то не бе мислило за училище. Досега само беше виждало деца, които отиват на училище — там отвъд планината, в иськкулските села, където ходеше с дядо си по помени на знатни бутунски старци. И от тази минута момчето не се разделяше с чантата си. Като ликуваше и се хвалеше, то начаса обиколи всички жители на предела. Най-първо я показа на баба си — ето, дядо ми я купи! — после на леля Бекей — тя също се порадва на чантата и похвали момчето.

Леля Бекей рядко е в добро настроение. Най-често е мрачна и ядосана — не забелязва своя племенник. Не ѝ е до него. Има си своите кахъри. Баба му казва, да имаше деца, съвсем друга жена щеше да бъде. И Орозкул, мъжът ѝ, също щеше да бъде друг човек. Тогава и дядо Момун би бил друг човек, а не такъв, какъвто е. Макар че той имаше две дъщери — леля Бекей, пък и майката на момчето, малката дъщеря, — но все пак лошо е, лошо е, когато си няма свои деца; пък още по-лошо е, когато и децата си нямат свои деца. Така говори бабата. Иди, че я разбери...

От леля си Бекей момчето припна да покаже покупката на младата Гулджамал и нейната дъщеричка. А оттам се спусна на ливадата, дето косеше Сайдахмат. Пак тичаше покрай ръждивия камък „Камила“ и пак нямаше време да го потупа по гърбицата, покрай „Седлото“, покрай „Вълка“ и „Танка“, а по-нататък все по брега, по пътеката през храсталака, после по дългата окосена ивица на ливадата стигна до Сайдахмат.

Сайдахмат днес беше сам. Дядото отдавна вече беше окосил своя участък и участъка на Орозкул. И сеното бяха вече извозили — бабата и леля Бекей го прибраха с гребла, дядо му го пластеше, а момчето помагаше на дядо си, довлечаше сеното до талигата. Струпаха край краварника две копи. Дядото така старателно ги изработи, че никакви дъждове нямаше да ги наквасят. Копи гладки, като с гребен ресани. Всяка година е така. Орозкул сено не коси, все на тъста си го оставя — началник е все пак. „Искам ли — казва, — като нищо ще ви изгоня от работа.“ Това се отнася за дядото и за Сайдахмат. И то, когато е пиян. Дядото той не може изгони. Кой ще работи тогава? Я опитай без дядото! В гората работа много, особено наесен. Дядото казва: „Гората не е стадо овце, няма да се разбяга. Но грижата за нея не е по-малка. Защото, ако пламне пожар или рукне порой — дървото няма да отскочи, няма да се помести, ще загине на мястото си. Затова е и горският, да не загине дървото.“ А пък Орозкул няма да изгони Сайдахмат, защото той е кротък. В нищо не се намесва, не се препира. И макар че е кротък и здрав момък, ленив е, обича да си поспива. Затова се е и закотвил в лесничейството. Дядото казва: „Такива момци в совхоза с камиони препускат, с трактори орат...“ А в градината на Сайдахмат лободата е заглушила картофите. Трябваше Гулджамал с дете на ръце да се справя с градината.

Още със започването на коситбата Сайдахмат се стегна. Позавчера дядото го кореше. „Зимъс — казва — не за теб, за добитъка ми дожаля. Затова си поделихме сено. Ако пак разчиташ на моето старешко сено, кажи си, ще ти накося.“ Разбра Сайдахмат от дума, днес от тъмно заразмахва косата.

Чул зад гърба си бързи крачки, Сайдахмат се обърна, обърса се с ръкава на ризата си.

— Ти какво? Да не ме викат?

— Не. Имам си чанта. Виж. Дядо ми я кули. Ще ходя на училище.

— Заради това ли дотича? — Сайдахмат се позасмя. — Дядо Момун е малко така — той повъртя пръст до слепоочието си — и ти си същият! Дай да видя каква е чантата? — Сайдахмат пощрака закопчалката, повъртя чантата в ръце и я върна, поклащайки подигравателно глава. — Почакай — възкликна той, — в кое училище ще ходиш? Къде е това твое училище?

— Как в кое? Дето е на фермата.

— В Джелесай ли ще ходиш? — учуди се Сайдахмат. — Та то през върха е пет-шест километра, не по-малко.

— Дядо рече, че ще ме води с кон.

— Всеки ден дотам и обратно? Измисля, ги дядката... Време му е той да ходи на училище. Ще поседи с теб на чина, свършат ли часовете — хайде обратно! — Сайдахмат се олюляваше от смях. Много смешно му стана, като си представи как дядо Момун седи с внук си на ученическия чин.

Момчето мълчеше в недоумение.

— Аз само тъй, на шега! — обясни Сайдахмат. Той чукна леко момчето по носа, нахлупи на очите му козирката на дядовата му фуражка. Момун не носеше униформената фуражка на горското, срамуваше се. („Какво, да не съм някакъв началник? Аз моята киргизка капа за никаква друга не я сменям.“) И лете Момун носеше една допотопна плъстена шапка, „бивш“ аккалпак — бял калпак, поръбен с черен излинял сатен по краищата, а зиме — също допотопен — овчи тубетей. Зелената униформена фуражка на горски работник той даваше на внук си да я носи.

На момчето не му хареса, дето Сайдахмат прие с присмех новината. То намръщено вдигна козирката на челото си и когато

Сайдахмат посегна още веднъж да го чукне по носа, отдръпна глава и се сопна.

— Не ме закачай!

— Ама че си лют! — усмихна се Сайдахмат. — Че ти не се сърди. Чантата ти я бива! — и го потупа по рамото. — А сега бягай. Имам още да кося, да кося...

Като плю на дланите си, Сайдахмат отново се хвана за косата.

А момчето тичаше към къщи пак по същата пътека и пак покрай същите камъни. Сега нямаше кога да се занимава с камъни. Чантата е сериозно нещо.

Момчето обичаше да разговаря само със себе си. Но този път каза не на себе си, а на чантата. „Ти не му вярвай, дядо съвсем не е такъв. Той е много добър и затова му се присмиват. Защото е много добър. Той ще ни води с кон до училището. Ти още не знаеш къде е училището, нали? Не е чак толкова далече. Аз ще ти го покажа. Ще го погледаме през бинокъла от Караулни връх. А ще ти покажа и моя бял параход. Само първо да изтичаме до плевника. Там е скрит бинокълът ми. Трябва да наглеждам теленцето, пък аз всеки път тичам да гледам белия параход. И теленцето ни е едро — като дръпне, не можеш го удържа, — а пък има такъв навик, изсмуква млякото на кравата. Пък кравата му е майка и млякото не ѝ се свиди. Разбираш ли? На майките никога нищо не им се свиди. Така казва Гулджамал, тя си има момиченце... Скоро ще почнат да доят кравата, а ние ще подкараме телето на паша. И тогава ще се изкачим на Караулни връх и ще видим от върха белия параход. Аз и с бинокъла така си разговарям. Сега ще бъдем трима — аз, ти и бинокълът...“

Така се връщаше момчето у дома. Много му хареса да разговаря с чантата. Канеше се да продължи разговора, искаше да разкаже за себе си това, което чантата още не знаеше. Ама му попречиха. Отстрани се чу конски тропот. Иззад дърветата изскочи конник на сив кон. Беше Орозкул. Той също се връщаше у дома си. Орозкул на никого не разрешаваше да язди сивия кон Алабаш. Конят беше със седло с медни стремена и нагръден ремък, с подрънкващи сребърни висулки.

Шапката на Орозкул се беше килнала назад и откриваше червеното му ниско обрасло чело. От жегата го караше на дрямка. Както си яздеше — спеше. Каdifената му куртка, ушита не особено

майсторски по модел на ония, които носеше началството, беше разкопчана от горе до долу. На корема бялата риза се беше измъкнала от колана. Беше сит и пиан. До преди малко е бил на гости, пил е кумис и е ял месо до втръсване.

Когато чобаните и конярите от околността се качваха в планината за лятна паша, честичко канеха Орозкул. Имаше си той стари другари — аркадаши. Но те го канеха и по сметка. Орозкул е нужен човек. Особено за тия, дето строят къщи, а пък работата им е в планината; не можеш да зарежеш стадото, да офейкаш, ами строителни материали къде ще намериш? И най-вече дървен материал? А угодиш ли на Орозкул — току-виж, две-три трупи от резервата по избор си откарал. Ако ли не, така и ще се скиташ със стадото по планината, а къщата ти сто години ще се строи...

Подремвайки на седлото, натежалият и важен Орозкул яздеше, нехайно затъкнал върховете на хромовите си ботуши в стремената.

И едва не падна на земята от изненада, когато момчето изтича насреща му, размахало чантата:

— Чичо Орозкул, имам си чанта! Ще ходя на училище. Ето, имам си чанта!

— Да те вземат мътните! — уплашено опъвайки поводите, изруга Орозкул.

Той погледна момчето сънливо с червени, подпухнали, пиански очи:

— Ти какво, отде идеш?

— Отивам си. Имам чанта, показвах я на Сайдахмат — умърлуши се момчето.

— Добре, играй си — измърмори Орозкул и като се поклащаше на седлото, продължи нататък.

Какво му влизаше в работата тая глупашка чанта, това изоставено от родителите си хлапе, племенник на жена му, щом той самият е така онеправдан от съдбата, щом бог не му даде син, свой, своя кръв, докато другите дарява щедро с деца, без мяра?...

Орозкул засумтя и изхлипа. Мъка и злоба го душеха. Жалеше, че животът му ще премине без следа и в него се разпалваше злоба към безплодната му жена. Тя, проклетата, колко години вече ходи тъй, без нищо...

„Ще те науча аз!“ — мислено се закани Орозкул, стиснал месести юмруци, и задавено застена, за да не заплаче на глас. Той си знаеше — ще се прибере и ще започне да я бие. Тъй се случваше винаги, когато се напиеше: този подобен на бик мъжага пощуряваше от мъка и злоба.

Момчето вървеше по пътеката след него. То се учуди, когато Орозкул изчезна отпреде му. А Орозкул, като свърна към реката, слезе от коня, метна поводите и нагази направо през високата трева. Вървеше, като се олюляваше поприведен. Вървеше, захлупил лице в шепи, сгушил глава между раменете си. На брега приклегна. Загребваше с шепи вода от реката и плискаше лицето си.

„Сигурно от жегата го боли главата“ — реши момчето, като видя какво прави. То не знаеше, че Орозкул плачеше и че не можеше да спре риданията си. Плачеше, защото насреца му беше изтичал не негов син и защото не беше намерил в себе си топлинка, за да каже на това момче с чантата поне няколко човешки думи.

От най-горната част на Караулни връх се откриваше гледка на всички страни. Легнало по корем, момчето нагласяваше бинокъла до очите си. Бинокълът беше силен, военен бинокъл. Някога го бяха дали награда на дядо му за дългогодишна служба в резервата. Старецът не обичаше да се занимава с бинокъла: „Очите ми не са по-слаби.“ Затова пък внукът се влюби в него.

Този път се качи на върха с бинокъла и с чантата. Отпърво всички предмети подскачаха, разместваха се в кръглото прозорче, после изведнъж ставаха ясни и неподвижни. Това беше най-интересното. Момчето затаяваше дъх, за да не се измества улученият фокус. След това прехвърляше погледа си в друга посока — и отново всичко се разбъркваше. Момчето отново захващаше да върти окулярите.

Оттук всичко се виждаше. И най-високите снежни върхове, по-високо от които е само небето. Те се издигаха над всички хълмове, над всички планини и над цялата земя. И онези планини, по-ниски от снежните, гористи планини, обрасли в ниското с гъсталаци от лиственици, а по високото с тъмни борови гори. И планините Кунгеи, обърнати към слънцето; по склоновете на Кунгеи не растеше нищо,

освен трева. И по-малките планини, от другата страна, където е езерото — просто голи, каменисти хълмове. Те се спускаха в долината, а долината се сливаше с езерото. Точно от тази страна имаше нивя, градини, селища... Зеленината на посевите започваше вече да жълтее — приближаваше жътва. Като мишки тичаха по пътищата мъничките коли, а подире им се виеха дълги опашки от прах. А на най-далечния край на земята, докдето стигаше погледът, отвъд пясъчната крайбрежна ивица тъмно се синееше изпъкналата крива на езеро. Това беше Исък Кул. Там водата и небето се докосваха. По-нататък нямаше нищо. Езерото си лежеше неподвижно, сияещо и пустинно. Само край брега едва видимо се поклащаше бялата пяна на прибоя.

Момчето дълго гледа в тази посока. „Белият параход не се е появил — каза то на чантата. — Я да погледнем още веднъж към нашето училище.“

Оттук се виждаше добре цялата съседна падина отвъд планината. През бинокъла можеше да се разгледа дори преждата в ръцете на бабичката, седнала пред къщи, под прозореца.

Падината Джелесай беше гола. Само тук-таме след незаконното изсичане бяха останали стари самотни борини. Някога тук е имало гора. Сега се бяха наредили обори с плочести покриви, виждаха се големи черни купища тор и слама. Тук отглеждаха породистите телета на кравефермата. Пак тук, недалече от оборите, си беше намерила място една къса уличка — селището на животновъдите. Уличката се спускаше по една стръмна могилка. На самия ѝ край се намираще малка къщица, на вид необитавана. Именно това беше основното училище. Децата от горните класове отиваха да учат в совхоза, в училището-интернат. А в това учеха само малките.

Момчето беше ходило в селището с дядо си при фелдшера, когато го болеше гърлото. Сега то внимателно разглеждаше през бинокъла малкото училище с тъмнокафяви керемиди, със самотен килнал се комин, с ръкописно надписана шперлатова табела: „Мектеп“. То не умееше да чете, но се досещаше, че е написана именно тази дума. През бинокъла се виждаше всичко до най-дребните, неправдоподобно дребни подробности. Някакви думи, надраскани по мазилката на стените, подлепеното прозоречно стъкло, сгърбените грапави дъски на терасата. То си представяше как ще иде там със

своята чанта и ще прекрачи, ще влезе през вратата, на която сега виси голям катанец. А какво ли ще има там, зад тази врата?

Като свърши с разглеждането на училището, момчето отново насочи бинокъла към езерото. Ала там всичко си беше постарому. Белият параход още не се показваше. Момчето се извърна, седна с гръб към езерото и взе да гледа надолу, по планината, оставило бинокъла настрана. Долу, точно под върха, по дъното на проточилата се падина, се сребрееше бурна река с много прагове. Успоредно с реката по брега лъкатушеше и пътят и заедно с реката се скриваше зад чупката на клисурата. Отсрещният бряг беше стръмен и горист. Оттук и започваше Санташката гора — резерват, ширнала се високо в планината, до самите снегове. Над всичко се извисяваха боровете. Сред камънаци и сняг те стърчаха като тънки четчици по билото на планинските вериги.

Момчето с насмешка разглеждаше къщите, плевните и пристройките в двора на лесничейството. Дребнички, вехти изглеждаха те отгоре. Отвъд лесничейството, по брега, то различи своите познайници-камъни. Ето ги — „Камилата“, „Вълка“, „Седлото“, „Танка“, — за пръв път ги беше видял оттук, от Караулни връх, през бинокъла и тогава им беше дал тия имена.

Момчето закачливо се усмихна, стана и метна един камък към двора. Камъкът падна съвсем наблизо, тука на върха. Момчето отново седна на мястото си и взе да разглежда лесничейството през бинокъла. Отначало, преминавайки през големите лещи в малките, къщите избягаха далече-далече, превърнаха се в мънички кутийки. Големите обли камъни станаха камъчета. А дядовото язче в плитчината му се стори съвсем смешно — колкото за врабче. Момчето се усмихна, завъртя глава и бързо, като обърна бинокъла, премести окулярите. Любимите му камъни, увеличени до грамади, сякаш бяха опрели чела в стъклата на бинокъла. „Камилата“, „Вълка“, „Седлото“, „Танка“ бяха толкова внушителни: целите в ръбци, с пукнатини, с петна ръждиви лишеи по хълбоците; и най-главното — те наистина много приличаха на онова, което бе видяло в тях момчето. „Ех, какъв «Вълк»! А «Танка», това се казва танк!...“

Отвъд заоблените камъни, в плиткото, беше дядовият яз. С бинокъла това място от брега се виждаше много добре. Там, на разлятата чакълеста плитчина, водата от бързея за малко се отбиваше и

като се разпенваше на прага, отново се спускаше в стръмното. Водата в плитчината стигаше до коляно. Ала течението беше такова, че лесно можеше да отнесе в реката момче като него. За да не го отнесе течението, момчето се улавяше за крайбрежната ракита — тя растеше досам брега, едните ѝ вейки на сушата, другите се плискаха в реката — и се гмуркаше във водата. Ама къпане ли е това? Като вързан кон. Пък и колко неприятности, караници! Баба му гълчеше дядото: „Завлече ли го реката, на себе си се сърди — пръста си няма да помръдна. Много ми е притрябвал! Майка му и баща му го зарязали. А аз си имам дертове колкото щещ, сили не ми стигат.“

Какво да ѝ рече? Стара е, пък и истината казва. Ама и за хлапето му е жал: реката е съвсем наблизко, току пред вратата. Както и да го плашеше старата, момчето пак цамбуркаше във водата. Та тогава Момун реши да измайстори на плиткото яз от камънак, да има де да се къпе момчето, без да се бои.

Колко камъни само пренесе старият Момун, избирайки по-едри, та да не ги отнесе течението! Носеше, притиснал ги о корема си, стъпил във водата, редеше ги един до друг така, че водата свободно да влиза между тях и свободно да си изтича. Смешен, кльоцав, с рядка брадица, с мокри прилепнали панталони, по цял ден се бяхтеше с този яз. А вечер лягаше като подкосен, кашляше и не можеше да изопне кръста си. Тогава бабата кипна: „Малкият е глупак — защото е малък, а за дъртия глупак що да кажеш? За кой дявол се трепеш? Храниш го, гледаш го, какво още? Във всичко му уйдисваш. Ох, не е на добро това!...“

Както и да е, ала язът стана чудесен. Сега момчето се къпеше, без да се бои. Като се хванеше за някое клонче, спускаше се от брега и се хвърляше в потока. И непременно с отворени очи. С отворени, защото рибите плуват във водата с отворени очи. Имаше си то една чудновата мечта — искаше да се превърне в риба. И да отплува.

Сега, като гледаше яза през бинокъла, момчето си представяше как хвърля ризата, панталоните и голо, настръхнало, влиза във водата. Водата на планинските реки е винаги по-студена, дъхът ти секва, но после свикваш. Представи си как, уловено за клонката на ракитака, се хвърля в потока надолу с главата. Как водата шумно се съединява отгоре му, как струи и го шиба по корема, по гърба, по краката. Глъхнат външните звуци под водата. И то, облещило очи, внимателно

разглежда всичко, що може да се види под водата. Очите го щипят, болят, но то гордо се усмихва на себе си и дори се плези под водата. Това е за баба му. Да знае тя, то изобщо няма да потъне и изобщо от нищо не го е страх. После пуска клонката, водата го влече, мъкне го, докато то не опре крака в камъните на яза. Тогава и въздухът му се свършва, то отведнъж изскача от водата, излиза на брега и отново тича към раковия храст. И така много пъти. Беше готово да се къпе в дядовия яз и по сто пъти на ден. Докато в края на краищата се превърне в риба. А на него на всяка цена му се искаше да стане риба...

Както разглеждаше брега на реката, момчето насочи бинокъла към къщи. Кокошките, пуйките с пуйчетата, брадвата, подпряна на дървника, димящият самовар и разните там... натура под навеса станаха така невероятни големи и толкова наблизно, че момчето неволно протегна към тях ръка. И точно тогава то ужасено съзря в бинокъла увеличено като слон кафявото теленце, което спокойно си дъвчеше простряното на въжето пране. Теленцето примижаваше от удоволствие, слюнки се стичаха по бърните му — толкова му беше хубаво да дъвче, претъпкало уста, бабината рокля.

— Ах ти, глупчо! — Момчето се придигна с бинокъла на очи и замаха с ръка. — Хайде, махай се! Чуваш ли, пръждосвай се! Балтек, Балтек! (Кучето в обектива си лежеше преспокойно край къщата.) Ухапи го, ухапи го де! — отчаяно насъскваше кучето.

Ала Балтек не си помръдна дори ухото. Лежеше си, сякаш нищо не се беше случило.

В същия миг от къщи излезе баба му. Като видя какво става, старицата плесна с ръце. Грабна метлата и я запрати по телето. То побягна, бабата подире му. Без да сваля бинокъла от нея, момчето приклепна, за да не се вижда на върха. Като пропъди телето, старата, гълчейки, тръгна към къщи, задъхана от гняв и от бързото ходене. Момчето я видя така, сякаш беше до нея, и дори още по-близо. То държеше в обектива в едър план като в киното, когато показват само лицето на човек. Видя жълтите ѝ очи, стеснили се от ярост. Видя как цялото ѝ набраздено с дълбоки бръчки лице почервения; също като в киното, когато се загуби звукът, в бинокъла бабините му устни бързо и беззвучно мърдаха и се виждаха нащърбените ѝ редки зъби. Отдалеч не можеше да се разбере какво крещи бабата, но момчето чуваше думите ѝ така ясно и точно, като да говореше досам ухото му. Ох, как

го ругаеше тя! То знаеше наизуст: „О, почакай... Нали ще се прибереш. Ще ти дам аз на тебе! И на дядо ти няма да му се размине. Колко пъти му викам да изхвърли това щурашко гледало. Пак си хукнал на върха. Дано да изчезне твоят дяволски параход, да изгори макар, да потъне!...“

Момчето тежко въздъхна на високото. Как можа в такъв ден, когато му купиха чанта, когато вече си мечтаеше как ще ходи на училище, да изтърве телето!...

Старицата не преставаше. Като продължаваше да го хока, тя разглеждаше изподъвканата си рокля. При нея излезе Гулджамал с момиченцето си. Като ѝ се оплакваше, бабата още повече се лютеше. Размахваше юмруци към върха. Кокалестият ѝ тъмен юмрук заплашително махаше пред окулярите. „Намерил си играчка. Дано се провали пустият му параход! Да изгори макар, да потъне!...“

На двора самоварът вече кипеше. През бинокъла се виждаше как изпод капачето се измъкваша струйки пара. Леля Бекей излезе за самовара и тогава всичко започна отначало. Бабата пъхаше едва ли не в носа ѝ издъвканата рокля. На, гледай пакостите на твоето племенниче!

Леля Бекей взе да я успокоява, да я увещава. Момчето се досещаше какво ѝ говори. Почти същото, каквото и друг път: „Успокойте се, енеке^[2]. Момчето още е малко — какво може да се иска от него. Самичко е тук, приятели си няма. Защо да се навиква, защо да се плаши детето?“

На това баба му винаги отговаряше: „Ти не ме учи. Първо сама роди, пък после ме учи какво да се иска от децата. Какво стърчи там, на върха? Телето да върже, няма време. Какво все следи? Безпътните си родители ли? Онези, които го родиха, па хукнаха по различни краища? Добре ти е на тебе, бездетната...“

Дори от такова разстояние момчето видя през бинокъла си как мъртвешки посивяха хлътналите бузи на леля Бекей, как тя цялата се залюшка и как — той добре знаеше как щеше да си го върне леля му — тръсна в лицето на мащехата си: „А ти, стара вещице, колко синове и дъщери отгледа? Ти самата какво си?“

И започна една... Баба му зави от обида. Гулджамал се опитваше да сдобри жените, уговаряше ги, прегръщаше баба му, искаше да я отведе в дома ѝ, но тя се лютеше още повече, мятеше се из двора като луда. Леля Бекей сграбчи кипящия самовар и като разплиска врялата

вода, почти тичешком го внесе в къщи. А баба му уморено се отпусна на водопойското корито. Горчиво плачеше и се вайкаше от своята съдба. Сега момчето беше позабравено, сега самият господ-бог си изпащаше и целият останал свят. „Аз ли? Ти ли ме питаш какво съм аз? — възмутено редеше баба му подир завареницата си. — Да не ме беше наказал бог, да не ми беше отнел моите пет дечица, да не бе загинал моят син, единственият ми, осемнадесетгодишен, от куршум през войната, да не бе замръзнал моят старец, моят ненагледен Тайгара, през една буря със стадо овце, щях ли да бъда тук сред вас, горските хора? Нима аз съм като теб ялова? Щях ли да живея на стари години с твоя баща, смахнатия Момун? За какви грехове и прегрешения ме наказва, трижди проклети боже?“

Момчето откъсна бинокъла от очите си, печално оброни глава.

„Как сега да се върнем у дома? — тихо каза на чантата си. — Всичко е заради мене и заради щурото теле. А и заради тебе, бинокле. Все ме викаш да гледам белия параход. Ти също си виновен.“

Момчето се огледа. Само планини — скали, камъни, гори. От високото, от ледниците, безшумно падаха искрящи ручей и едва тук, в ниското, водата като че най-сетне добиваше глас, за да шуми в реката, вечно, неумолимо. А горите се извисяваха така огромни и безпределни. В онази минута момчето се чувствуваше много малко, много самотно, съвсем изоставено. Само то и планините, планини, навсякъде високи планини.

Слънцето вече клонеше на заник откъм страната на езерото. Жегата не беше вече голяма. По източните склонове запълзяха първите къси сенки. Сега слънцето все повече и повече ще се снижава, а сенките ще плъзнат надолу, в подножието на планините. По това време на деня на Исик Кул обикновено се появяваше белият параход.

Момчето насочи бинокъла към най-отдалеченото видимо място и затаи дъх. Ето го! И всичко отведнъж бе забравено: там, отпред, на самия ръб на Исик Кул, се бе появил белият параход. Показа се. Ето го! Със строени в редица комини, дълъг, мощен, красив. Той плаваше като по струна спокойно и равно. Момчето набързо изтри стъклата с краищата на ризата си, още веднъж нагласи окулярите. Очертанията на парахода се откриха по-ясно. Сега можеше да се забележи как се полюшва върху вълните, как зад кърмата си оставя светла пенеста следа. Без да откъсва очи от бинокъла, момчето с възхищение

наблюдаваше белия параход. Да имаше сила, би измолило белия параход да доплува по-наблизо, та да може да види хората, които пътуват с него. Но параходът не знаеше това. Бавно и величествено следваше пътя си, незнайно откъде, незнайно накъде.

Дълго се виждаше как параходът плува и момчето дълго си мислеше как ще се превърне в риба и ще заплува по реката към него, към белия параход.

Когато веднъж от Караулни връх за първи път видя белия параход в синия Исък Кул, сърцето му запърха от тази красота и момчето отведнъж реши, че неговият баща — исъккулски моряк — плава тъкмо на този бял параход. И повярва в това, защото много искаше да е така.

Не помнеше ни баща си, ни майка си. Нито веднъж не беше ги виждало. Никой от тях нито веднъж не беше го навестявал. Ала момчето знаеше: баща му е моряк на Исък Кул, а майка му, след като се разделили с баща му, оставила сина при дядото и заминала за един град. Заминала и сякаш в дън земя потънала. Заминала в далечен град отвъд планините, отвъд езерото и отвъд още някакви други планини.

Веднъж дядо Момун замина за този град да продава картофи. Цяла неделя се губи и като се върна, докато пиеха чай, разказваше на леля Бекей и на баба му, че видял дъщеря си, т.е. майка му. В някаква голяма фабрика била тъкачка. Имала си ново семейство — две дъщерички, които водела в детска градина и ги виждала веднъж в седмицата. Живеела в голяма къща, но в малка стаичка, толкова малка, че нямало къде да се обърнеш. А на улицата никой никого не познава — като на пазара. И всички живеят така — влязат си в къщи и веднага ключ на вратата. Все заключени стоят, като в затвор. А мъжът ѝ — шофьор — вози с автобус народа. Излиза в четири заран, та до късно. Също тежка работа. Дъщерята, разказваше той, все плачела, прошка молела. Чакат ред за нова квартира. Кога ще получат — не се знае. Но получат ли я, ще прибере синчето при себе си, ако мъжът ѝ позволи. И молела стареца засега да почакаат. Дядо Момун ѝ казал да не се кахъри. Най-важното е с мъжа си сговорно да живее, другото ще се оправи. А за сина да не се измъчва. „Дорде аз съм жив, никому не давам хлапето, а умра ли, бог ще го поведе, жив да е, сам ще намери съдбата си...“ Докато го слушаха, леля Бекей и баба му все въздишаха и дори си поплакаха.

Та точно тогава, на чая, отвориша дума и за баща му. Дядото подочул, че уж бившият му зет, бащата на момчето, все си е моряк на някакъв параход и че той също си имал ново семейство, деца, две ли, три ли. Живеел край кея. Уж зарязал пиенето. Новата му жена всеки път излизала с дечурлигата на кея да го посрещне. „Сигурно — мислеше си момчето — те посрещат този, неговия параход...“

А параходът плуваше и бавно се отдалечаваше. Бял и дълъг, той се плъзгаше по синята гладка повърхност с дима от комините си и не знаеше, че към него плува момче, превърнало се в дете-риба.

То мечтаеше да се превърне в риба и всичко да му бъде рибешко — тялото, опашката, перките, люспите, — а само главата да си остане неговата, на тънкото вратле, едра, кръгла, с щръкнали уши, с изподраскан нос. И очите му да са такива, каквито са си. Разбира се, не точно такива, каквито са си, ами да гледат като рибешки. Клепките му са дълги като на теленце и все си трепкат от нещо. Гулджамал казва — виж, дъщеричката ми да имаше такива, каква хубавица би станала! А защо трябва да бъде хубавица? Или хубавец? Много важно! Лично на него красиви очи хич не му трябва, нужни са му такива, дето да гледат под вода.

Преобразяването трябваше да се извърши в дядовия яз. Хоп — и става риба. След това веднага би прескочило от яза в реката, направо в кипящия бързей, и би поело надолу по течението. И нататък така — ще изскача отгоре и ще се оглежда — да се плува само под водата, не е интересно. То се носи по бързата река покрай червеноглинестия стръмен бряг, през прагове, по пенести вълни над подводни канари, край планини и гори. Сбогува се със своите любими камъни: „Довиждане, «Легнала камило»“, довиждане, „Вълчо“, довиждане, „Седло“, довиждане, „Танк“. А когато мине край лесничейството, ще изскочи от водата, ще махне с перка на дядо си: „Довиждане, ата, скоро ще се върна.“ Дядо му ще се стресне от това чудо и няма да знае какво да прави. И баба му, и леля Бекей, и Гулджамал с дъщеричката си — всички ще стоят със зяпнали уста. Де се е виждало такова нещо — главата човешка, а тялото рибешко? А той маха с перката: „Довиждане, аз ще отплувам в Исък Кул, при белия параход. Там моят татко е моряк.“ Балтек навярно ще се втурне да тича по брега. Та кучето никога не е виждало такова нещо. И ако Балтек се реши да се хвърли при него във водата, то ще му викне: „Не бива, Балтек, не бива! Ще се

удавиш!“ — и ще отплува нататък. Ще се гмурне под въжетата на висящия мост и нататък покрай крайбрежните храсти, а после надолу по гърмолещата клисура ще изплува направо в Исък Кул.

А Исък Кул е цяло море. Ще заплува то по вълните, иськкулски, от вълна на вълна, от вълна на вълна — и ето насреща му белия параход. „Здравей, бели параходе, това съм аз! — ще рече то на парахода. — Аз все те гледах с бинокъла.“ Хората от парахода ще се смеят, ще се струпат да гледат чудото. И тогава то ще каже на своя баща — моряка: „Здравей, татко, аз съм твоят син. Доплувах при тебе.“ — „Какъв син си ми ти? Ти си полуриба-получовек!“ — „А ти ме вземи при себе си на парахода и аз ще стана най-обикновен твой син.“ — „Браво! Хайде да опитаме.“ Баща му ще хвърли мрежа, ще го улови и ще го вдигне на палубата. Тогава то ще стане пак момче. А после, а после...

После белият параход ще продължи да плува нататък. Момчето ще разкаже на баща си всичко, което знае, целия си живот. Ще разкаже за планините, сред които живее, за камъните си, за реката и дивната гора, за дядовия яз, където се е учило да плува като риба, с отворени очи.

Ще разкаже, разбира се, как живее при дядо Момун. Нека баща му не си мисли, че ако са нарекли човека Пъргавия Момун, той, значи, е лош. Такъв дядо нийде няма, той е най-доброто деденце. Но той никак не е хитър, затова всички му се присмиват. Пък чичо Орозкул току го хока! Случва се и пред хора да го хока. А дядо му, вместо да се защити, всичко прощава на чичо Орозкул и дори работи вместо него в гората, в стопанството. И то каква работа! Когато чичо Орозкул се връща пиан, дядо му, вместо да го заплюе в безсрамните очи, търчи при него, сваля го от коня, отвежда го в къщи, слага го на леглото, покрива го с шубата, за да не простине, за да не го боли главата, разседлава коня, чисти го и го нахранва. И всичко заради това, че леля Бекей е бездетна. А защо е така, татко? По-добре щеше да бъде иначе: искаш ли — раждай, не щеш ли — недей. Жал ми е за дядо, когато чичо Орозкул бие леля Бекей. По-добре направо да бие дядо. Той така се измъчва, когато леля Бекей крещи. А какво може да стори? Поиска ли да се притече на помощ на щерка си, баба му забранява: „Не се навирай — казва, — сами ще се оправят. Какво търсиш, дърто? Не е твоя жена, мирувай си.“ — „Ама нали ми е дъщеря!“ А баба; „Ами що

щеше да правиш, ако не живееха наблизо, а далече? Всеки път щеше да препускаш с коня да ги разтърваваш? И подир всичко това кой би държал за жена твоята щерка!“

Баба, за която говоря, не е предишната. Тази, татко, навярно не я познаваш. Това е друга баба. Истинската ми баба умря, когато бях мъничък. А сетне пристигна тази баба. При нас времето често е едно такова никакво — ту ясно, ту навъсено, ту дъжд, ту град. Ето и баба е такава, не може да я разбере човек. Ту добра, ту зла, ту съвсем никаква. Когато е ядосана — ще ни съсипе. Ние с дядо си мълчим. Тя казва, че чуждото, колкото и да го храниш, колкото и да го гледаш, добро от него не чакай. Пък нали аз, татко, не съм чужд. Винаги съм живял с дядо. Тя е чужда, тя сетне дойде при нас. И взе да ме нарича чужд.

Зиме у нас навалява сняг моя бой. Ох, какви преспи навява! Ако искаш да отидеш в гората, само със сивия кон Алабаш можеш, той пробива преспите с гърдите си. И ветровете са много силни — на крака не можеш се задържа. Когато езерото се вълнува, когато твоят параход се мята насам-натам — знай, нашият вятър Сан Таш люлее езерото. Дядо ми разказваше, че някога, много отдавна, вражи войски тръгнаха да заграбят тази земя. И тогава от нашия Сан Таш такъв вятър духнал, че враговете не се удържали на седлата си. Слезли от конете, ама и пешком не могли да вървят. Вятърът обрулил лицата им до кръв. Тогава дали гръб на вятъра, а вятърът ги гонел в гърбовете, не им давал да се спрат и ти прогонил до един от Исък Кул. Така било. А пък ние си живеем на този вятър! От нас захваща да духа. Цяла зима гората отвъд реката скърца, бучи, стене от вятъра. Страшно е дори.

Зиме в гората няма толкова работа. Зиме у нас е съвсем пусто, не като през лятото, кога пристигнат да лагеруват чобаните. Много обичам, когато лете на голямата поляна се спират за нощуване със стадата овце или с табуните. Наистина на сутринта те продължават нататък в планината, но пак е хубаво с тях. Техните дечица и жени пристигат с камиона. В камионите-юрти карат и разни други неща. Когато се понастанят, ние с дядо отиваме да ги поздравим. Здрависваме се с всеки. Аз също. Дядо казва, че по-младият трябва винаги пръв да подаде ръка на хората. Който не подава ръка, не ги уважава. Дядо казва още, че от седмина един може да излезе пророк. Пророкът е много добър и умен човек. И онзи, който се здрависа с него, ще стане щастлив за цял живот. А аз казвам: ако е тъй, то защо

този пророк не си каже, че е пророк, и ние всички бихме се здрависали с него. Дядо се смее; там е работата — самият пророк не знае, че е такъв — той си е обикновен човек. Само разбойникът знае, че е разбойник. Това не ми е съвсем ясно, но аз винаги се ръкувам с хората, макар да ме е малко срам.

А когато с дядо отиваме на поляната, тогава не се срамувам.

„Добре дошли на летовището на бащите и прадедите си! Живо-здро ли е стоката и душите ви, живо-здро ли са децата ви?“ — така казва дядо. А аз само се ръкувам. Всички познават дядо и той познава всички. Хубаво му е. Има си своите разговори, разпитва пристигналите и той им разказва как живеем. Пък аз не зная какво да говоря с децата. Ала после започваме да играем на криеница, на война — и тъй се разиграваме, че не искам да си ходя. Виж, да беше винаги лято, щяхме по цял ден да си играем с децата на поляната!

Дорде ние играем, запалват огньовете. Ти мислиш, татко, че от огньовете на поляната става много-много светло? Съвсем не! Само край огъня е светло, а извън кръга на светлината е още по-тъмно от преди. А ние играем на война, в този мрак се крием и настъпваме; и ти се струва, че се намираш в истинско кино. Ако си командир, всички те слушат. Сигурно на командира му е добре да е командир...

А после луната изплува над върховете. На луна още по-добре се играе, но дядо ме отвежда. Вървим към къщи през поляната, през гъсталака. Овцете тихо си лежат. Конете пасат наоколо. Вървим и чуваме — някой подема песен. Може млад, а може и стар чобан да е. Дядо ме спира: „Слушай. Такива песни невинаги ще чуеш.“ Ние стоим и слушаме. Дядо въздъхва. Кима с глава към песента.

Дядо казва, че в ония времена един хан имал за пленник друг хан. Та този хан казал на хана-пленник: „Ако желаеш, можеш да останеш да живееш при мен като роб или аз ще изпълня твоето най-заветно желание и после ще те убия.“ Онзи помислил-помислил, па отвърнал: „Не желая да живея като роб. По-добре ме убий, но преди това доведи от моята родина първия срещнат пастир.“ — „Защо ти е?“ — „Искам преди смъртта си да чуя как той пее.“ Дядо казва: заради родна песен хората живота си дават. Кой ли са тези хора, поне да можех да ги видя! Навярно живеят в големите градове?

— Ама хубаво е да слушаш, а? — шепне дядо. — Какви песни пееха, боже мой!...

Не зная защо, става ми жал за дядо и толкова го обичам, че ми се иска да плача...

Рано сутринта на поляната няма вече никого. Подкарали са овцете и конете далече, в планините, за цяло лято. Подир тях идват други чобани да лагеруват, от други колхози. Не се задържат през деня, подминават. А нощем спират на поляната. И ние с дядо отиваме да се ръкуваме с хората. Той много обича да се здрависва и аз съм се научил от него на това. Може би някога на поляната ще се здрависам с истински пророк.

А тази зима чичо Орозкул и леля Бекей ще заминат в града, при доктор. Разправят, че докторът можел да помогне, ще ѝ даде някакви лекарства, за да роди дете. Но баба винаги казва, че по-добре да отидат на свято място. То е някъде там, отгатък планините, където по нивята расте памук. Та там имало едно равно място, толкова равно, че не би трябвало и връх да има, ама се издига един свят връх — Сулейманов. И ако заколят черна овца в подножието му и се помолят на бога, после се изкачат на върха и на всяка крачка се кланят и се молят на бога, но трябва хубавичко да се молят, той може да се съжали и да ѝ даде детенце. Леля Бекей много иска да отиде там, на Сулейманов връх. А на чичо Орозкул не му се ходи. Далече е. „Пари — казва — трябва много. Там през планините може да се стигне само със самолет. А до самолета колко трябва да се пътува, и пак струва пари...“

Когато те отиват в града, ние оставаме в лесничейството съвсем сами. Ние и нашите съседи — чичо Сайдахмат, жена му Гулджамал и малкото им момиченце. Това сме всичките.

Вечер, когато работата привърши, дядо ми разказва приказки. Зная аз, навън е тъмна-тъмна, студена-студена нощ. Шета зъл вятър. И най-големите планини — и те в такива нощи се плашат, притискат се към нашата къща, към светлината в прозорчетата. А на мен ми е и страшно, и радостно. Да бях великан, щях да наметна великанска шуба и щях да изляза навън. И щях да викна на планините: „Не бойте се, планини! Аз съм тук! Нека духа вятър, нека е тъмно, нека вие виелица, аз не се боя, не бойте се и вие. Стойте на местата си, не се притискайте вкупом.“ После щях да поема през преспите, да прекрача реките — та в гората. Нали на дърветата им е много страшно нощем в гората. Сами са те и никой дума им не казва. Мръзнат голите дървета на студа, няма де да се приютят. А аз ще ходя из гората и всяко дръвче ще потупвам

по ствола, та да не му е така страшно. Навярно дърветата, дето напролет не се раззеленяват, са онези, които са замръзнали от страх. Ние после сечем тия сушици за дърва.

За всичко това си мисля, когато дядо ми разказва приказки. Той много ми разказва. Разни знае — и смешни, особено за палечко Чъпалака, който бил глътнат от един вълк-лакомник, за негова беда. Не, първо го изяла камила. Заспал Чъпалак под едно листо, а камилата се навъртала наоколо, ам — и го лапнала заедно с листа! Затова и казват: камилата не знае какво гълта. Почнал Чъпалак да крещи, да вика за помощ. Наложило се старците да заколят камилата, за да спасят своя Чъпалак. А с вълка работата свършила още по-добре. И той глътнал Чъпалак от глупост, а сетне плакал с горчиви сълзи. Вълкът срещнал Чъпалак. „Какво е това буболече, дето ми се мотае в краката? Ще те глътна в миг.“ А Чъпалак казва: „Не ме пипай, вълчо, ще те превърна в куче!“ — „Ха-ха — смее се гръмогласно вълкът, — къде се е видяло вълк куче да стане! Заради твоята дързост ще те изям.“ И го глътнал. Глътнал го и забравил. Ала от този ден се простил с вълчия си живот. Почне да се промъква към овцете, а Чъпалак крещи от корема му: „Ей, овчари, не спете! Това съм аз, сивият вълк, промъквам се да отвлека овца!“ Вълкът не знае какво да прави. Хапе се по хълбоците, търкаля се по земята. А Чъпалак не мирясва: „Ей, овчари, тичайте, удряйте, налагайте ме!“ Овчарите се втурват с геги към вълка, вълкът — дим да го няма. Тичат овчарите, не могат се начуди. Побъркал ли се е вълкът, сам бяга, сам вика: „Стигнете ме!“ А вълкан-върколан в това време препуска, кожата си спасява. Ама от това не му е по-леко. Където и да се пъхне, навсякъде Чъпалак го издава. Отвсякъде го гонят, всякъде му се смеят. Изсърнал вълкът от глад, кожа и кости станал. Трака зъби, вие: „Какво е това мое наказание? Защо сам си викам бедата? Оглупях на стари години, умът ми изхвъркна.“ А Чъпалак шепне на ухото му: „Тичай при Ташмат, той има тлъсти овце! Тичай при Баймат, неговите кучета са глухи. Тичай при Ермат, овчарите му са заспали.“ А вълкът седи и хленчи: „Никъде няма да вървя, по-добре да ида при някого да се главя за куче...“

Нали смешна приказка, а, татко? Дядо знае и други приказки. Тъжни, страшни, печални. Ама най-любимата ми приказка е за Рогатата майка-кошута. Дядо казва, че всеки, който живее на Исък Кул, трябва да знае тази приказка. Грехота е да не я знае. Може би ти я

знаеш, татко? Дядо казва, че всичко това е истина. Че така е било някога, че ние всички сме деца на Рогатата майка-кошута. И аз, и ти, и всички останали.

Ето тъй си живеем през зимата. Дълго се точи зимата. Да не са дядовите приказки, много мъчно ще ми бъде зиме.

А напролет у нас е хубаво. Когато хубаво се постопли, в планината отново идват чобаните. И тогава ние не сме сами в планината. Само че отвъд реката, нататък никого няма. Има само гора и всичко, което е в гората. Затова и живеем на предела, за да не стъпи крак там, никой да не докосне нито едно клонче. При нас идваха дори учени хора. Две жени, и двете с панталони, едно старче и един момък. Момъкът се учи при тях. Цял месец прекараха тук. Събираха треви, листа, клонки. Те казаха, че такива гори, като при нас на Сан Таш, са останали много малко по земята. Може да се каже, че почти няма. И затова трябва да се пази всяко дърво в гората.

Пък аз си мислех, че на нашия дядо ей тъй просто му е жал за всяко дърво. Хич не обича, когато чичо Орозкул харизва боровете за греди...

[1] Аксакал — възрастен, почитан джигит. — Б.пр. ↑

[2] Енеке — майчица. — Б.а. ↑

3

Белият параход се отдалечаваше. През бинокъла вече не можеха да се различат комините му. Скоро щеше да се скрие от погледа. Сега момчето трябваше да измисли края на своето плаване с бащиния си параход. Всичко излезе хубаво, само краят се опъваше. То лесно си представяше как се превръща в риба, как плува по реката към езерото, как изскача пред белия параход, как се среща с баща си. И всичко, което разказва на баща си. Но по-нататък работата се запичаше. Защото ето например брегът вече се вижда. Параходът се насочва към кея. Моряците се готвят да слизат на брега. Ще си отидат у дома. Баща му също ще трябва да се прибира. Жена му и двете му дечица го чакат на кея. Какво да прави? Да отиде с баща си? Ще го вземе ли той със себе си? Ако го вземе, пък жена му попита: „Кой е този, откъде е, защо е дошъл?“ Не, по-добре да не отива...

А белият параход плуваше все по-нататък и се превръщаше в едва видима точка. Слънцето лягаше вече на водата. През бинокъла се виждаше как ослепително сияе огнено-лилавата повърхност на езерото.

Параходът си отиде, загуби се. Ето че свърши приказката за белия параход. Трябва да се прибира.

Момчето вдигна чантата си от земята, стисна бинокъла под мишница. Заспуска се бързо от върха, като змийче се плъзгаше по склона. И колкото се приближаваше към къщи, толкова по-неспокойно ставаше на душата му. Предстоеше да отговаря за издъвканата от телето рокля. Мислеше само за наказанието. За да не се отчая съвсем, момчето каза на чантата: „Не бой се. Е, ще ни посгълчат. Нали аз не нарочно. Просто не знаех, че телето е избягало. Е, ще ме пернат по врата. Ще изтърпя. А тебе, ако те запратят на пода, не се плаши. Нали си чанта, няма да се строшиш. Виж, ако бинокълът попадне в ръцете на баба, няма да се отърве. Отпърво ще скрием бинокъла в плевника, а после ще се прибираме...“

Така и направи. Някак боязливо прекрачи прага.

Ала в къщи цареше напрегната тишина. Навън беше така тихо и пусто, сякаш хората бяха напуснали това място. Леля Бекей пак я беше бил мъжът ѝ. И пак дядо Момун е трябвало да усмирява пощурелия си зет, пак е трябвало старецът да моли, да скланя, да виси на юмручищата на Орозкул и да гледа целия този позор — дъщеря си — пребитата, разчорлена, да вие. И да чува как пред него, пред родния баща, хулят дъщеря му с най-последни думи. Как я наричат ялова кучка, трижди проклета ялова магарица и още с какви ли не думи. И да чува как с див, обезумял глас дъщеря му къльне съдбата си: „Нима аз съм виновна, че бог ме е лишил от рожба! Колко жени по света раждат като овце, а мене небето ме е проклело. Защо? За какво ми е такъв живот? По-добре ме убий, изверго? На, удрай, удрай...“

Старецът Момун скръбно седеше в ъгъла, все още дишаше тежко, присвил клепки, а ръцете му, отпуснати на коленете, трепереха. Беше много блед.

Момун погледна към внука си и без да продума нещо, отново уморено притвори очи. Баба му я нямаше в къщи. Беше отишла да придобрява леля Бекей и мъжа ѝ, да поподреди малко у тях, да събере строшените съдове. Такава е баба му: когато чичо Орозкул бие жена си, баба му не се намесва и възпира стареца. А след боя отива да увещава, да ги успокоява. Добре поне, че и това прави.

На момчето най му беше жал за стареца. Всеки път в такива дни той едва не умираше. Като треснат седеше в ъгъла и не се показваше никому пред очите. Никому, нито на една душа не казваше това, за което мислеше. А в такива минути Момун си мислеше, че е вече стар, че си имаше един син, но загина въз войната. Никой вече не го знае, никой не го помни. Да беше жив син му, може би и съдбата му нямаше да е такава. Скърбеше Момун и по умрялата си жена, с която бе преживял много години. Но най-голямата му беда бе тази, че дъщерите му нямаха късмет. Малката му остави внука, замина за града и се свира сега с голямото си семейство в една стая. Другата се мъчи тук с Орозкул. И макар че той, старецът, е при нея, и макар че всичко ще изтърпи заради дъщеря си, все няма и няма за нея майчинско щастие... А вече много години, откак живее тя с Орозкул. Опротивял ѝ е вече животът с него, ама къде да се дене?... А как ще бъде после — ще му дойде и на него часът, ще умре, вече е стар — как тогава ще я кара дважди нещастната му щерка?

Момчето набързо сръбна от чашката кисело мляко, изяде парче питка и притихна до прозореца. Не запали лампата, не искаше да тревожи дядо си, нека си седи и си мисли.

Момчето също си мислеше за нещо свое. Не разбираше то защо леля Бекей угажда на мъжа си с водка. Удари я той с юмрук, а тя после още половинка му донесе...

Ех, лельо Бекей, лельо Бекей! Колко пъти мъжът ѝ я е претрепвал до смърт, а тя му прощава. И дядо Момун винаги му прощава. А защо? Не бива да се прощава на такива хора. Той е негоден, лош човек. Тук той не е нужен. И без него ще се справим.

Ожесточеното детско въображение живо рисуваше пред момчето картината на справедливо наказание. Те всички се нахвърлят върху Орозкул и го влачат дебел, грамаден, мръсен, към реката. А после, като го залюляват, го хвърлят точно в сред пенестите вълни. А той моли за прошка леля Бекей и дядо Момун. Нали Орозкул не може да стане риба...

На момчето му поелекваше. Дори му беше смешно, когато в своите мечти виждаше как Орозкул маха с ръце и крака в реката и как до него плува кадифената му шапка.

Но възрастните за голямо негово огорчение не постъпваха така, както смяташе справедливото момче. Те правеха всичко наопаки. Прибере се Орозкул пийнал. Посрещат го, сякаш нищо няма. Дядото поема коня, жената бърза да сложи самовара. Всички сякаш само него са чакали. А той започва да се държи нагло и да капризничи. Отначало скърби, плаче. Как тъй всеки човек, дори най-загубеното човече, такъв, дето и ръка не си дължен да му подадеш, има деца, колкото душа му иска. Пет, дори десет. А с какво той, Орозкул, е по-лош от другите? С какво не е угодил? Или е на нисък пост? Слава богу, старши надзирател е на резервата. Или е скитник някакъв? Та нали у циганина е пълно с циганчета, колкото щеш. Или е някой неизвестен, или уважение му нямат. Всичко си има. Повече от всички струва. И кон със седло има, и камча в ръцете, и с уважение го посрещат. Тогава защо неговите връстници вдигат сватби на децата си, а той? Кой е той без син, без семе?

Леля Бекей също плаче, суети се, иска някак да угоди на мъжа си. Вади скътаната половинка. И сама си пийва от мъка. Ха чашка, ха две, а после Орозкул пощурява и тогава цялата си злоба стоварва върху нея,

върху жена си. А тя всичко му прощава. И дядото му прощава. Никой не връзва Орозкул. Изтрезнее той, а на заранта жена му, макар и в синини, вече е сложила самовара. Дядото е нахранил коня с овес, оседдал го е. Изпие Орозкул чая си, метне се на коня — и отново е началник, стопанин на всички гори в Сан Таш. А никой не се досеща, че отдавна е време такива като Орозкул да се хвърлят в реката...

Беше вече тъмно. Навън се бе спуснала нощта.

Така свършваше денят, когато купиха на момчето първата училищна чанта.

Като се готвеше да си ляга, то не можеше да измисли място за чантата. Накрая я сложи до възглавницата си. Момчето още не знаеше, после щеше да научи, че половината клас ще има точно такива чанти. Но и това нямаше да го смуги, неговата чанта ще си остане най-необикновената, съвсем особена чанта. То не знаеше също, че в неговия малък живот го очакват нови събития, че ще дойде ден, когато то ще остане сам-саменичко на есета и с него ще бъде само чантата му. И причина за всичко ще стане неговата любима приказка за Рогатата майка-кошута.

И тази вечер много му се искаше още веднъж да послуша тази приказка. Старият Момун също обичаше тази история и я разказваше така, сякаш сам всичко бе видял, като въздишаше, плачеше, замлъкваше и мислеше за нещо свое.

Момчето обаче не посмя да безпокои дядо си. То разбираше, че на дядото не му е до приказки. „Ще го помолим друг път — каза момчето на чантата. — А сега аз ще ти разкажа за Рогатата майка-кошута, дума по дума, като дядо. И толкова тихо ще ти разказвам, че никой няма да чуе, а ти слушай. Аз обичам да разказвам и да виждам всичко като на кино. Дядо казва, че всичко това е истина. Било е така...“

4

Това се случило отдавна. В далечни-прадалечни времена, когато горите по земята били повече от тревите, а водата в нашите краища — повече от сушата, живяло едно киргизко племе на брега на голяма и студена река. Енесай се наричала онази река. Тече тя далече оттук, в Сибир. С кон три години и три месеца трябва да пътуваш дотам. Сега тази река се нарича Енисей, а по онова време се казвала Енесай. Затова и песента била такава:

*Има ли река, по-широка от теб, Енесай,
има ли земя, по-скъпа от теб, Енесай,
има ли тъга, по-дълбока от теб, Енесай,
има ли воля, по-пълна от теб, Енесай?
Няма река, по-широка от теб, Енесай,
няма земя, по-скъпа от теб, Енесай,
няма тъга, по-дълбока от теб, Енесай,
няма воля, по-волна от теб, Енесай.*

Ето такава била тя, река Енесай.

Различни народи живеели тогава край Енесай. Трудно им било, защото живеели в постоянна вражда. Много врагове окръжавали киргизкото племе. Ту едни го нападали, ту други, ту самите киргизи нападали, отмъквали добитък, палели жилища, убивали хора. Убивали всеки, който им паднел — такива били времената. Човек човека не жалел. Човекът човека изстребвал. Стигнало се дотам, че нямало кой да сее зърното, да развъжда добитък, да ходи на лов. По-леко било да се живее от грабеж: отидеш, убиеш, отмъкнеш. А за убийство трябвало да се отговаря с още повече кръв, пък за отмъщението — с още по-голямо отмъщение. И колкото повече време минавало, толкова повече кръв се леела. Размътил се разумът на хората. Нямало кой да примири враговете. Най-умен и най-добър смятали оня, който умее да изненада

врага, да изтреби чуждото племе до последната душа и да заграби стада и богатства.

Появила се в тайгата странна птица. Пеела, плачела нощем до разсъмване с човешки жален глас, нареждала, прелитайки от клонче на клонче. „Очаква ни голяма беда! Очаква ни голяма беда!“ Така и станало, настъпил страшният ден.

През онзи ден киргизкото племе на Енесай погребвало своя стар вожд. Много години ги предводителствувал батър^[1] Кулче, в много походи ходил, в много битки участвувал. В битките оцелял, но настъпил смъртният му час. В голяма печал прекарвали съплеменниците му два дни, а на третия се събрали да предадат на земята останките на батъра. Според древния обичай тялото на вождя трябвало да се носи в последния му път по брега на Енесай през урви и стръмнини, за да може от високото душата на умрелия да се прости с майката — река Енесай, нали „ене“ значи майка, а „сай“ — русло, река. За да изпее за последен път душата му песента за Енесай:

*Има ли река, по-широка от теб, Енесай,
има ли земя, по-скъпа от теб, Енесай,
има ли тъга, по-дълбока от теб, Енесай,
има ли воля, по-волна от теб, Енесай?
Няма река, по-широка от теб, Енесай,
няма земя, по-скъпа от теб, Енесай,
няма тъга, по-дълбока от теб, Енесай,
няма воля, по-волна от теб, Енесай.*

На гробната могила до отворената яма трябвало да вдигнат батъра над главите си и да му покажат четирите страни на света: „Ето я твоята река. Ето го твоето небе. Ето я твоята земя. Ето ни нас, родените от един корен с теб. Всички дойдохме да те изпроводим. Спи спокойно.“ В памет на далечните потомци на гроба на батъра се поставял голям камък.

В дните на погребението юртите на племето се нареждали във верига по брега, та да може всяко семейство да се прости от своя праг с батъра, когато отнасят тялото му да го погребват, да спусне бялото знаме на скръбта, да опява и да плаче, а после да върви с всички до

следващата юрта, където отново ще опяват, ще спускат бялото знаме на скръбта и така до края на пътя, чак до гробната могила.

Сутринта през онзи ден слънцето вече излизало да тръгне по дневния си път, когато всички приготовления били завършени. Изнесени били бунчуците^[2] с конските опашки, изнесени били бранните доспехи на батъра — щит и копие. На коня му било метнато погребално покривало. Тръбачите се приготвили да свирят с бойните тръби — карнаи, барабанчиците да удрят барабаните — добулбаси, така че тайгата да се залюлее, птиците като облак да литнат към небето и да закръжат с писък и стон, да хукне звярът из гъсталаците с диво ръмжене, да се притисне тревата о земята, всичко в планините да загърми, а планините да потреперят. Оплаквачките разпуснали коси да възпеят със сълзи батъра Кулче. Джигитите приклекли на едно коляно, за да вдигнат на силните си рамене тленните му останки. Всички били готови, очаквайки да бъде изнесен батърът. А на края на гората стояли вързани девет жертвени кобили, девет жертвени вола, девет по девет жертвени овце за поменната тризна^[3].

И тогава се случило нещо неочаквано. Колкото и да воювали енесайци помежду си, в дни, когато погребвали вождовете си, не било прието да се воюва. Ала тогава пълчищата на враговете на разсъмване незабелязано обкръжили потъналия в скръб киргизки стан, изскочили от прикритията си изведнъж от всички страни, така че никой не успял да се метне на седлото, никой не успял да грабне оръжие. И започнала невиджана сеч. Сечели наред. Така били намислили враговете — с един удар да свършат с дръзкото племе на киргизите. Убивали наред, та да няма кой да помни това злодеяние, да няма кой да мъсти, да може времето да засипе със ситен пясък следите на миналото. Имало ги на света — няма ги вече...

Много време е нужно да родиш и отгледаш човек, а да го убиеш, е по-бързо от всичко. Мнозина вече лежали посечени, потънали в локви кръв, мнозина се хвърлили в реката, спасявайки се от мечовете и копията, и потънали във вълните на Енесай. А покрай брега, край стръмнини и урви, на цели версти горели киргизките юрти, обгърнати от пламъци. Никой не успял да избяга, никой не останал жив. Всичко било разрушено и изгорено. Телата на победените хвърлили от стръмнината в Енесай. Враговете ликували... „Сега тия земи са наши! Сега тия гори са наши! Сега тия стада са наши!“

С богата плячка си тръгнаха враговете и не забелязали как от гората се върнали две деца — момченце и момиченце. Непослушни и палави, още от заранта, скришом от родителите си, те побягнали в най-близката гора да дерат лико за кошнички. Заиграли се те, не забелязали как навлезли навътре в гъстата гора. А когато чули шума и виковете на боя и се втурнали назад, не намерили живи ни баща, ни майка, ни братя, ни сестри. Останали децата без род, без племе. Тичали те с плач от пепелище на пепелище — нийде ни жива душа нямало. Осиротели за час. Останали сами в целия свят. А в далечината се кълбелли облаци прах — враговете отвеждали в своите владения табуни и стада, заграбени в кървавия набег.

Видели децата праха от копитата и се втурнали подире им. Подир лютите врагове тичали децата с плач и зов. Само деца можели да постъпят така. Вместо да се скрият от убийците, те се спуснали да ги догонят. Само да не остават сами, само да избягат далеч от разгроменото проклето място. Хванати за ръце, момчето и момичето бягали след грабителите, молели се да ги почакаат, молели се да ги вземат със себе си. Но къде ти ще чуят слабите им гласове сред голямата гълчава, цвиленето, тропота и стремителния бяг!

Дълго тичали, отчаяни, момчето и момичето. Ала така и не ги настигнали. А после паднали на земята. Не смеели да се озърнат, не смеели да помръднат. Страх ги било! Притиснали се едно о друго и не забелязали как заспали.

Не току-тъй казват — сираците имат седем съдби. Нощта минала благополучно. Звяр не ги докоснал, горските чудовища не ги отвлекли. А като се събудили, било вече утро. Слънцето греело. Птиците пеели. Станали децата и отново тръгнаха по следите на разбойниците. Събирали по пътя диви плодове и корени. Вървели, вървели, а на третия ден спрели на един връх. Гледат, долу на широка зелена поляна — голям пир. Колко юрти само — брой нямат, колко огньовете димят — брой нямат, колко народ край огньовете — брой няма. Девойки се люлеят на люлки, песни пеят. Силни мъже за забава на народа се вият като орли, хвърлят се един друг на земята. Враговете празнували своята победа.

Стояли на върха момчето и момичето, не смеели да се приближат. Ала много им се искало да отидат край огньовете, където така вкусно миришело на печено месо, на хляб, на див лук.

Не издържали децата, спуснали се от върха. Учудили се домакините, наобиколили ги вкупом.

— Кои сте вие? Откъде сте?

— Ние сме гладни — отговаряли момчето и момичето, — дайте ни да хапнем.

Онези се досетили по говора им какви са. Зашумели, заприказвали, заспорили: да ги убият ли начаса, тях, останалото недоубито враже семе, или да ги водят при хана? Дорде спорили, някаква милостива жена успяла да подаде на децата по парче варено конско месо. Повели ги при самия хан, а те не можели да се откъснат от храната. Повели ги към една висока червена юрта, пред която стояла стража със сребърни брадви. А по стана плъзнала тревожната вест, че неизвестно откъде са се появили деца от киргизкото племе. Какво значело това? Всички зарязали игрите и пира, събрали се на огромна тълпа пред ханската юрта. А ханът в онзи час заседавал върху бяла като сняг кошма^[4] със своите знатни воители. Пиел кумис, подсладен с мед, хвалебствени песни слушал. Когато ханът чул защо са дошли при него, изпаднал в безумна ярост. „Как сте посмели да ме безпокоите? Нима не изтребихме киргизкото племе до коляно? Нима аз не ви направих господари на Енесай за вечни времена? Какво сте се събрали, души страхливи? Вижте кой е пред вас! Ей, Сипаничава Куца Старице! — викнал ханът. И когато тя излязла из тълпата, й казал: — Отведи ги в тайгата и направи тъй, че с това да свърши киргизкото племе и помен да няма от него, а името му да се забрави вовеки. Тръгвай, Сипаничава Куца Старице, направи тъй, както аз ти повелявам...“

Мълчаливо се покорила Сипаничавата Куца Старица, хванала момчето и момичето за ръка и ги повела. Дълго вървели те през гората, а после излезли на брега на Енесай до една висока стръмнина. Тук Сипаничавата Куца Старица спряла дечицата, изправила ги едно до друго на края на урвата. И преди да ги бутне надолу, проговорила:

— О, велика река Енесай! Ако хвърлят планина в твоите дълбини, ще потъне планината като камък. Ако хвърлят бор столетен, ще го отнесеш като тресчица. Приеми във водите си две мънички песьчинки — две човешки деца. Няма за тях място на земята. Аз ли да ти го казвам, Енесай? Ако звездите станеха хора, небето не би им стигнало. Ако рибите станеха хора, реките и моретата не биха им стигнали. Аз ли да ти разказвам, Енесай? Вземи ги и ги отнеси. Нека

напуснат те нашия омразен свят в ранни години, с чисти души, с детска съвест, неопетнена от зъл умисъл и зли дела, та да не познаят хорското страдание и сами да не причиняват мъки на другите. Вземи ги, вземи ги, велики Енесай...

Плачат, ридаят момченцето и момиченцето. До бабешки приказки ли им е сега, когато е страшно да погледнеш надолу от урвата. В дълбочината вълните яростно се премятат.

— Прегърнете се, дечица, за последен път, простете се — каза Сипаничавата Куца Старица. И си засукала ръкавите, та да ѝ е погодно да ги хвърли от стръмното. И добавила: — Е, простете ми, дечица. Съдбата ви е такава. Макар че не по своя воля върша сега това дело — но за ваше добро е...

Казала тия думи и до нея се чул глас:

— Почакай, стара, мъдра жено, не погубвай невинните деца.

Обърнала се Сипаничавата Куца Старица, погледнала и се смаяла — пред нея стои кошута, майка на марал^[5]. И с такива едни големи-големи очи, и гледа укорно и печално. А кошутата бяла като мляко на първескиня, коремът ѝ с кафява козинка подплатен, като на малко камилче. Рогата ѝ — каква красота! — разклонени, сякаш вейки на есенни дървета. А вимето ѝ гладко и чисто като на жена-кърмачка.

— Коя си ти? Защо говориш на човешки език? — запитала Сипаничавата Куца Старица.

— Аз съм майката-кошута — отвърнала ѝ кошутата. — А ти говоря така, защото иначе няма да ме разбереш, няма да ме послушаш.

— Какво искаш, майко-кошута?

— Пусни децата, голяма мъдра жено. Моля те, дай ми ги.

— Защо ти са?

— Хората убиха моите близнаци, двете еленчета. Търся си деца.

— Искаш да ги отгледаш?

— Да, стара, мъдра жено.

— А добре ли помисли, майко-кошута? — засмяла се Сипаничавата Куца Старица. — Та нали те са рожби човешки. Ще отраснат и ще почнат да убиват твоите еленчета.

— Когато порастат, няма да убиват моите еленчета — отговорила майката на марала. — Аз ще им бъда майка, а те — мои деца. Нима ще вземат да убиват своите братя и сестри?

— Ох, не говори, майко-кошута, не познаваш ти хората! — клатела глава Сипаничавата Куца Старица. — Не са те като горските животни, не се жаят един друг. Бих ти дала сирачетата, за да се убедиш в правотата на моите думи, но нали хората ще убият и тези ти деца. Защо ти е толкова мъка?

— Ще отведа децата в далечен край, където никой няма да ги намери. Пощади дечицата, голяма, мъдра жено, и ги пусни. Аз ще им бъда вярна майка... Вимето ми е препълнено. Млякото ми плаче за деца. Моето мляко търси деца.

— Е, щом е тъй — промълвила Сипаничавата Куца Старица, като помислила малко, — вземай ги и ги отвеждай по-скоро. Отведи сирачетата в далечен край. Ала ако те загинат по далечния път, ако ги убият разбойници, ако твоите човешки деца ти се отплатят с черна неблагодарност — сърди се на себе си.

Благодарила майката-кошута на Сипаничавата Куца Старица. А на момченцето и момиченцето казала:

— Сега аз съм ваша майка и вие сте мои деца. Ще ви поведем в далечен край, където сред снежни гористи планини се е ширнало едно топло море — Исък Кул.

Зарадвали се момчето и момичето, пъргаво заприпкали подир Рогатата майка-кошута. Но сетне се уморили, силите им се свършили — пътят е дълъг — от единия край на света до другия. Няколко да стигнат далече, ако Рогатата майка-кошута не ги кърмила със своето мляко, ако нощем не ги сгривала със своето тяло. Вървели дълго. Все по-далеч оставала старата родина Енесай, но и до новата родина, до Исък Кул, още било много далеко. Лято, зима, пролет, лято и есен, пак лято и зима, още една пролет, още едно лято и есен се промъквали те през глухи лесове, през знойни степи, през движещи се пясъци, през високи планини и бурни реки. Гонели ги глутници вълци, но Рогатата майка-кошута настанила децата на гърба си и ги спасявала от лютите зверове. Препускали подире им и ловци на коне, със стрели и викали: „Кошута е откраднала две човешки деца! Дръжте я! Уловете я!“ И пускали стрелите след нея. И от тях, от неканените спасители, избягала Рогатата майка-кошута с децата. Тичала тя по-бързо и от стрела, само шепнела: „Дръжте се по-здраво, деца мои — преследват ни!“

Довела най-сетне Рогатата майка-кошута своите деца до Исък Кул. Застанали те на върха и не могли да се нагледат. Наоколо снежни

хребети, а сред планините, обрасли със зелени гори, додето им поглед стига, се плиска море. Гонят се бели вълни по синята вода, ветровете ги носят отдалече, изпращат ги надалече. Къде е началото на Исък Кул, къде е краят — не се знае. На единия край слънцето изгрява, а на другия още е нощ. Колко планини се издигат около Исък Кул — чет нямат, а отвъд тези планини колко още такива снежни планини се извисяват — също не можеш да разбереш.

— Това е вашата нова родина — казала Рогатата майка-кошута. — Ще живеете тук, ще орете земята, риба ще ловите, добитък ще развъждате. Живейте тук в мир хиляди години. Дано вашият род се продължи и умножи. И да не забравят вашите потомци речта, която донесохте, и да им е сладко да говорят и да пеят на своя език. Живейте, както трябва да живеят хората. А аз ще бъда с вас и е вашите деца във всички времена...

Така момчето и момичето, последните потомци на киргизкото племе, получили нова родина край благословения и вечен Исък Кул.

Бързо минало времето. Момчето станало мъж, а момичето — зряла жена. И тогава те се оженили и станали мъж и жена. А Рогатата майка-кошута не напуснала Исък Кул, живеела в тукашните гори.

Веднъж на разсъмване Исък Кул внезапно се разбунтувал, зашумял. Жената започнала да ражда, замъчила се тя. А мъжът се уплашил. Покачил се на една скала и взел високо да вика:

— Къде си ти, Рогата майко-кошута? Чуваш ли как шуми Исък Кул? Твоята дъщеря ражда. Ела по-скоро, майко, помогни ни...

И дочул се тогаз отдалеч преливащ се звън, сякаш керванно звънче прозвънвало. Все по-близо и по-близо се чувал този звън. Дотичала Рогатата майка-кошута. На рогата си донесла окачена детска люлка-бешик. Бешикът бил от бяла бреза, а на дъгата на люлката подрънвало сребърно звънче. И до днес звъни онова звънче на исъккулските бешици. Люлее майката люлката, сребърното звънче звъни, сякаш отдалеч тича Рогатата майка-кошута, бърза, брезова люлка носи на рогата си...

Още щом дотичала на зова им Рогатата майка-кошута, жената родила.

— Този бешик е за първата ви рожба — рекла Рогатата майка-кошута — и ще си имате вие много деца. Седем сина и седем дъщери!

Зарадвали се майката и бащата. Нарекли първата си рожба в чест на Рогатата майка-кошута Бугубай. Порасъл Бугубай, взел си една хубавица от племето кипчак и започнал да се множи родът Бугу — родът на Рогатата майка-кошута. Станал голям и силен родът на бутинците край Исък Кул. Почитали бугинци Рогатата майка-кошута като светиня. Над входа на бугинските юрти избродирвали знак — рога на марал, та отдалече да се вижда, че юртата принадлежи на рода Бугу. Когато бугинци отблъсквали набезите на врага, когато се състезавали по езда, разнасял се викът: „Бугу!“ И бугинци винаги излизали победители. А тогава по горите иськкулски бродели бели рогати марали, на чиято красота завиждали звездите по небето. Те били деца на Рогатата майка-кошута. Никой не ги докосвал, никой не ги обиждал. Щом видел марал, бугинецът слизал от коня и му сторвал път. Красотата на любимата девойка сравнявали с красотата на белия марал...

Така било, докато не умрял един много богат, много знатен бугинец — овцете му били с хиляди, конете с хиляди, а всички хора наоколо били негови пастири. Голям помен направили неговите синове. Поканили на помена най-знатните люде от всички краища на земята. За гостите наредили сто хиляди юрти по брега на Исък Кул. Човек не можел да преброи колко добитък бил изклан, колко кумис изпит, колко кашгарски гозби били поднесени. Синовете на богаташа ходели важни-важни: да знаят хората колко богати и щедри наследници е оставил умрелият, как го уважават, как почитат неговата памет... („Е-е, синко, лошо е, когато хората се перчат не с ум, а с богатство!“)

А певците, обикаляйки своите аргамаци^[6], подарени им от синовете на покойника, кипрейки се с подарените им соболеви калпаци и копринени халати, в надпревара възхвалявали и покойния, и наследниците.

— Къде ще видиш под слънцето такъв щастлив живот, такъв богат помен? — пее един.

— Още от сътворението на света не е имало такова чудо! — пее втори.

— Никъде, само у нас така почитат родителите, отдават памет на родителската чест и слава, почитат техните светли имена — пее трети.

— Ей, певци-сладкодумци, какво тук шумите! Нима има на света думи, достойни за тази щедрост, нима има думи, достойни за славата на покойника! — пее четвърти.

И тъй се състезавали ден и нощ. („Ех, синко, когато певците се състезават в славословие, от певци те се превръщат във врагове на песента.“)

Много дни като празник продължавал този знаменит помен. Много им се искало на горделивите синове на богаташа да затъмнят другите, да надминат всички по света, та славата за тях да тръгнела цялата земя. И намислили да поставят на гробницата на баща си рога на марал, та всички да знаят, че това е гробница на славен потомък от рода на Рогатата майка-кошута. („Ех, синко, още в древността хората казвали, че богатството ражда горделивост, горделивостта — безразсъдство.“)

Прищяло се на синовете на богаташа да окажат на паметта на баща си тази нечувана чест и нищо не ги спряло. Речено-сторено! Изпратили ловци, убили ловците един марал, отсекли рогата му. А рогата големи, като криле на литнал орел. Харесали синовете еленовите рога, по осемнадесет пръстена на всеки рог — значи, живял бил осемнадесет години. Бива си го! Заповядали те на майстори да закрепят рогата на гробницата.

Възмутили се старците:

— С какво право сте убили марал? Кой е посмял да вдигне ръка на потомството на Рогатата майка-кошута?

Отговарят им наследниците на богатия:

— Маралът е убит на наша земя. Всичко, което ходи, пълзи, лети по нашите владения, от муха до камила — е наше. Ние сами знаем как да постъпваме с онова, което е наше. Махайте се оттук!

Слугите нашибали старците с камшици, качили ги на конете със задниците напред и ги изгонили позорно.

Оттам и тръгнало... Голямо нещастие надвиснало над потомството на Рогатата майка-кошута. Едва ли не всеки почнал да ловува по горите бели рогати елени. Всеки бугинец смятал за свой дълг да постави на гроба на дедите си рога на марал. Сега тази работа се смятала за благословена, за особено уважение към паметта на умрелия. А който не може да се сдобие с рога, смятали го за недостоеен човек.

Взели да търгуват с еленови рога, взели да се запасяват с тях. Появили се такива хора от рода на Рогатата майка-кошута, чийто занаят станал да намират и да продават рога на марал. („Ех, синко, там, дето има пари, за добра дума няма място, за красота няма място.“)

Гибелно време настъпило за белите рогати елени в иськкулските гори. Нямало за тях пощада. Бягали маралите по недостъпни скали, но и там ги откривали. Пускали срещу тях сюрии хрътки, за да подгонят елените към стрелците в засада, улучвали ги, без никой да им убегне. Погубвали цели стада марали, избивали ги до един. Обзалагали се кой ще намери рога с повече пръстени.

Изтребили маралите. Опустели планините. Не се чува елен ни нощем, ни заран. Не можеш ги видя ни в гора, ни на поляна как пасат, как скачат, заметнали рога към гърба си, как прелитат през пропастта като птица. Народили се хора, които през целия си живот не били виждали бял рогат елен. Само слушали за него приказки и виждали рогата му по гробовете.

А какво станало с Рогатата майка-кошута?

Обидила се тя, дълбоко се обидила на хората. Казват, че когато за маралите вече нямало живот от куршуми и от кучета, когато останали колкото на пръсти да ги броиш, изкачила се Рогатата майка-кошута на най-високия планински връх, сбогувала се с Иськ Кул и отвела последните си деца зад големия превал, в друг край, в други планини.

Ето какви неща стават по земята. Това е цялата приказка... Ако искаш, вярвай, ако не щеш — недей.

А когато Рогатата майка-кошута си отивала, казала, че никога няма да се върне...

[1] Батър — юнак, богатир (в Башкирия и Киргизия). — Б.пр. ↑

[2] Бунчук — къса тояжка с конска опашка на края (символ на власт). — Б.пр. ↑

[3] Тризна — пиршество в памет на някой умрял. — Б.пр. ↑

[4] Кошма — голямо плъстено чердже от овча вълна. — Б.пр. ↑

[5] Марал — бял сибирски елен, обитава Алтайските планини, Забайкалието и Тяншан. — Б.пр. ↑

[6] Аргмак — бърз, лек кон за яздене. — Б.пр. ↑

5

В планините отново е есен. Отново след шумното лято всичко се нагласява за есенната тишина. Слегнала се е наоколо прахта от откарания добитък, угаснали са огньовете. Стадата са се прибрали за зимуване. Хората са си отишли. Планините опустяват.

Самотни летят вече орлите, отронвайки от време на време по някой вик. По-глухо шуми водата в реката: свикнала беше реката през лятото с руслото си, пригодила се беше, станала бе по-плитка. Тревата престана да расте, погоряваше още на корен. Листата се умориха да висят по клоните и тук-там започнаха да капят.

А по най-високите върхове нощем вече се стеле сребрист сняг. На разсъмване тъмните планински хребети посивяват като козината по врата на кафява лисица.

Студенее, става мразовит вятърът по клисурите. Но дните още са слънчеви и сухи.

Горите отвъд реката, срещу лесничейството, бързо навлизат в есента. От реката нагоре, до границата на черния бор, като бездимен пожар пълзеше по стръмната горска редица есенното пожарище. Най-ярките — ръждивочервени — и най-упорити в изкачването бяха трепетликовите и брезовите горички: те стигнаха до снежните висоти на голямата гора, до царството на мрачните борове и ели.

В елшака беше чисто както винаги и строго като в храм. Само кафяви твърди стволоче, само смолист сух аромат, само потъмнели иглици са посипали цялата гора. Само вятър нечуто се процежда през върхарите на старите борове.

Но днес още от сутринта над планините непрестанно вдигаха врява неспокойните врани. Голямо, яростно-грачещо ято все кръжеше над боровия лес. Враните внезапно се уплашиха, дочули удари от брадва, и сега крещят в надпревара, сякаш са ги ограбили посред бял ден, и преследват двамината, които спускат от върха отсечен бор.

Влачеха боровия ствол с вериги и конен впряг. Орозкул вървеше напред, хванал коня за юздите. С лице, налято с кръв, той вървеше и

дишаше тежко като вол на бразда, а храсталаците деряха наметалото му. Отзад, подир дървото, ситнеше дядо Момун. На стареца също не му беше леко на такава височина, задъхваше се. В ръцете си държеше березова тояга, с която помагаше на отсечения бор. Той непрекъснато се запираше ту в пънове, ту в камънаци. А по нанадолнището все гледаше да се извърне напреко на склона и да се търкулне надолу. Тогава няма спасение — ще претрепе някого.

По-опасно е за този, който пази отсечения ствол с тоягата — какво ли не може да се случи: Орозкул на няколко пъти вече уплашено отскачаше от впряга и всеки път се засрамваше, като видеше, че старецът, рискувайки живота си, задържа отсечения ствол по склона и чака Орозкул да се върне при коня и да го хване за юздата. Не току-тъй казват, че за да скриеш своя позор, трябва да опозориш другите.

— Ти какво, на оня свят ли искаш да ме пратиш? — кореше Орозкул тъста си.

Наблизо нямаше никого, който да чуе и осъди Орозкул: къде се е видяло тъй да се отнасят със стар човек! Тъстът му плахо каза, че и той може да попадне под отсечения бор — бива ли да му се вика така, сякаш прави всичко нарочно.

Но това още повече ядосваше Орозкул.

— Я го виж ти! — негодуваше той. — И да те претрепе, ти си си изживял своето. Какво още искаш? А ако мен ме утрепе, кой ще вземе твоята ялова щерка? Кому е нужна такава, безплодна като кучи дрян?...

— Мъчен човек си ти, синко. Нямаш уважение към хората — отвърна на това Момун.

Орозкул дори се поспря, измери стареца с поглед.

— Такива старци си лежат до огнището, греят задниците си на жарта. А на тебе ти върви някаква заплатичка. А откъде е тази заплата? Заради мене. Какво уважение повече ти е нужно?

— Добре де, така е — примири се Момун.

Вървяха така. Като прехвърлиха още една височина, спряха се до един склон да починат. Конят беше вир-вода, покри се с пяна.

А враните все не се успокояваха, все кръжаха. Бяха безброй и така грачеха, сякаш си бяха поставили за цел днес само това да правят — да грачат.

— Усещат ранната зима — промълви Момун, за да заговори за друго и с това да смекчи гнева на Орозкул. — За отлитане се сбират. Не обичат да им пречат — добави той, като че се извиняваше заради неразумните птици.

— Че кой им пречи? — солна се Орозкул. И изведнъж стана морав. — Ти нещо много почна да приказваш, старо — тихо прошепна той със заплаха в гласа.

„Виж ти — помисли си той — за какво намеква! Да не ще заради тия врани бор да не пипнеш, клонче да не скършиш? Как не! Засега аз съм тук господар.“ Той стрелна с поглед грачещото ято: „Ех, да имаше една картечница!“ — и като се обърна, изпсува.

Момун замълча. Свикнал беше с псувните на зетя си. „Пак го прихванаха — натъжи се старецът, — пийне ли — звяр става. Като е махмурлия, също — не му се мяркай. А защо хората стават такива? — терзаеше се Момун. — Ти на него добро — той на тебе зло. И няма да се засрами, да поразмисли. Като че тъй трябва. Винаги за прав се смята. Само на него да му е добре. Всички наоколо трябва да му угаждат. Не искаш ли — ще те принуди. Пак добре, когато такъв си седи в планината, в гората, и има един-двама подчинени — раз-два и готово. Ами ако е на по-висока власт? Не дай боже... Винаги измъква своето. От такъв няма отърваване. Навсякъде те причаква, навсякъде ще те открие. И за да си живее леко и охолно, душата ти ще извади. И пак той прав ще бъде. Да, много ги има...“

— Е, стига сме стояли — прекъсва Орозкул мислите на стареца. — Тръгваме — заповяда той.

И поеха.

Днес още отрано Орозкул не беше в настроение. Заранта, когато трябваше да се прехвърлят с инструментите на отвъдния бряг в гората, Момун бързаше да отведе внук си на училище. Съвсем се е побъркал старият! Всяка сутрин оседлава коня, откарва момчето на училище, после отново препуска, довежда го. Губи си времето с това изоставено копеле. Видиш ли, за училище не бивало да се закъснява! А тук една работа, господ знае какво ще излезе — тя може да чака, така ли? „Аз — казва — за миг ще прескоча, срам ме е пред учителката, ако малкият закъснее за часа.“ Намерил от кого да се срамува! Ама че глупак! Че каква е толкова тая учителка? Пет години с една дреха ходи. Само с тетрадки и с чанти я виждаш. По пътищата спира колите — все в

района трябва да ходи, все нещо не ѝ стига — ту въглища за училището, ту стъкла, ту тебешир, току-виж, и парцали за дъската почне да иска? Нима сваятна учителка ще дойде в такова училище? Какво име само му измислили — училище-джудже. То наистина е джудже. Каква полза от него? Истинските учители са в града. Училищата целите със стъкла. Учителите ходят с вратовръзки. Ама това е в града... Какво началство само се вози с коли там по улиците. Ами колите какви са! Тъй ти се иска да се спреш, да замреш, да застанеш мирно, докато такава кола се изнизва — черна, блестяща, плавна. Пък гражданите като че не забелязват тия коли, нямат време — бързат, търчат за някъде. Виж, там в града е живот! Там да се преместиш, там да се вредиш. Там умеят да уважават човек според длъжността. По-голяма длъжност — по-голямо уважение. Културни хора. И за това, че си им бил на гости или си получил подарък, не е нужно да им мъкнеш борови трупи или нещо подобно. Не е като тук — ще ти даде половин стотачка, със зор една, цялата гора ще отмъкне, пък и жалба срещу тебе ще подаде: рушветчия бил Орозкул, такъв-онакъв... Простотия!

Да-а, да бяха в града... Ех, бих запратил по дяволите и планините, и горите, и боровите трупи, трижди проклети, и жена си с празната утроба, и изкуфелия дядка с това пале, с което се занимава като е чудо невиждано. Ех, как бих се развихрил като хранен кон! Бих ги накарал да ме уважават: „Орозкул Балажанович, позволете да вляза при вас в кабинета?“ Че и за градска жена бих се оженил. Защо не? Да речем, за някоя артистка, красавица, дето пее и подскача с микрофон в ръка, казват, че за тях най-важното е човек да заема голям пост. Хванал бих една такава под ръка, а пък аз самият с вратовръзка. И — на кино. А тя потраква с токчета и мирише на парфюм. Минувачите душат с нос. После може да ни се родят и деца. Сина за юрист бих изучил, а дъщеричката да свири на пиано. Градските деца веднага си личат — умни са. В къщи само на руски ще се говори — а защо да си тъпчат главите с разни селски думи. Така бих възпитал своите: „Татенце, мамичко, искам това, искам онова...“ Нима за свое чедо ще ти се досвиди нещо? Ех, добре би натрил носовете на мнозина, би им показал какво представлява. Че с какво е по-долен от другите? Онези, дето са на върха, да не би да са по-добри? Хора като него. Просто им е провървяло. А на него не му провървя. Изплъзна му се щастието. И

сам си е виновен. След курсовете за лесничей трябваше в града, в техникума да се запише, че и в институт. Избърза — постът го примами. Макар и малък, ала все пост някакъв. Ха върви сега по планините, мъкни трупи като муле. Пък и тия врани. Какво са се разграчили, завъртели? Ех, да имаше една картечница...

Имаше защо да е недоволен Орозкул. Добре прекара лятото. Настъпваше есента, а с лятото си отиваше и времето на гостуване при чобаните и конярите. Както се пее в песента: „Прецъфтя джайолоото, време е да се слиза в низината...“

Настъпи есента. Дойде време Орозкул да се заплаща за вниманието, за гощавките, за дълговете, за обещанията. Пък и за перченето: „Какво ти трябва? Само два бора за покрива? Искан ли приказки! Ще дойдеш, ще си ги вдигнеш.“

Обещаваеше, подаръци получаваше, водка пи — а сега, задъхан, цял в пот, проклинащ всичко на света, влачи тия трупи по планината. През носа му излизаха те. Пък и целият му живот беше такъв. И изведнъж му мина през ума една безумна мисъл: „Ами ако плюя на всичко и се махна където очите ми видят!“ Но още веднъж разбра, че никъде не може да се махне, че никому не е притрябвал и такъв живот, какъвто иска, никъде няма да намери.

Опитай само да се махнеш оттук или да не дадеш обещаното. Та първи твоите приятели ще те издадат. Лош народ. По-миналата година на един свой роднина-бугинец беше обещал за едно агънце отсечен бор, а есента не му се катереше в планината. Лесно е да се каже, а я опитай, довлечи се дотам, пък го отсеци, че го смъкни. А и ако борът е поживял на света не една десетка години, има да се мотаеш с него. За никакво злато няма да искаш да се захващаш с тая работа. А тъкмо тогава за беля старецът Момун се разболя, легна на легло. Сам не би се справил, пък и никой не би се справил сам-самичък с отсечения бор в планината. Да го отсеке, всеки може, ама да го смъкне долу... Да знаеше какво ще стане, щеше със Сайдахмат да се изкачи за бора. Но го домързя да се катери до планината и реши да се отърве от роднината си и да отсеке първото попаднало му дърво. А оня не, та не — „Агнето знаеш да вземеш, а думата си да сдържиш, не можеш?“ Орозкул се разбесня, изпъди го: като не щеш — омитай се. А оня момък хитър съчинил една жалба против Орозкул Балажанов, надзирателя на Санташката гора-резерват, и такива неща изрисувал — и истина, и

лъжа, — че просто да разстрелят Орозкул „като враг на социалистическата гора“. После дълго разкарваха Орозкул по контролни комисии из района, по министерството на горите. Едва се отърва... Ама роднина! Пък на всичко отгоре: „Всички ние сме деца на Рогатата майка-кошута. Един за всички, всички за един.“ Глупост е всичко това, каква ти кошута, по дяволите, когато за една копейка са готови да се хванат за гушата или да се натикат един друг в затвора! Това за кошутата са го зървали хората едно време. Колко глупави и неуки са били тогавашните хора, смешно е! А сега всички са културни, всички са грамотни! Кому са нужни тия детски приказки!

След тоя случай Орозкул се зарече вече на никого, на никакви познати, на никакви съплеменници, били те трижди деца на Рогатата майка-кошута, да не дава ни пръчка, ни клонче.

Но пак дойде лято. Бялнаха се юрти по зелените планински поляни, разблеяха се стада, изви се дим край потоци и реки. Слънцето блестеше, миришеше на упойващ кумис, дъхаше на цветя. Хубаво е да седиш на чист въздух пред юртата, на зелената трева, в кръга на близки приятели, да се наслаждаваш на кумиса и крехкото месо. А после да гаврътнеш чашка водка, та да ти се размъти главата. И да почувствуващ, че имаш сили да изскубнеш дърво с корен или да събориш дори планина... Забравяше Орозкул в такива дни своята клетва. Приятно му беше да слуша, като го наричат големия стопанин на голямата гора. И отново обещаваще, отново вземаше подаръци... И отново някой от старите борове в гората не подозираше, че дните му са преброени... само да настъпи есен.

А есента незабелязано се промъкваше от пожънатите ниви към планините и започваше да се муши наоколо. И там, където тя притичваше, тревата ставаше ръждивочервена, ръждиви ставаха и листата в гората.

Плодовете зрееха. Агнетата растяха. Разделяха ги на стада — отделно дзвиските, отделно овните. Жените нареждаха изцеденото сирене в зимни чували. Мъжете почваха да умуват кой от тях трябва да отвори обратния път към долините. А преди да тръгнат, онези, дето се бяха уговорили с Орозкул през лятото, го предупреждаваха, че в тоя и тоя ден, в тоя и тоя час ще пристигнат на предела с коли, ще пристигнат за обещаните трупи.

Ето и тази вечер ще пристигне камион с ремарке, за да вземе два отсечени борови ствола. Единият беше вече долу, прекаран през реката и докаран там, докъдето ще стигне камионът. Вторият — ето го, смъкват го. Ако Орозкул би могъл да върне всичко, що бе изял и изпил срещу тези трупи, веднага би го направил, само да се избави от труда и мъченията, които сега е принуден да търпи.

Уви, няма начин да промени своята проклета съдба в планините — камионът с ремаркетото ще пристигне тази вечер, та да може през нощта да извози трупите.

Добре ще е, ако поне всичко свърши благополучно. Пътят минава през совхоза, точно пред канцеларията, друг път няма, а в совхоза понякога се навърта милиция, държавен контрол, или някой друг от района може да се случи там. Ще се натъкне камионът на погледа им. „Отде и закъде карате трупите?“

Тръпки полазиха по гърба на Орозкул от тази мисъл. И в него се надигаше ненавист към всички и към всичко — към грачещите над главата му врани, към нещастния старец Момун, към Сайдахмат, лентяя, сетил се преди три дни да замине в града да продава картофи. Нали той знаеше, че предстои да свличат трупите! Измъкна се — изклинчи той... И ще се върне чак когато си свърши работата на пазара. Иначе Орозкул щеше да му заповяда заедно със стареца да смъкнат трупите, нямаше да се мъчи сам.

Но Сайдахмат е далече, враните също не може да стигне. В най-лошия случай би могъл да набъхти жена си, ама и до дома е далече. Оставаше старият Момун. Като се задъхваше и все повече беснееше от планинската задуха, като псуваше на всяка крачка, Орозкул вървеше направо през храстите — не жалеше ни коня, ни стареца зад себе си. Да пукне дано конят, да пукне макар този старец, и той самият да пукне от разрив на сърцето! Щом на него не му е добре, и на другите не бива да им е добре. Да пропадне макар този свят, където всичко е устроено не както трябва, не така, както заслужава Орозкул според своите достойнства и длъжността си!

Вече, без да се владее, Орозкул поведе коня към храсталака, право към стръмния склон. Нека Пъргавия Момун потанцува около отсечения ствол. И да посмее само да не го удържи. „Ще го пребия стария глупак и това си е“ — реши Орозкул. В друго време той дори не би и посмял да се въвре с отсечения бор в такава опасна стръмнина.

Но сега дяволът го помами. И Момун не успя да го спре, само можа да викне: „Къде? Къде? Сири се!“ — борът се превърта о веригата, помете храстите и се затъркаля надолу. Беше мокър, тежък. Момун се опита да пъхне тоягата, та да не позволи на отсеченото дърво да се търколи надолу. Но ударът беше толкова силен, че изби тоягата от ръцете на стареца.

Всичко стана за миг. Конят се повали и се хлъзна по хълбок надолу. Падайки, събори Орозкул. Той се свличаше, като трескаво се ловеше за храстите. И в този миг някакви рогати животни уплашено се шумгнаха в гъсталака. Като подскачаха високо, те се скриха в брезовата горичка.

— Марали! Марали! — не на себе си от страх и от радост извика дядо Момун. И млъкна, сякаш не вярваше на очите си.

И внезапно в планината стана тихо. Враните изведнъж отлетяха. Отсеченият бор се спря по склона, смачкал под себе си младите жиливи брезички. Конят, оплел се в хамута, се изправи на крака.

Орозкул, целият изподран, изпълзя встрани. Момун се втурна да помага на зет си.

— О, пресвета майко, Рогатата кошута! Тя ни спаси! Видя ли? Това са деца на Рогатата майка-кошута. Върнала се е нашата майка! Видя ли?

Като не вярваше все още, че им се е разминало, Орозкул стана мрачен, посрамен и се изтръска:

— Не дрънкай, старче! Млъкни! Освободи коня от ремъците.

Момун послушно се втурна да оправя коня.

— О, пречудна майко, Рогата кошута! — продължаваше той радостно да си мърмори. — Върнаха се маралите в нашите гори. Не ни е забравила Рогатата майка! Простила ни е греха...

— Още ли си мърмориш! — озъби му се Орозкул. Беше се съвзел от уплахата и предишната злоба глождеше душата му. — Пак твоите приказки ли разправяш? Мръднал си нещо, мислиш, че и другите ще повярват на глупашките ти измислици.

— Видях с очите си. Това бяха марали — не се предаваше дядо Момун. — А ти нима не ги видя, синко? И ти ги видя.

— Е, видях ги. Три парчета май се мярнаха...

— Вярно, три. И на мен тъй ми се стори.

— Е, и какво? Марали като марали. Без малко да се претрепя. Какво толкова се радваш? А ако това са били марали, значи, дошли са иззад превала. Там, в Казахстан, от другата страна на планините, в горите, казват, още се въдели марали. Там също има резерват. Дошли-дошли. Какво ни интересува. Казахстан нас не ни засяга.

— Може пък да свикнат у нас? — помечта си дядо Момун. — Да останат...

— Е, стига! — прекъсна го Орозкул. — Хайде! Още дълго трябваше да се спускат с отсечения бор, а после да го прекарат през реката влачешком, с хамута. И това също е трудна работа. А ако успеят благополучно да прекарат дървото през реката, след това трябва още да го извлекат на височинната, където ще ги чака камионът.

Ох, колко труд!...

Орозкул се чувствуваше съвсем нещастен. И всичко наоколо му се струваше устроено несправедливо. Планините нищо не усещат, нищо не желаят, от нищо не се оплакват, стоят си и толкоз; горите навлизат в есента, после ще влязат и в зимата и нищо трудно не виждат в това. Враните и те си летят на свобода и крещят, колкото могат. Маралите, ако наистина са били марали, са дошли иззад предела и ще бродят из гората, както си искат и дето си искат. В градовете хората безгрижно си ходят по асфалтираните улици, возят се на таксита, седят си в ресторанти, забавляват се. А той е захвърлен от съдбата в тия планини, нещастен е... Дори Пъргавия Момун, неговият смахнат тъст, и той е по-щастлив, защото вярва в приказки. Глупав човек! Глупците винаги са доволни от живота си.

А Орозкул не е доволен от своя живот. Не е за него. Този живот е за такива като Пъргавия Момун. Какво ли му трябва на Момун? Живее и превива гръб ден след ден, без отдих. И през целия си живот нито един човек не му е бил подчинен, а той се е подчинявал на всички, дори на своята бабичка не смее дума да каже. Такъв несретник и от една приказка ще бъде щастлив. Видя маралите в гората — чак се просълзи, сякаш е срещнал родни братя, които сто години е търсил по света.

Ех, какво да се приказва!...

Най-сетне излязоха на превала, откъдето започваше дългото стръмно спускане към реката. Спряха да си починат.

Оттатък реката, в двора на лесничейството, пред къщата на Орозкул нещо димеше. По дима можеше да се досетиш — самовар. Значи, жена му вече го чакаше. Но от това на Орозкул не му стана по-леко. Дишаше той с широко отворена уста, въздух не му стигаше. Боляха го гърдите, а в главата му отекваха ударите на сърцето. Потта по челото го смъдеше в очите. А предстои такова дълго и стръмно спускане. И в къщи го чака яловата му жена. Виж я, самовара сложила, иска да му угоди... Изведнъж изпита силно желание да се затича и да ритне с крак този тумбест самовар, ама така, че да иде по дяволите. А после да се нахвърли на жена си и да я бие, да я бие до кръв, до смърт. Мислено се наслаждаваше, чувайки воплите на жена си, нейните проклетия за нещастната ѝ съдба... „И нека — мислеше си той. — Нека! На мен ми е лошо, защо на нея да ѝ е добре?“ Момун прекъсна мислите му.

— Пък аз забравих, синко — сепна се той и бързо се приближи до Орозкул. — В училището трябва да вървя, малкия да прибера. Часовете са свършили.

— Е и? — пресилено спокойно произнесе Орозкул.

— Не се сърди, сине. Да оставим тук дървото. Да слезем. Ти ще си обядваш в къщи. А в това време аз ще отскоча с коня до училището. Ще прибера малкия. Ще се върнем и ще пренесем дървото!

— И дълго ли ти, старо, мисли, дорде измислиш това? — сгриза го Орозкул.

— Ама нали хлапето ще плаче.

— И какво? — кипна Орозкул. Най-сетне имаше за какво да нахока стареца. Цял ден Орозкул търсеше за какво да се захване, а сега Момун сам му даваше повод. — То ще плаче, а ние да зарежем работата си? Заранта ми наду главата — да го закарам на училище. Добре, закара го. Сега да го прибираш от училище? Ами аз? Или ние тук игра си играем?

— Не бива, синко — замоли Момун. — В такъв ден! Аз, хайде, ама момчето да чака, да плаче в такъв ден...

— Какво — в такъв ден? Какво му е особеното на деня?

— Маралите се върнаха. Защо точно в такъв ден...

Орозкул се обърка, дори млъкна от почуда. Беше вече забравил за маралите, които се бяха мярнали като бързи скачащи сенки, когато той се търкаляше по бодливите храсталаци, когато от страх душата му

бе слязла в петите. Всяка секунда устремилият се по склона бор можеше да го притисне. Не му беше до маралите и до приказките на този старец.

— Ти за какъв ме вземаш? — тихо и гневно каза той, дишайки в лицето на стареца. — Жалко, че нямаш брада, бих я оскубал, та да не смяташ другите по-глупави от тебе. За какъв дявол ми са на мен твоите марали! Нямам си друга работа, освен да мисля за тях? Ти не ме баламосвай! Хайде, заставай до отсечения бор. И докато не го прекараме през реката, да не си помислил за друго. Кой ходел на училище, кой плачел — хич не ме интересува. Стига, хайде...

Както винаги, Момун се подчини. Разбираше, че не може се изскубна от ръцете на Орозкул, докато дървото не бъде отнесено на мястото, и мълчаливо, отчаяно работеше. Не пророни ни дума повече, макар че душата му ридаеше. Внучето чака пред училището. Всички деца са се разотишли, само то, неговото сирото внуче, гледа към пътя и чака дядо си.

Старецът си представяше как децата от целия клас са наизскачали с трополене, как са се затичали към домовете си. Огладнели са. Още отвън подушват мириса на стотвеното ядене и радостни, възбудени изтичват под прозорците на своите домове. Майките вече ги чакат. На всяко майчино лице има усмивка, от която ти се замайва главата. Лошо ли е на майката, добре ли е, но сили за тази усмивка към детето винаги намира. И дори ако майката подвигне по-строго: „А ръцете? Кой ще си мие ръцете?“ — пак в очите ѝ е скътана същата тази усмивка.

Откакто тръгна на училище, ръцете на Момуновия внук винаги бяха оплескани с мастило. Това дори харесваше на дядото: момчето, значи, се занимава с уроците. И ето че сега неговият внук стои на пътя, ръцете му целите в мастило, и държи своята любима чанта, купена това лято. Навярно се е уморило да чака и вече неспокойно поглежда, ослушва се — няма ли да се зададе на хълма дядо му с коня. Та той винаги навреме идва. Когато момчето излизаше от училище, дядото, слязъл вече от коня, винаги го чакаше. Всички се отправяха за в къщи, а внукът тичаше при дядо си. „Ето го дядо. Хайде да тичаме!“ — казваше то на чантата. И като стигнеше до дядо си, смутено се хвърляше в него, прегръщаше го и заравяше лице в корема му, вдъхвайки познатия мирис на стара дреха и сухо лятно сено: тия дни

дядото прекарваше на бали сено от отвъдния бряг, зиме в дълбокия сняг не можеш стигна до него, по-добре да се превози през есента. И дълго след това Момун ходеше, лъхащ на възгорчивия прашец от сеното.

Дядото поставяше внука зад себе си на задницата на коня и те препускаха до лесничейството ту с лек тръс, ту бавно, ту мълчешком, ту като разговаряха за нещо незначително и неусетно пристигаха. През седловината между хълмовете се спускаха у дома си, в Санташката падина.

Страстното влечение на момчето към училище ядосваше бабата. Едва събудило се, то бързо се обличаше и прибираше учебниците и тетрадките в чантата си. Баба му се гневеше и от това, че през нощта то слага чантата до себе си. „Ти какво толкова си се лепнал за тази пуста чанта? Поне да ти бе станала жена, щеше да ни спестиш откупа за годеница...“ Момчето пускаше покрай ушите си бабините думи, пък и много не разбираше за какво говори тя. Най-важното за него беше да не закъснява за училище. Изтичваше на двора и подканваше дядо си да бърза. И се успокояваше едва когато училището се покажеше.

Веднъж те все пак закъсняха. Миналата седмица Момун се прехвърли на отсрещния бряг още по тъмно. Беше решил по-рано да направи един курс за сено. Всичко добре, но по пътя балата се развърза и сеното се разпиля. Трябваше отново да превързва цялата бала, отново да товари коня. В бързината вързаното сено пак се пръсна — сега до самия бряг.

А внукът вече чакаше на отвъдната страна. Седеше на един грапав камък, размахваше чантата и нещо му викаше. Старецът се разбърза — вървите се сплетоха, не можеш ги развърза, стегнаха се във възли. А момчето все викаше и старецът разбра, че то вече плаче. Тогава той заряза всичко — и сеното, и вървите, — метна се на коня — и по-бързо при внука, през брода.

Докато се прехвърляше, също мина време: през брода не можеш да препуснеш — вода много, течението бързо. Есенно време не е чак толкова страшно, но през лятото водата ще повали коня — и всичко е свършено. Когато Момун мина реката и наближи внука си, той вече плачеше с цяло гърло. Не гледаше дядо си, само плачеше и нареждаше: „Закъснях, закъснях за училище...“ Старецът се наведе от коня, вдигна момчето при себе си на седлото и препусна. Да беше наблизо

училището, момчето само би изтичало. Пък то през целия път не преставаше да плаче и старецът с нищо не можеше да го успокои. И така разплакано го заведе на училище. А часовете вече бяха започнали. Въведе го направо в класа.

Извинява се, извинява се Момун пред учителката, обеща, че друг път това няма да се повтори. Но най-много старецът бе потресен от плача на внучето си, как изживяваше то своето закъснение. „Да даде бог винаги тъй да те влече училището“ — мислеше си дядото. Но защо все пак така плачеше момчето? Значи, в душата му имаше обида, неизказана, негова си обида.

И сега, като вървеше край отсечения боров ствол, притичвайки ту от едната му страна, ту от другата, и го побутваше и подтикваше с тоягата, за да не се запре никъде и да се плъзга по-бързо по стръмнината, Момун си мислеше: какво ли прави внучето му там?

А Орозкул не бързаше. Той водеше коня. Пък и тук не може много да се бърза — склонът е дълъг, стръмен, трябваше да се върви напреко. Но защо не искаше да уважи молбата му — да оставят сега дървото, пък после да се върнат за него? Ех, да имаше сили, щеше да метне отсечения бор на рамо, ще прегазии реката и ще го хвърли на онова място, където камионът ще го вземе! „На ви, вземете си дървото — и се махайте.“ И би се спуснал към внучето си.

Но къде ти! Трябва първо да стигнат брега, по камънака, по чакъла, а после през брода да извлекат отсечения бор с коня на отвъдната страна. А конят вече беше измъчен до смърт — колко път извървя той ту нагоре, ту надолу... Добре пак, ако всичко свърши благополучно, ами ако стволът заседне в камънака наред реката или конят се спъне и падне?

И когато нагазиха във водата, дядо Момун се замоли: „Помогни, Рогата майко-кошута, не оставяй дървото да заседне, не оставяй конят да падне!“ Събут, с праметнати през рамо ботуши и навити до коленете крачоли, с тоягата в ръка дядо Момун тичаше подир плаващото дърво. Влачеха го напреко на течението. Колкото чиста и бистра беше водата в реката, толкова бе и студена. Есенна вода.

Старикът търпеше: нищо, няма да остане без крака, само по-скоро да прекарат дървото. И въпреки всичко то заседна, като напук, заседна в камъните, дете бе само прагове. В такива случаи конят трябва да се остави да си отдъхне и после да се подкара, както е редно;

с едно хубаво дръпване дървото може да се изтегли от камъните. Ала Орозкул, яхнал коня, безпощадно шибаше с камшик преумореното, изтощено животно. Конят прилякваше на задните си крака, подхлъзваше се, спъваше се, но дървото не се помръдваше. Краката на стареца се вкочанясаха, взе да му притъмнява пред очите. Виеше му се свят. Стръмнината, гората над нея, облаците в небето се наклониха, падаха в реката, отплуваха по бързото течение и бързо се връщаха. На Момун му прилошаваше. Проклето дърво! Да беше сухо, отлежало, нямаше да е така — сухите дървета сами плуват по водата, само ги задържай. А това го отсякоха и — направо в реката. Кой прави така? Затова е тъй. На нечестната работа краят е лош. Орозкул не се решаваше да остави бора да поизсъхне: ще го изненада някой инспектор, ще състави акт — изсичане на ценни дървета от резервата. Затова го отсякоха и побързаха да го скрият от хорските очи.

Орозкул пришпорваше коня с токовете, шибаше го с камшика, биеше го по главата, псуваше го, хокаше стареца, сякаш Момун беше виновен за всичко, но дървото не помръдваше, все по-здраво засядаше в камъните. И търпението на стареца преля. За пръв път през живота си разгневен повиши глас.

— Слизай от коня! — смело се приближи до Орозкул и го задърпа от седлото. — Не виждаш ли, че конят не тегли? Слизай веднага!

Учуден, Орозкул мълчаливо се подчини. Както си бе с ботушите, скочи от седлото във водата. От тази минута сякаш беше оглупял, оглушал, не беше на себе си.

— Хайде! Понатисни! Давай заедно!

По командата на Момун те натиснаха тоягата, повдигнаха малко дървото и го поосвободиха от натрупаните камъни.

Колко умно животно е конят! Той се напрегна в същия миг и като се препъваше и хлъзгаше по камъните, изопна ремъците като струна. Ала дървото едва-що се помръдна, плъзна се и отново заседна. Конят направи още едно усилие и не се задържа, падна във водата, зарита, омотан в хамута.

— Коня! Вдигай коня! — бутна Момун Орозкул. Двамата едвам успяха да изправят коня на крака. Той трепереше от студ, едва стоеше във водата.

— Разпрягай!

— Защо?

— Разпрягай, разпрягай, ти казвам. Пак ще го запретнем. Сваляй ремъците.

И Орозкул отново мълчаливо се подчини. Когато конят беше разпрегнат, Момун хвана поводите.

— А сега да тръгваме — каза той. — После ще се върнем. Нека конят си почива.

— Я стой! — Орозкул грабна поводите от ръцете на стареца. Сякаш се пробуди. Отново заприлича на себе си. — Ти кому мътиш главата? Никъде няма да отидеш. Ще извозим дървото сега. Запрягай коня без приказки, чуваш ли!

Момун мълчаливо се обърна, като залиташе с вкочанясалите си крака, тръгна през брода към брега.

— Къде, старо? Къде, казвай?

— Къде! Къде! В училището. Внук ми чака там още от обяд.

— Я се върни! Върни се!

Старецът не го послуша. Орозкул остави коня в реката и вече почти на брега, на чакъла настигна Момун, сграбчи го за рамото и го обърна към себе си.

И те се намериха лице срещу лице.

С едно късо движение на ръката Орозкул смъкна от рамото на Момун праметнатите стари кирзови ботуши и с все сила го удари с ръка два пъти по главата и по лицето.

— Хайде! Тръгваме! — изхърка Орозкул, като запрати ботушите настрани.

Старецът отиде при ботушите, вдигна ги от мокрия пясък и когато се изправи, по устните му изби кръв.

— Мръсник! — каза Момун, изплювайки кръвта, и отново праметна ботушите през рамо.

Това каза Пъргавия Момун, който никога никому не беше рекъл дума напреко, това каза посинелият от студ дребен старец с праметнати през рамо вехти ботуши, с пенеща се по устните кръв.

— Хайде!

Орозкул го помъкна подире си. Но Момун със сила се отскубна и без да се обръща назад, мълчаливо си тръгна.

— А-а, дърти глупако, прави му сметка! Аз ще ти го припомня! — провикна се подир него Орозкул, разтърсвайки юмрук.

Старецът не се обърна. Като излезе на пътеката край Легналата камила, той седна, обу се и забърза към къщи. Без да спира никъде, запъти се направо към конюшнията. Изведе сивия кон Алабаш, неприкосновения Орозкулов яздитен кон, на който никои не смееше да се качи и когото не впрягаха, за да не губи яздитната си форма. Момун изфуча като хала от двора, без седло, без стремена. А когато препускаше покрай прозорците, покрай все още димящия самовар, изскочилите навън жени — бабичката на Момун, дъщеря му Бекей и младата Гулджамал — веднага разбраха, че със стария се е случило нещо. Никога той не бе яхвал Алабаш и никога не препускаше така през глава. Те още не знаеха, че това бе бунтът на Пъргавия Момун. И не знаеха какво щеше да му струва този бунт на стари години...

А откъм брода се връщаше Орозкул, повел за поводите разпрегнатия кон. Конят куцаше с предния крак. Жените мълчаливо наблюдаваха как се приближава. Те още не се досещаха какво става в душата на Орозкул, какво им носи той този ден, какви беди, какви стракове...

С мокри, жвакащи ботуши, с мокри панталони наближи той с тежки стъпки и мрачно изпод вежди погледна жените. Жена му Бекей се разтревожи:

— Какво ти е, Орозкул? Какво се е случило? Ама ти целият си мокър. Дървото ли падна?

— Не — махна с ръка Орозкул. — На — даде той поводите на Гулджамал. — Отведи коня в конюшнията. — И тръгна към вратата. — Хайде в къщи — каза на жена си.

Бабичката също щеше да влезе с тях, но Орозкул не я пусна на прага.

— А ти, старо, си върви. Няма какво да правиш тук. Върви си и не идвай.

— Ама ти какво? — обиди се бабата. — Какво е това? А нашият старец как е? Какво е станало?

— Питай него — отговори той.

В къщи Бекей смъкна мокрите дрехи на мъжа си, подаде му шубата, внесе самовара и започна да налива чай в една паница.

— Не — отказа с жест Орозкул. — Дай ми да пия.

Жена му донесе неначената половинка, наля в чашата.

— Напълни я — заповяда Орозкул.

Като гаврътна чашата с водка, той се загърна в шубата, настани се на кечето и каза на жена си:

— Ти не си ми жена, аз не съм ти мъж. Върви си. И кракът ти да не е стъпил в този дом. Върви си, дорде не е късно.

Бекей въздъхна, седна на кревата и като преглъщаше по навик сълзите си, каза тихо:

— Пак ли?

— Какво пак? — изрева Орозкул. — Марш оттук!

Бекей изскочи на двора, както винаги закърши ръце и писна по целия двор:

— Защо ли съм се родила на този свят аз, нещастната?...

А в това време старият Момун препускаше с Алабаш към внук си. Алабаш е бърз кон. Ала все пак Момун беше закъснял с два часа и отгоре. Срещна внук си на пътя. Учителката сама водеше момчето у дома му. Същата учителка с изпръхнали, груби ръце, с неизменното си палто, което носеше пета година. Уморената жена изглеждаше навъсена. Момчето, отдавна наплакало се, с подпухнали очи, вървеше до нея, с чанта в ръце, някак си жалко и унижено. Учителката здравата накастри стареца Момун. Той стоеше пред нея, слязъл от коня, навел глава.

— Не водете детето на училище — казваше тя, — щом не го вземате навреме. Не разчитайте на мен, имам ги четворица.

Отново се извини Момун, отново обеща, че такова нещо няма да се повтори.

Учителката се върна в Джелесай, а дядото и внукът поеха към къщи.

Момчето мълчеше, седнало на коня пред дядо си. И старецът не знаеше какво да му каже.

— Много ли си гладен? — попита той.

— Не, учителката ми даде хляб — отвърна внукът.

— А защо мълчиш?

Момчето и на това не отговори нищо. Момун виновно се усмихна:

— Обидчив си ми ти. — Той свали фуражката на момчето, целуна го по главицата и отново му я надяна.

Момчето не се обърна.

Така яздеха потиснати и мълчаливи. Момун не даваше на Алабаш да лудува, строго държеше поводите — не искаше да тръска момчето на неоседлания кон. Пък и сега нямаше май закъде да бърза.

Конят скоро разбра какво се нека от него — вървеше в лек полураван. От време на време пръхтеше, потрепваше с копита по пътя. На такъв кон да яздиш самичък, песни тихичко да си напяваш — така за себе си. За малко ли неща може да си попее човек, когато е сам? За несбъднати мечти, за отминали години, за това, което е било тогава, когато още си любил... Човек обича да си повъздиша по времето, в което е останало нещо завинаги непостигнато. А какво именно — човек сам не разбира добре. Но понякога му се иска да мисли за това, иска му се да почувствува самия себе си.

Добър спътник е конят с хубав ход...

И си мислеше старият Момун, като гледаше стриганото вратле на внук си, тънката му шийка и щръкнали уши, че от целия си несполучлив живот, от всичките дела и труд, от всичките грижи и горести му е останало само това дете, това безпомощно същество. Добре, ако той успее да го изправи на крака. Остане ли само — трудно ще му бъде. На бой колкото царевичен кочан, а вече си има характер. Да беше по-сговорчиво, по-ласкаво... Та такива като Орозкул ще го намразят и ще го гонят, както вълците гонят наплашен елен...

И тогава Момун се сети за маралите, дето се бяха стрелнали като бързи, стремителни сенки, дето бяха изтръгнали от гърдите му възглас на изненада и радост.

— А ти знаеш ли, синко? При нас са дошли маралите — каза дядо Момун.

Момчето живо го погледна през рамо:

— Наистина ли?

— Наистина. Сам ги видях. Три парчета.

— А откъде са дошли?

— Според мен иззад превала... Там също има резервати! Тази есен е като лято, превалът е открит. Ето че ни дошли на гости.

— А ще останат ли при нас?

— Ако им хареса, ще останат. Ако не ги закачат, те ще си живеят. Храна при нас колкото искат. Тук и хиляда марали могат да се завъдят... В далечни времена, при Рогатата майка-кошута, те са били безчет...

Чувствайки, че на момчето му минава мъката, като чува тази вест, че позабравя обидата, старецът се зае пак да разказва за минали времена, за Рогатата майка-кошута. И като се увличаше сам от своя разказ, мислеше колко просто е изведнъж да се почувствуващ щастлив и да донесеш щастие и другиму! Ето така трябва да се живее винаги. Да, така, както сега, в този час. Но животът не е устроен така — редом с щастието постоянно те дебне, нахълтва в душата ти, в живота ти нещастieto, неотлъчно следващо те, извечно, неотстъпно. Дори в този час, когато те с внука бяха щастливи, в сърцето на стареца заедно с радостта беше и тревогата: какво прави Орозкул? Какво готви той, какво отмъщение? Какво наказание е намислил за стареца, който посмя да не го послуша? Орозкул няма да остави тая работа така. Иначе не би бил Орозкул.

И за да не мисли за нещастieto, очакващо дъщеря му и самия него, Момун разказваше на внук си за маралите, за благородството, за красотата и бързината на тия животни така възхитено, сякаш можеше с това да предотврати неизбежното.

А на момчето му беше хубаво. То дори не подозираше какво го чака у дома. Очите му блестяха. Как, нима маралите са се върнали? Значи, всичко е истина! Дядо казва, че Рогатата майка-кошута простила хорските престъпления и разрешила на децата си да се върнат в иськкулските планини. Дядо казва, че са дошли три марала, за да разузнаят как е тук, и ако им хареса, всички марали ще се върнат в родината си.

— Ата — прекъсна момчето дядо си. — А може би е дошла и самата Рогата майка-кошута? Може би и тя иска да види как е при нас, а сетне да повика децата си, а?

— Може би — неуверено промълви Момун. Запъна се. Старецът се почувствува неловко: дали не се увлече, дали момчето не повярва прекалено в неговите думи? Но дядо Момун не взе да разубеждава внук си, пък и твърде късно бе сега. — Кой знае — вдигна той рамене. — Може, може да е дошла и самата Рогата майка-кошута. Кой знае...

— А ние ще разберем. Хайде, ата, да идем на онова място, дето си видял маралите — каза момчето, — аз също искам да погледна.

— Но те не стоят на едно и също място.

— А ние ще тръгнем по следите. Дълго-дълго ще вървим по техните следи. И щом ги зърнем дори с крайчеца на окото, ще се

върнем. И тогава те ще си помислят, че хората няма да ги закачат.

— Дете си ти — усмихна се дядо му. — Ще си идем у дома, па ще видим.

Вече наближаваха по пътеката зад къщите. Къщата отзад е като човек откъм гърба. И трите къщи с нищо не издаваха какво става в тях. И на двора беше пусто и тихо. Лошо предчувствие сви сърцето на Момун. Какво ли е станало? Орозкул е претрепал неговата нещастна Бекей? Натряскал се е. И какво друго е могло да стане?... Защо е толкова тихо, защо няма никого по това време из двора? „Ако всичко е наред, трябва да измъкнем този злощастен бор от реката — помисли Момун. — По дяволите Орозкул, по-добре да не се захващаш с него. По-добре да бе направил, каквото той искаше, па да плюе на всичко това. Нали не можеш да докажеш на магарето, че е магаре.“

Момун се приближи до конюшната.

— Слизай. Ето че пристигнахме — като се стараеше да не издаде вълнението си, каза той на внука, сякаш бяха пристигнали отдалеко.

А когато момчето се канеше да се затича с чантата си към дома, дядо Момун го спря:

— Почакай, заедно ще влезем.

Той затвори Алабаш в конюшната и като хвана момчето за ръка, тръгна към къщи.

— Виж какво — каза дядото на внук си, — ако ме ругаят, ти не се бой и не слушай разните там приказки. Тебе не те засяга това. Твоята работа е да ходиш на училище.

Но нищо толкова не стана. Като влязоха в къщи, бабата само хвърли на Момун дълъг осъдителен поглед, сви устни и пак се захвана с шиенето си. Дядото също нищо не й каза. Навъсен и нащрек, той постоя наред стаята, после взе от печката голяма паница с юфка, посегна за лъжици и хляб и седнаха с внука на закъснелия обед.

Ядяха мълчаливо, а бабата дори не поглеждаше към тях. На сбръчканото й кафяво лице бе застинал гняв. Момчето разбра, че се е случило нещо лошо. А старците все мълчаха.

Толкова страшно, толкова тревожно ставаше на момчето, че храната не минаваше през гърлото му. Няма по-лошо от това, хората на софра да мълчат и да си мислят за нещо свое, недобро и подозрително. „Може би ние сме виновни?“ — мислено каза момчето на чантата. Чантата лежеше на прозоречния перваз. Сърцето на момчето се

търкулна по пода, покатери се на перваза, по-близо до чантата, и си зашепна с нея.

„Ти нищо ли не знаеш? Защо дядо е така натъжен? В какво е виновен той? И защо днес закъсня, защо дойде с Алабаш и без седло? Такова нещо никога не се е случвало. Може би защото е видял маралите в гората, затова да се е забавил?... Ами ако пък няма никакви марали? Ако това не е истина? Тогава? Защо ми го разправяше? Нали Рогатата майка-кошута много ще се обиди, ако ни е излъгал...“

Като се нахрани, дядо Момун каза тихо на момчето:

— Ти върви на двора, имам една работа. Ще ми помогнеш. Аз ей сега.

Момчето послушно излезе. И още щом затвори вратата след себе си, се разнесе бабиният му глас:

— Ти къде?

— Ще отида да извозя дървото. Одеве заседна в реката — отговори Момун.

— А, сетил се! — викна бабата. — Опомнил се! Иди и си виж щерката. Гулджамал я отведе у дома си. Кому е нужна сега твоята бездетна глупачка? Върви, нека ти каже каква е тя сега. Като краставо куче я изгони мъжът й.

— Е какво, изгонил я, изгонил — каза с горчилка в гласа Момун.

— Я го виж! Че ти самият кой си? Дъщерите ти са безпътници, пък мислиш внука си за началник да изучиш, а? Има да чакаш! Поне да имаше заради кого да риташ срещу ръжен. Пък още и Алабаш грабнал и хукнал. Виж го ти! Да беше знаел мястото си, да помнеше с кого се захващаш... Той ще ти извие врата като на пиле. Откога започна да се опъваш на хората? Откога стана герой? А дъщеря си да не мислиш да я прибираш у дома. На прага няма да я пусна...

Момчето оклюмало тръгна из двора. Вътре още се разнасяха виковете на бабата, после вратата хлопна и Момун изскочи. Старецът се отправи към къщата на Сайдахмат, но на прага го срещна Гулджамал.

— По-добре не сега, после — каза тя на Момун Той объркан се спря. — Плаче, пребил я е — зашепна Гулджамал. — Казва, че сега няма да живеят заедно. Кълне ви. Вика — тате е виновен за всичко.

Момун мълчеше. Какво да каже? Сега дори родната му дъщеря не искаше да го види.

— А Орозкул си пие. Озверял е съвсем — шепнесе Гулджамал. Замислиха се. Гулджамал съчувствено въздъхна:

— Поне Сайдахмат да си дойдеше по-скоро. Днес трябваше да се върне. Щяхте заедно да измъкнете този бор, та поне с него да се свърши.

— Нима в бора е работата? — поклати глава Момун. Той се умисли. Но като видя внука до себе си, му рече: — Ти иди си поиграй.

Момчето се отдалечи. Влезе в плевнята, взе скрития там бинокъл. Изтри го от праха. „Лоша е работата ни — тъжно каза то на бинокъла. — Изглежда, ние с чантата сме виновни. Да имаше някъде другаде училище! Там щяхме да идем с чантата да учим. Никой да не ни знае. Само че за дядо ми е жал — ще ни търси. А ти, бинокле, с кого ще гледаш белия параход? Мислиш, че не бих станал риба? Ще видиш. Ще заплувам аз към белия параход...“

Момчето се скри зад копата сено и започна да гледа наоколо през бинокъла. Не гледа дълго — не изпитваше радост. В друго време не може се нагледа: стоят си есенните планини, покрити с есенни гори, горе бял сняг, надолу червен огън.

Момчето остави бинокъла на място и като излизаше от плевника, видя как дядо му поведе през двора коня с хамут и ремъци. Запъти се към брода. Момчето искаше да затича към дядо си, но го спря викът на Орозкул. Орозкул бе изскочил от къщи по долна риза, наметнат е шуба. Лицето му беше тъмночервено като възпалено виме.

— Ей ти! — грозно извика той на Момун. — Къде водиш коня? Я го остави на мястото му. И без теб ще свършим. Да не си посмял да го пипнеш. Ти не си никакъв тук. Аз те уволнявам. Махай се, където искаш.

Дядото горчиво се усмихна и поведе коня обратно в конюшната. Изведнъж Момун съвсем се състари и смали. Вървеше, като шляпаше с подметките и не се оглеждаше.

Момчето се задъха от обида за дядо си и за да не види някой как плаче, побягна по брега на реката. Отпред пътечката се забулваше в мъгла — губеше се и отново лягаше под краката му. Момчето тичаше, цялото обляно в сълзи. Ето ги неговите любими крайбрежни камъни: „Танка“, „Вълка“, „Седлото“, „Легналата камила“. Момчето нищо не им каза — те нищо не разбират, стоят си и мълчат. Момчето прегърна гърба на „Легналата камила“ и като се прилепи до ръждивочервения

гранит, зарида горчиво и неутешимо. Плака дълго, постепенно затихваше и се успокояваше.

Най-сетне вдигна глава, изтри очи и като погледна пред себе си, се вцепени.

Точно пред него, на другия бряг, край водата стояха три марала. Истински марали. Пиеха вода и като че вече бяха утолили жаждата си. Единият — онзи, дето беше с най-големите, най-тежките рога — отново наведе глава към водата и проточил врат, сякаш оглеждаше в плиткото заливче рогата си като в огледало. На цвят беше тъмнокафеникав, със силни гърди, мощен. Когато повдигна глава, от влакнестата му светла устна капнаха във водата капки. Като помръдваше уши, рогачът внимателно погледна момчето.

Ала най-много гледаше момчето бялата едра кошута с корона от тънки клонести рога на главата. Рогата ѝ бяха по-малки, но много красиви. Те бяха също като на Рогатата майка-кошута. Очите ѝ големи, ясни. А самата тя като стройна кобилка, която всяка година дава по жребче. Рогатата майка-кошута гледаше момчето напрегнато, спокойно, сякаш си припомняше къде е виждала тя това едроглаво момченце с щръкнали уши. Очите ѝ влажно проблясваха и светеха отдалече. От ноздрите ѝ се вдигаше лека пара. До нея, обърнато гърбом, гризеше клонките на ракиката младо шуто еленче. Него нищо не го интересуваше. Беше охранено, здраво и весело. Изведнъж то престана да гризе клонките, пъргаво подрипна, закачи кошутата и като поскача още малко, започна да се гали. Триеше своята безрога глава в хълбока на Рогатата майка-кошута. А Рогатата майка-кошута продължаваше да гледа момчето.

Затаило дъх, момчето излезе иззад камъка и като насън, протегнало напред ръце, се приближи до брега, до водата. Маралите ни най-малко не се уплашиха. Спокойно се взираха в него от другия бряг.

Между тях течеше бърза, прозрачно-зеленикава река, която кипеше, преливаше през купчините подводни камъни. И ако я нямаше тая разделяща ги вода, струваше му се, че ще може да се приближи и да пипне маралите. Те стояха на равния чист чакъл. А зад тях — там, където свършваше ивицата чакъл — като червена стена пламтяха есенните шатри на крайречния лес. А по-нагоре — глинеста стръмнина, над стръмнината златисто пурпурните брези и трепетлики,

а още по-нависоко — боровата гора и белият сняг по скалистите върхове.

Момчето затвори очи и пак ги отвори. Пред него беше все същата картина, а малко по-близо до червенолистата гора стояха на чистия чакъл все същите марали като от приказките.

Но ето че те се обърнаха и тръгнаха един зад друг през чакъла към гората. Отпред — големият марал, в средата безрогото еленче, зад него Рогатата майка-кошута. Маралите нагазиха в хрусталака; минаха през него. Червените клонки се клатеха над тях и сипеха червените си листа по гладките им гърбове.

После поеха по една пътечка нагоре. Изкачиха се на стръмнината. Тук се спряха. И на момчето отново му се стори, че маралите го гледат. Големият рогач изпъна шия и като отметна рогата си към гърба, протръби: „Ба-о! Ба-о!“ Гласът му проехтя над стръмнината, над реката като дълго ехо: „А-о, а-о!“

И едва тогава момчето се съвзе. И с всички сили то се затича към къщи по познатата пътека. Тичаше презглава. Прелетя през двора и като разтвори шумно вратата, викна задъхано от прага:

— Ата! Маралите са дошли! Маралите! Те са тук!

Дядо Момун го погледна от къта, където бе седнал печален и тих, но нищо не каза, сякаш не разбираше за какво става дума.

— Стига си вдигал шум! — изшътка баба му. — Дошли, дошли, сега не ни е до тях.

Момчето тихо излезе. На двора нямаше никого. Есенното слънце вече преваляше зад Караулни връх, зад съседната верига от голи здрачни върхове. Слънцето аленееше по мръзнеците планински пустини като силен негреещ пожар. И оттам този хладен пожар се пръскаше наоколо като вълнист отблясък по върховете на есенните планини. Горите се забулваха с вечерна мъгла.

Захладя. Вятърът духна откъм снеговете. Момчето трепереше. Тресеше го.

6

Тресеше го и когато си легна. Дълго не можа да заспи. Навън вече чернееше нощ. Главата го болеше. Но момчето не казваше. И никой не знаеше, че то се е разболяло. Бяха го забравили. Пък и как да не го забравят!

Дядо му съвсем се беше объркал. Място не си намираше. Ту излезе, ту влезе, ту поседне угрижен и тежко въздъхне, ту отново стане и отиде някъде. Баба му злобно мърмореше на стареца и също сновеше назад-напред, излизаше навън, връщаше се. Из двора се носеха нечии неясни, резки гласове, нечии бързи крачки, ругатня — май Орозкул пак крещеше, някой плачеше и хлипаше...

Момчето тихо си лежеше и все повече се уморяваше от всичките тия гласове и стъпки, от всичко, което ставаше в къщи и на двора.

То затваряше очи и за да намали своята самота и чувството, че е забравено, припомняше си случилото се днес, онова, което му се искаше да види. То стоеше на брега на голяма река. Водата течеше толкова бързо, невъзможно беше да я гледа дълго, главата му се замаиваше. А от другия бряг го наблюдаваха маралите. И трите елена, които бе видяло надвечер, сега отново стояха там. И всичко се повтаряше отново. От мократа устна на големия марал паднаха в плитчината същите капки, когато рязко вдигна главата си от водата. А Рогатата майка-кошута все така напрегнато гледаше момчето с добри, разбиращи очи. А нейните очи бяха огромни, тъмни и влажни. Момчето много се учуди, че Рогатата майка-кошута може да въздиша като човек. Печално и горестно като дядо му. После те минаха през храстите. Червените клонки се клатеха над тях и изсипваха червените си листа по гладките им гъвкави гърбове. Изкачиха се на стръмнината. Тук се спряха. Големият рогач опъна шия и отмятайки рога към гърба, затръби: „Ба-о! Ба-о!“ Момчето се усмихна, като си спомни как гласът на големия рогач проехтя над реката като продължително ехо. След това маралите се скриха в гората. Но на момчето не му се искаше да се

разделя с тях и то започна да си измисля онова, което му се искаше да види.

И отново стремително потече пред него голямата бърза река. Свят му се виеше от скоростта на течението. То се засили и прелетя през реката. Плавно и меко се спусна близо до маралите, които все тъй си стояха на ситните камъчета. Рогатата майка-кошута го повика при себе си.

— Ти чие си?

Момчето мълчеше: срам го беше да каже чие е.

— Ние с дядо много те обичаме, Рогата майко-кошута. Отдавна те чакаме — промълви то.

— И аз те познавам. Познавам и дядо ти. Добър човек е той — каза Рогатата майка-кошута.

Момчето се зарадва, но не знаеше как да ѝ благодари.

— Искаш ли да стана риба и да заплувам по реката към Исък Кул при белия параход? — изведнъж каза то.

То умееше да плува. Но Рогатата майка-кошута нищо не му отвърна. Тогава момчето започна да се съблича и както през лятото, настръхнало, навлезе във водата, хванало се за клонче от крайбрежната ракета. Ала водата не беше ледена, а топла, гореща, задушна. То заплува под водата с отворени очи и безчет златисти песъчинки, ситни подводни камъчета се завъртяха наоколо като бръмчащ рояк. Започна да се задъхва, а горещият поток продължаваше да го влачи.

— Помогни ми, рогата майко-кошута, помогни ми, аз също съм твой син, Рогата майко-кошута! — закреця то.

Рогатата майка-кошута затича след него по брега. Бързо тичаше, вятърът свистеше в рогата ѝ. И на момчето веднага му стана по-леко.

Цялото беше в пот. Помнейки, че в такива случаи дядо му го завиваше още по-топло, момчето се покри по-добре. В къщи нямаше никого. Фитилът на лампата бе хванал нагар, затова мъждукаше. Момчето искаше да стане, да пие вода, но от двора долетяха пак някакви резки гласове, някой викаше на някого, някой плачеше, друг го успокояваше. Чуваха се разправии, топуркане на крака... Сетне, точно под прозореца, с охкане и пъшкане изтрополяха двамина, сякаш единият мъкнеше другия. Вратата шумно се разтвори и баба му, разгневена, тежко задъхана, просто натика дядо Момун вътре. Никога досега момчето не бе виждало дядо си така напласен. Сякаш нищо не

разбираше. Очите му слисано блуждаеха. Бабата го бутна по гърдите, накара го да седне.

— Седи, седи, дърт глупако, и не се навирай, когато не те молят. Да не им е за пръв път? Ако искаш всичко да се уреди, стой и не се бъркай. Прави каквото ти казвам. Чуваш ли? Иначе ще ни затрие, разбираш ли, ще ни затрие от света. А на стари години къде да вървим? Къде? — С тия думи бабата хлопна вратата и отново бързо изхвъркна.

И отново в къщата стана тихо. Чуваше се само хрипкавото, прекъслено дишане на дядото. Той седеше на печката, стиснал глава с треперещи ръце. И изведнъж старецът падна на колене, вдиша нагоре ръце и застана, обръщайки се неизвестно към кого:

— Вземи ме, прибери ме, мене, несретника! Само й дай дете. Нямам сили да гледам. Поне едно-едничко дай, съжали ни...

Като плачеше и се олюляваше, старецът стана и опирайки се о стените, напипа вратата. Излезе, притвори я след себе си и там, зад вратата, глухо зариде, затискайки устата си.

На момчето му стана зле. Отново го втресе. Ту го хвърляше в огън, ту го полазваха тръпки. Искеше му се да стане и да отиде при дядо си. Ала ръцете и краката не го слушаха, главата му се бе наляла с болка. А старецът плачеше зад вратата и на двора отново беснееше пияният Орозкул, отчаяно пишцеше леля Бекей, умоляваха, уговаряха ги гласовете на Гулджамал и на баба му.

Момчето се скри от тях в своя въображаем свят.

Отново стоеше на брега на бързата река, а на другия бряг, на ситния камънак, стояха все същите марали. И тогава се примоли момчето: „Рогата майко-кошута, донеси на рогата си люлка за леля Бекей! Много те моля, донеси им люлка! Нека да си имат детенце“ — и тичаше по водата към Рогатата майка-кошута. Водата хлътваше под краката му, но и то не се приближаваше към оня бряг, а сякаш тъпчеше на място. И през цялото време молеше, заклеваше Рогатата майка-кошута: „Донеси им люлка на рогата си! Направи така, че да не плаче нашият дядо, направи така, че чичо Орозкул да не бие леля Бекей. Направи така, че да им се роди дете. Всичките ще ги обичам и чичо Орозкул ще обичам, само дай му свое дете. Донеси им люлка на рогата си...“

На момчето му се стори, че зазвъня звънче. Звънеше все по-силно. Това беше Рогатата майка-кошута, която тичаше по планините и носеше на рогата си детска люлка, брезов бешик със звънче. Неспирно звънтеше звънчето на люлката. Много бързаше Рогатата майка-кошута. Все по-близо и по-близо звънтеше звънчето...

Но какво е това? Към звъна на звънчето се присъедини далечен шум от мотор. Някъде минаваше камион. Бученето нарастваше все по-силно, все по-отчетливо, а звънчето се обърка, подрънкваше на пресекулки и скоро съвсем се загуби в шума на мотора.

Момчето чу как към двора със силно дрънчене се приближи камион. Кучето с лай се втурна в задния двор. За минута в прозореца се люшна отразената светлина на фара и после веднага угасна. И моторът заглъхна. Хлопнаха вратите на кабината. Като размениха по някоя дума, пристигналите — ако се съди по гласовете, бяха трима — минаха покрай прозореца, до който лежеше момчето.

— Сайдахмат си пристигна — раздаде се изведнъж зарадваният глас на Гулджамал и се чу как забърза към мъжа си. — А ние се притеснихме!

— Здравейте — отговориха ѝ непознатите.

— Е, как сте вие тук? — запита Сайдахмат.

— Ами нищо. Караме я. Защо така късно?

— И на това кажи — благодаря. Стигнах до колхоза, чакам, чакам попътен камион. Макар поне до Джелесай. И точно тогава те тръгнаха към нас за трупите — разказваше Сайдахмат. — По клисурата е тъмно. Пътят — сама знаеш.

— А Орозкул къде е? В къщи ли е? — заинтересува се единият от пристигналите.

— В къщи си е — неуверено отговори Гулджамал. — Малко не е добре. Ама вие не се безпокойте, ще пренощувате у дома, място има. Да вървим.

Тръгнаха. Но след няколко крачки спряха.

— Здравейте, аксакал, здравейте, байбиче.

Пристигналите се здрависаха с дядо Момун и бабичката. Те като че ли се засрамираха от пристигналите, посрещнаха ги на двора, както се посрещат чужди. Може и Орозкул да се е засрамил? Поне вече да не позори себе си и другите.

Момчето малко се успокои. Пък и изобщо му стана по-леко. Главата не го болеше така силно. То дори си помисли дали да стане и да иде да погледа камиона — каква марка е, четири ли колела има или шест? Нов ли е, или е стар? А ремаркетото какво е? Веднъж тази пролет при тях, на лесничейството, се качи дори военен камион — с високи колела и чипонос, сякаш му бяха отсекли носа. Младият войник-шофьор пусна момчето да поседи в кабината. Ех, че хубаво беше! А пък един военен със златисти пагони ходи с Орозкул в гората. Какво ли е това нещо? Никога не беше се случвало такова.

— Вие какво, шпионин ли търсите? — попита момчето войника.

Той се усмихна:

— Да, шпионин търсим.

— Пък при нас още нито един шпионин не е идвал — тъжно пророни момчето.

Войникът се разсмя:

— А на теб защо ти е?

— Ами щях да го гоня и да го хвана.

— Виж ти какъв си пъргав! Малък си още, първо порасни.

И докато военният със златните пагони ходеше из гората с Орозкул, момчето и шофьорът се разприказваха.

— Аз обичам всички коли и всички шофьори — каза момчето.

— А защо? — поинтересува се войникът.

— Колите — те са добри, силни и бързи. И хубаво миришат на бензин. А шофьорите са все млади и всички са деца на Рогатата майка-кошута.

— Какво? Какво? — не разбра войникът. — Каква Рогата майка.

— Ама ти не знаеш ли?

— Не. Никога не съм чувал такова чудо.

— А ти кой си?

— Аз съм от Караганда. В миньорско училище учих.

— Не, чий си?

— На майка си, на баща си.

— А те чии са?

— Също на майка си и на баща си.

— Ами те?

— Слушай, така може безкрай да питаш.

— Пък аз съм син на синовете на Рогатата майка-кошута.

— Кой ти го каза?

— Дядо.

— Да нямаш грешка — недоверчиво поклати глава войникът.

Заинтересува го това едроглаво момче с щръкнали уши, син на синовете на Рогатата майка-кошута. Войникът обаче се позасрами, когато стана ясно, че той не само не знае откъде започва родът му, но не знае дори и предците си до задължителното седмо коляно. Той знаеше само своя баща, дядо, прадядо. А по-нататък?

— Нима не са те научили имената на седмината ти деди? — попита момчето.

— Не са. А защо ми е? Ето, аз не зная, пък нищо, живея си. Живея си като всички.

— Дядо казва, че ако хората не помнят дедите си, ще се покварят.

— Кой ще се поквари? Хората ли?

— Да.

— А защо?

— Дядо казва, че тогава никой няма да се срамува от лошите си постъпки, защото децата му и децата на децата му няма да го помнят. И никой няма да върши добрини, защото и тъй, и тъй децата му няма да знаят за това.

— Ама че дядо си имаш! — искрено се почуди войникът. — Интересен дядо. Само че ти тъпче главата с разни щуротии. Пък твоята глава е голяма... Ушите ти са като нашите локатори на полигона. Не го слушай ти него. Към комунизъм вървим, в космоса летим, а той на какво те учи? Да дойде с нас на политзанятия, за миг ще го образуваме. Ето на ти ще пораснеш, ще се изучиш и дим да те няма, ще напуснеш дядото. Прост, некултурен човек е той.

— Не, от дядо аз няма да се отделя — възрази момчето. — Той е добър.

— Е, засега да. А после ще разбереш.

Сега, заслушано в гласовете, момчето си спомни за този военен камион и как не можа тогава ясно да обясни на войника защо тукашните шофьори, най-малкото онези, които познаваше, се смятаха за синове на Рогатата майка-кошута.

Момчето казваше истината. В думите му нямаше никаква измислица. Миналата година, точно по същото време, есента или малко по-късно, в планината пристигнаха за сено совхозни камиони.

Не минаваха покрай лесничейството, а малко преди него свръщаха по пътя към падината Арча и оттам се изкачваха на мястото, където лятос бяха нанесли сено, за да го извозят през есента в совхоза. Като чу необичайно бръмчене на мотори на Караулни връх, момчето припна към разклона. Толкова камиони наведнъж! Един подир друг. Цяла колона. То изброи петнайсет камиона.

Времето се разваляше, вече всеки ден можеше да навали сняг — и тогава „сбогом, сено, до идната година“. По тия места не успееш ли навреме да прибереш сеното, после го забрави. Не можеш стигна до него. Изглежда, в совхоза се бяха забавили с други работи и когато времето ги пришпори, бяха решили на един път, с всичките камиони да извозят готовото сено. Но не успяха!...

Момчето обаче не знаеше това, пък и какво го интересуваше? Непокойно, радостно, то просто тичаше срещу всеки камион, надпреварваше се малко с един, после посрещаше следващия. Задаваха се все новички камиони, с красиви кабинни, с широки стъкла. А в кабините седяха млади джигити, всичките сякаш подбрани — без мустаци, а в някои кабинни по двама. Идваха да помагат да съберат сеното и да го извозят. Всички те се сториха на момчето красиви, смели, весели. Като на кино.

И момчето не грешеше. Така си беше. Камионите на момците бяха изправни, след нанадолниците на Караулни връх те летяха по чакълест, твърд път. Настроението им беше отлично — времето добро, пък и при това тук, не щеш ли, някакъв дългоух, едроглав палавник тича ли, тича срещу всяка кола, замаян от радост. Как да не се посмееш, как да не му махнеш с ръка и да не му се заканиш шеговито, та още повече да се радва и да палува...

А последният камион дори поспря. От кабината подаде глава млад момък във войнишка униформа, с матроска рубашка, но без пагони и без военна фуражка, а с кепе. Беше шофьорът.

— Здравей! Какво правиш тук, а! — приветливо смигна той на момчето.

— Ами така просто — посмутено отговори то.

— Ти внук на дядо Момун ли си?

— Да.

— Знаех си. Та и аз съм бугинец. Насам все бугинци сме тръгнали. За сено идваме. Сегашните бугинци не се знаят един друг,

пръснахме се... Поздрави дядо си. Кажи, че си видял Кулубек, сина на Чотбай. Кажи му, че Кулубек се е върнал от войниклъка и сега е шофьор в совхоза. Ха със здраве! — и подари на момчето някаква военна значка, много интересна. Приличаше на медал.

Камионът заръмжа като пантера и се понесе да догони другите. И изведнъж на момчето така му се прииска да тръгне с този приветлив, храбър момък с матроска рубашка, да тръгне с брата бугинец. Но пътят вече бе опустял и то трябваше да се прибира в къщи. Върна се изпълнено с гордост и разказа на дядо си за срещата. А значката окачи на гърдите си.

Същия ден надвечер изведнъж връхлетя санташкият вятър, отгоре, откъм хребета поднебесен. Нахвърли се с внезапен, силен порив. Листата се извиха като стълб над гората, вдигаха се все по-нагоре и по-нагоре към небето и с шум се понесоха над върховете. И за миг се развихри такава буря, окото си не можеш отвори. И веднага заваля сняг. Бяла мътилка връхлетя земята, залюляха се горите, разбушува се реката. И снегът се сипеше, вихреше.

Как да е, успяха да приберат добитъка и да вдигнат едно-друго от двора, успяха някак да внесат повече дърва в къщи. После и носа си навън не показваха. Къде ти, в такава ранна и страшна веевица.

— Какво ли ще ни донесе? — недоумяваше и се тревожеше дядо Момун, като стъкваше огъня. Все току се вслушваше във воя на вятъра, все току отиваше до прозореца.

Навън бързо се сгъстяваше виещата се снежна мъгла.

— Че седни си на мястото де! — мърмореше бабата. — Да не е за първи път? „Какво ли ще ни донесе“ — под разни го тя. — Ами това, че зимата дойде.

— Ама така изведнъж, за един ден?

— Че защо не? Тебе ли да пита? Поискала зимата, дошла си.

Вятърът виеше в комина. Отначало момчето се уплаши, пък и беше помръзнало, докато помагаше на дядо си; но скоро дървата се разгоряха, стана топло, в къщата замириса на горяща смола, на боров дим. И момчето се успокои, сгря се.

След това вечеряха. После легнаха да спят. А навън трупаше, виеше се сняг, бесуваше вятърът.

„В гората сигурно е много страшно“ — мислеше си момчето, вслушвайки се в звуците отвън. Уплаха сви сърцето му, когато долови

неции смътни гласове, някакви викове. Някой някого викаше, друг се обаждаше. Отпърво момчето реши, че тъй му се е сторило. Кой може в такова време да дойде на предела. Ала и дядо Момун и бабата се послушаха.

— Хора — каза бабата.

— Да — неуверено се съгласи старецът.

После се разтревожи, откъде в тоя час? И почна бързо да се облича. И бабата се разбърза. Стана, запали лампата. Момчето се уплаши и бързо се облече. В това време хората приближиха къщата. Много гласове и много крака. Скриптейки по навятия сняг, дошлите затопуркаха с подметки по пруста, забарабаниха по вратата.

— Аксакал, отворете! Замръзваме!

— Кой сте вие?

— Свои.

Момун отвори вратата. И заедно с валмата студ, вятър и сняг вътре нахълтаха покрити със сняг същите млади шофьори, които през деня минаха през местността Арча за сеното. Момчето веднага ги позна. И Кулубек с матроската рубашка, дете му подари военната значка. Водеха някакъв момък, хванали го под мишниците; той влачеше крак и стенеше. И в къщата веднага се вдигна тревога.

— Астапрала^[1]! Какво ви е? — в един глас занареждаха дядо Момун и бабичката.

— После ще разказвам! Още наши идат — седмина човека. Дано не са се загубили. Хайде сядай тук. Крака си навехна — бързо говореше Кулубек, додето настаняваше стенещия момък на печката.

— Къде са вашите? — разбърза се дядо Момун. — Сега тръгвам, ще ги доведа. А ти тичай — каза той на момчето. — Кажи на Сайдахмат да дойде бързо с фенера, с електрическия.

Момчето изскочи на двора и дъхът му секна. До края на живота си щеше да помни тази страшна минута. Някакъв космат, студен, фучащ звяр го хвана за гърлото и започна да го мачка. Но то не трепна. Изскубна се от здравите му лапи и като пазеше главата си с ръце, се затича към къщата на Сайдахмат. Дотам имаше само дваисет-трийсет крачки, а на него му се струваше, че тича отдалече, през бурята, като батър на помощ на своите воини. Сърцето му се препълни със смелост и решителност. Виждаше се могъщ и непобедим; и докато дотича до къщата на Сайдахмат, успя да извърши такива геройски подвизи, че да

се чуди и мае човек. Скачаше през пропасти от връх на връх, сразяваше с меч си вражески пълчища, спасяваше хора, попаднали в огън и в река, летеше с реактивен изстребител с развяващо се червено знаме подир косматото черно чудовище, което се криеше от него по клисури и скали. Неговият реактивен изстребител летеше след чудовището. Момчето косеше с картечницата и викаше: „Бий фашистите!“ И навсякъде присъствуваше Рогатата майка-кошута. Тя се гордееше с него. Когато момчето стигаше вече вратата на Сайдахматови, Рогатата майка-кошута му каза: „А сега спаси синовете мои, младите шофьори!“ — „Ще ги спася, Рогата майко-кошута, кълна ти се!“ — каза момчето на глас и забарабани по вратата.

— По-скоро, чичо Сайдахмат, да вървим да спасяваме нашите!
— Той изтърси тия думи така, че Сайдахмат и Гулджамал се объркаха.

— Кого да спасяваме? Какво се е случило?

— Дядо каза да тичаш с електрическия фенер, шофьорите от колхоза се заблудили.

— Глупак! — изруга го Сайдахмат. — Така кажи. — И забърза да се приготви.

Но момчето ни най-малко не се обиди. Откъде Сайдахмат можеше да знае какви подвизи беше извършило то, за да се добере дотук, каква клетва беше произнесло. Не се смути много и когато разбра, че седмината шофьори бяха посрещнати от дядо Момун и Сайдахмат точно до лесничейството и бяха доведени в къщи. Нали можеше и да не стане така! Опасността е малка, когато е отминала... С една дума — намериха се и тия хора. Сайдахмат ги поведе у дома си. Дори Орозкул прибра петима да нощуват — и него трябваше да го събудят. Всички останали се натъпкаха при дядо Момун.

А снежната буря в планината не стихваше. Момчето изтичваше на пруста и подир минута вече не разбираше къде е дясно, къде ляво, къде горе, къде долу. Мяташе се, бесуваше бурната нощ. Струпа сняг до колене.

И едва сега, когато всички шофьори от совхоза бяха намерени, когато се бяха постоплили и страхът им бе попреминал, дядо Момун внимателно разпита какво се беше случило с тях, макар че му беше ясно — лошото време ги е стигнало по пътя. Момчетата разказваха, а старецът и бабата въздишаха.

— Ой-ой-ой! — чудеха се те на случилото се и благодаряха на бога, притиснали ръце до гърдите си.

— И толкова леко сте се облекли, момчета — кореше ги бабата, като им наливаше горещ чай. — Мигар може да се ходи в планината с такава дрешка? Деца сте още, деца! Все се гиздите, ще ви се да приличате на градските. Ами ако бяхте объркали пътя, до заранта, не дай боже, щяхте на шушулки да замязате.

— Кой е знаел, че ще стане така? — отговаряше ѝ Кулубек. — Защо ни е да се обличаме топло? Ако се случеше нещо, колите ни си имат отопление. Стой си като у дома. Върти кормилото. В самолета — виж го на каква височина лети — тези планини отгоре се виждат като хълмчета, навън е студ четиридесет градуса, а вътре хората по ризи...

Момчето лежеше на една овча кожа между шофьорите. Сгушило се до Кулубек и наострило уши, слушаше разговора на големите. Никой не се и досещаше, че то дори се радва, дето всичко е свършило с такава снежна буря, принудила тия хора да дирят убежище при тях в горското. В себе си то много искаше тази буря да не стихва дни наред — поне два-три дни. Нека си живеят у тях. С шофьорите е толкова хубаво. Интересно. Излиза, че дядо му познава всичките. Ако не тях самите, бащите и майките им.

— Ето — дори малко горделиво казваше дядото на внука си, — видя своите братя, бугинците. Сега вече ще ги знаеш какви са. Ето ги! Ох, снажни са днешните джигити! Господ здраве да ви дава! Помня, в четиридесет и втора през зимата ни откараха в Магнитогорск на строежите...

И дядото захвана да разказва добре известната на момчето история как ги строили тях, трудовата армия, докарана от различни краища на страната, в един дълъг-предълъг строй по ръст и се оказало, че киргизите почти всички са на опашката, дребни. Почнали да ги извикват по имена, а после им дали почивка. Приближил се към тях един дангалак, червенокос и як. И високо политал:

— Откъде сте такива едни никакви? Манджурци ли сте?

Сред тях имало някакъв стар учител. Той отговорил:

— Киргизи сме. А когато воювахме недалеч оттук с манджурците, Магнитогорск още не беше се родил. А на бой бяхме колкото теб. Като свърши войната, ще порастем...

Дядото си припомни този отдавнашен случай. Поусмихнат и доволен огледа още веднъж нощните си гости.

— Прав излезе този учител. Случва се в града или по пътя да се загледам: красив, снажен стана народът. Не като в ония времена...

Момците се усмигнаха, разбираха го: обича старецът да си побъбри.

— Че сме снажни, снажни сме — каза единият от тях. — Ама обърнахме камиона в канавката. Я колко сме, и пак силица не ни достигна...

— Къде ти! Натоварен със сено, пък и при такава буря — оправдаваше ги дядо Момун. — Случва се. Живот и здраве, утре всичко ще се оправи. Главното е вятърът да утихне.

Момчетата разказваха на дядото как пристигнали на най-горната ливада на Арча. Там имало три големи копи планинско сено. Почнали да товарят от трите копи отведнъж. Натрупали високо, по-високо от къщата, тъй че после трябвало от върха да се спускат с въжета. И така натоварили камион след камион. Кабините не се виждали, само предното стъкло, капаците и колелата се подавали. Искало им се, щом са дошли, да извозят всичко и да не се връщат. Знаели, че ако сеното остане, няма да го приберат вече. Работата им споряла. Онзи, чийто камион бил готов, отбивал встрани и помагал да се товари друг. Събрали почти всичкото сено, останало два товара, не повече. Изпушили по цигара, уговорили се кой след кого ще кара и всички тръгнали в колона. Карали внимателно, едва пъплели надолу. Сеното не е тежък товар, но е неудобен и дори опасен, особено в тесни места и на остри завои.

Карали си и не подозирали какво ги очаква.

Спуснали се от високата равнина на Арча, проточили се по клисурата и на излизане от нея ги пресрещнал ураганът, зашибал и сняг.

— Започна се такава, че гърбът ми веднага плувна в пот — разказваше Кулубек. — Изведнъж мрак, вятърът такъв, че кормилото от ръцете ти изтръгва. Страх те е, аха-аха да обърне камиона. А пък и пътят такъв, че по него и денем е опасно...

Момчето слушаше, затаило дъх, неподвижно, не сваляше светнали очи от Кулубек. Същият вятър, същият сняг, за който ставаше дума, бушуваха навън. Мнозина шофьори и товарачи вече спяха,

налягали по пода, както си бяха облечени, с ботуши. И всичко онова, което бяха преживели те, сега отново го преживяваше това едроглаво хлапе с тънко вратле и щръкнали уши.

За няколко минути пътят не се виждал. Камионите като слепци след водач се държали един за друг и през цялото време натискали клаксоните, за да не се отбие някой встрани. Снегът падал като стена, забулвал фаровете, чистачките не смогвали да изчистят скрежта от стъклата. Наложило се да карат, подали глава от кабините, ама каране ли е това? А снегът все валял и валял... Колелата почнали да боксуват. Колоната опряла пред едно стръмно нанагорнище. Моторите бясно ревели — всичко напразно... Изскочили от кабините и с подвикване, с притичване от един камион до друг, се събрали при водача на колоната. Какво да се прави? Огън не могат да разпалят. Да седят в кабините, значи да изхарчат останалото гориво, което сега едва ще им стигне до совхоза. А да не отоплят кабините — значи чисто и просто да замръзнат. Умърлушили се момчетата. Всесилната техника стояла безсилна. Какво да се прави? Някой предложил да стоварят сеното от един камион и всички да се заринат в него. Но било ясно, че стига само да развържат товара и от сеното няма да остане и стиска: докато се обърнеш, бурята го отнесла. Ала в това време снегът все повече затрупвал колите. Дори под колелата навял преспи. Премръзнали от вятър, съвсем се отчаяли момчетата.

— И изведнъж се сетих, аксакал — разправяше Кулубек на дядо Момун, — че когато отивахме към Арча, срещнах на пътя него, малкия брат бугинец — посочи той момчето и ласкаво го погали по главата. — Тичаше край пътя. Аз спрях. Че как — поздравихме се. Поговорихме си. Нали? Ти защо не спиш?

Момчето усмихнато кимна с глава. Само да знаеха как пламенно и силно заби сърцето му от радост и гордост. Самият Кулубек говореше за него. Най-силният, най-смелият и най-красивият сред тия момци. Ех, да можеше и той да стане такъв.

И дядо му го похвали, докато пъхаше дърва в огъня:

— Такъв ни е той. Обича да слуша разни истории. Виждаш ли как е наострил уши.

— И как си спомних за него в оная минута, сам не знам! — продължаваше Кулубек. — И казвам на момчетата, почти крещя, вятърът заглушава думите ми. „Давай — казвам — да се доберем до

горското. Иначе ще загинем.“ — „А как — викат ми момчетата в лицето — как да се доберем? Пешком не можем да стигнем. И колите не бива да изоставим.“ А пък аз: „Давай — казвам — да ги изтикаме до върха, а оттам пътят се спуска. Само до Санташката падина да стигнем — казвам, — а после пеш ще се доберем до нашите лесничей, не е далече.“ Разбраха момчетата. „Хайде — казват — командувай.“ Е, щом е така... Започнахме с челната кола: „Османалъ, вмъквай се в кабината!“ А ние всичките, колкото бяхме, подпряхме камиона с рамо. И давай! Отначало уж работата потръгна. После капнахме. А назад не биваше да се отстъпва. Струваше ни се, че не камиона тикахме нагоре, а цяла планина. А товарът — цял стог на колела! И зная само, че се дера колкото глас имам: „Давай! Давай! Давай!“ — ама сам не се чувам. Вятър, сняг, нищо се не види. Колата вие, плаче като жива. С последни сили се катери. И ние също. И сърцето ти сякаш ще се пукне, ще се пръсне на парчета. А главата се замаяла...

— Ай-ай-ай! — тюккаше се дядо Момун. — Какво сте изпатили! Сигур Рогатата майка-кошута ви е запазила вас, своите деца. Спасила ви е. Иначе кой знае... Чуваш ли? Навън не стихва, все върти, фучи...

Очите на момчето се слепваха. То се мъчеше да не заспи, но клепките му се затваряха. И в полусън, като чуваше откъслеци от разговора между стареца и Кулубек, смесваше действителността с въображаеми картини. Струваше му се, че и то е там, сред момците, застигнати от снежната буря в планината. Пред погледа му е стръмният път, изкачващ се до една бяла-бяла, снежна планина. Вилицата пари бузите. Боде очите. Всички тикат нагоре огромния като къща камион със сено. Бавно, много бавно се изкачват по пътя. А камионът вече не върви, предава се, дава назад. Толкова е страшно, толкова е тъмно. Вятърът е толкова лют. От страх момчето се гуши, бои се, че камионът ще се откъсне и ще ги смаже. Ала тогава от нейде се появи Рогатата майка-кошута. Тя подпря с рога колата, взе да им помага, да тика нагоре. „Давай! Давай! Давай!“ — завика момчето. И камионът потегли, тръгна. Излязоха на върха и колата пое надолу сама по нанадолницето. А те тикаха нагоре втори, после трети и още много камиони. И всеки път им помагаше Рогатата майка-кошута. Никой не я видя. Никой не знаеше, че тя е с тях. А момчето я виждаше и знаеше. То виждаше — всеки път, когато ставаше нетърпимо страшно, че силите им няма да стигнат, дотичваше Рогатата майка-кошута и с

рогата си им помагаше да изтикат колата на високото. „Давай, давай, давай!“ — подхващаше момчето. И през всичкото време беше редом с Кулубек. После Кулубек му каза: „Сядай зад кормилото.“ Момчето седна в кабината. Камионът се тресеше и бръмчеше. И кормилото само се въртеше в ръцете свободно, като обръча от бъчвата, с който то играеше на автомобил — още от съвсем малък. Момчето се срамуваше, че кормилото му е такова, като играчка. Но изведнъж камионът започна да се накланя встрани. И падна с грохот и се разби. Момчето заплака високо. Много го досрамя. Срам го беше да гледа Кулубек в очите.

— Ти какво? Какво, а? — разбуди го Кулубек. Момчето отвори очи и се зарадва, че всичко това е било сън. А Кулубек го взе на ръце, притисна го.

— Сънува ли? Уплаши ли се? Ех и ти, а пък си герой. — Той целуна детето с твърдите си, изпръхнали устни. — Е, хайде, ще те сложа да си легнеш, трябва да спиш.

Той настани момчето на пода, на кечето между спящите шофьори, и легна до него, притегли го по-близо до себе си и го покри с матроската рубашка.

Рано сутринта дядото събуди момчето.

— Събуди се — тихо каза старецът. — Облечи се по-топло. Ще ми помогнеш. Ставай.

Навън слабо просветваше утринният полумрак. В къщата всички още спяха, натъркаляни по пода.

— На, обуй валенките — каза дядо Момун. Дядото лъхаше на прясно сено. Значи, вече е нахранил конете. Момчето намъкна валенките и излезе с дядо си на двора. Беше навяло доста сняг. Но вятърът бе утихнал. Само от време на време прошумоляваше.

— Студено е! — потрепери момчето.

— Нищо. Май ще се оправи — промърмори старецът. — Ама как стегна от първия път! Е, дано само беля не стане...

Влязоха в обора, където бяха петте Момунови овце. Старецът окачи фенера на дирека, запали го. Овците в ъгъла се огледаха, закашляха.

— Дръж, ще ми светиш — каза старецът на момчето и му подаде фенера. — Ще заколим черната дзвиска. Къщата е пълна с гости. Додето станат, месото ще бъде готово.

Момчето светеше на дядо си с фенера. Вятърът в пролуките още просвирваше, на двора беше студено и тъмно. Отначало старецът хвърли наръч прясно сено до вратата. Закара на това място черната дзвиска и преди да я повали и да върже краката ѝ, се позамисли и приклегна.

— Остави фенера. Седни и ти — каза на момчето. А той зашепна, разтвори длани пред себе си:

— О, велика прародителко наша, Рогата майко-кошута. Принасям ти в жертва черна овца. За спасение на децата наши в опасния час. За бялото ти мляко, с което откърми прадедите наши, за доброто ти сърце, за майчиното ти око. Не ни изоставяй на превалите, по бурните реки, по хлъзгавите пътеки. Не ни напускай вовеки на нашата земя, ние сме твои деца. Амин!

Той прекара молитвено длани по лицето си, от челото към брадичката. Момчето направи същото. И тогава дядото повали овцата на земята, върза краката и. Извади от канията стария си азиатски нож.

А момчето му светеше с фенера.

Най-сетне природата се усмири. Два-три пъти слънцето надникна уплашено през раздърпаните бягащи облаци. Наоколо личаха следите от миналата бурна нощ: преспи насам-натам, смазани храсти, огънати като дъга от тежестта на снега млади дръвчета, повалени стари дървета. Лесът отвъд реката беше мълчалив и тих, някак потиснат. А реката сякаш беше спаднала, бреговете ѝ бяха затрупани със сняг, станали по-стръмни. Водата шумеше по-тихо.

Слънцето си оставаше колебливо — ту надзърне, ту се скрие.

Но нищо не помрачаваше и не тревожеше душата на момчето. Тревогите от миналата нощ бяха забравени, бурята — забравена, а снегът не му пречеше — така дори е по-интересно. Търчеше насам-натам, само сняг излиташе изпод краката му. Беше му весело, защото къщата е пълна с хора, защото момците, наспали се, говореха високо, смееха се и с удоволствие ядяха свареното за тях месо.

Междувременно и слънцето започна да се съвзема. Светеше по-ведро и по-продължително. Облаците лека-полека се разсейваха. И дори се постопли. Неканеният сняг започна бързо да се топи, особено по пътищата и пътеките.

Наистина момчето се разтревожи, когато шофьори и товарачи взеха да се стягат за път. Всички излязоха на двора, сбогуваха се със стопаните на резервата, благодариха за гостоприемството. Изпращаха ги дядо Момун и Сайдахмат на коне. Дядото беше нарамил наръч дърва, а Сайдахмат голям цинков казан да грейт вода за замръзналите мотори.

Поеха от двора.

— Ата, и аз ще дойда, вземи ме — притича момчето при дядо си.

— Виждаш, че карам дърва, а Сайдахмат казан. Няма кой да те вземе. И защо ти е да ходиш там? Ще се умориш по снега.

Момчето се обиди. Нацупи се. И тогава Кулубек го взе със себе си.

— Тръгвай с нас — каза той и го хвана за ръката. — Ще се върнеш с дядо си.

И тръгнаха към кръстовището — там, където се спускаше пътят от ливадата Арча. Сняг имаше доста. Не беше много лесно да се върви в крак с тия силни момци. Детето взе да се уморява.

— Е, хайде, качвай се на гърба ми — предложи му Кулубек. Хвана момчето за ръката и ловко го метна на гърба си. И го понесе леко, сякаш всеки ден го бе носил така.

— Добре го правиш, Кулубек — каза шофьорът, който вървеше до него.

— Че аз цял живот съм носил братя и сестри — похвали се Кулубек. — Нали съм най-големият, а сме шестима, мама на нивата, татко също. А сега сестрите ми си имат вече деца. Върнах се от войниклъка ерген, на работа още не съм постъпил. А сестричката ми, тази по-голямата: „Ела — казва — при нас, тук живеј, ти така хубаво бавиш деца.“ — „Е, не — отвръщам ѝ, — стига! Сега своите ще нося...“

Така вървяха и си приказваха за разни неща. Хубаво и спокойно беше на момчето да седи върху силния гръб на Кулубек.

„Ех, да си имах такъв брат! — мечтаеше си то. — От никого нямаше да се страхувам. Нека се опита Орозкул да навика дядото или да пипне само някого, веднага ще се укроти, щом Кулубек го погледне по-строго...“

Камионите със сеното, оставени миналата ноц, бяха два километра по-нагоре от разклона. Затрупани със сняг, те приличаха на

зимни копи сено в полето. Човек би помислил, че никой по никакъв начин няма да може да ги помръдне.

Но ето че разпалиха огън. Затоплиха вода. Захванаха да палят мотора на един от камионите с манивелата и моторът оживя, закиха, заработи. А по-нататък работата тръгна по-бързо. Всяка следваща кола я запалваха на буксир. После всяка запалена, загрята кола теглеше онази, дето беше зад нея в колоната.

Когато всички мотори заработиха, взеха на двоен буксир колата, която миналата нощ се беше обърнала в канавката. Всички, които бяха там, помагаха да я изкарат на пътя. Момчето също се беше хванало за крайчеца и помагаше. През всичкото време се страхуваше да не рече някой: „А ти какво се мотаеш в краката ни? Хайде марш оттук!“ Но никой не каза тия думи, никой не го изпъди. Може би защото Кулубек му беше разрешил да помага. А тук той е най-силният, всички го уважават.

Шофьорите още веднъж се сбогуваха. Колите потеглиха. Отначало бавно, после по-бързо. И се проточиха като керван по пътя сред заснежените планини. Заминаха си децата на синовете на Рогатата майка-кошута. Те не знаеха, че по волята на детското въображение пред тях по пътя невидима тичаше Рогатата майка-кошута. С дълги, стремителни скокове се носеше тя пред автоколоната. Тя ги пазеше от беди и нещастия по трудния път. От пропасти, от лавини, от снежни виелици, от мъгла и разни други несгоди, от които през многото векове чергарски живот киргизите бяха изтърпели толкова беди. Нали за това се молеше дядо Момун на Рогатата майка-кошута, принасяйки ѝ в жертва черна овца на разсъмване?

Заминаха си. И момчето тръгна с тях. Мислено. Седеше в кабината на Кулубек. „Чичо Кулубек — казваше му то, — а пред нас по пътя тича Рогатата майка-кошута.“ — „Ами?“ — „Наистина. Честна дума. Ето я!“

— Е, какво си се замислил? Защо стоиш? — сепна го дядо Момун. — Качвай се. Време е да се връщаме. — Наведе се от коня и вдигна момчето на седлото. — Студено ли ти е? — попита старецът и загърна топло внука си в полите на шубата.

Тогава момчето още не ходеше на училище.

А сега, като се будеше от време на време от тежкия сън, с безпокойство си мислеше: „Как ще отида утре на училище? Та аз съм

болен, толкова ми е лошо...“ После се унасяше. Струваше му се, че преписва в тетрадката си думите, написани от учителката на дъската: „Ат. Ата. Така.“^[2] С тези думи за първокласници той изпълваше цялата тетрадка, страница подир страница. „Ат. Ата. Така. Ат. Ата Така.“ Уморяваше се, очите му лютяха, ставаше му горещо, много горещо, отвиваше се. Но и когато лежеше отвито и мръзнеше, пак го посещаваха разни видения. Ту плуваше като риба в студената вода, плуваше към белия параход и все не можеше да доплува. Ту попадаше сред снежна виелица. В димния студен вихър боксуваха камионите със сено по стръмния път в планината. Камионите ридаеха като хора и все боксуваха на място. Колелата, въртейки се бясно, ставаха огненочервени. Колелата горяха, от тях излизаха пламъци. Опряла рога в каросерията, Рогатата майка-кошута изтикваше камиона с товара сено на върха. Момчето ѝ помагаше, стараяше се е все сили.

Обливаше се в гореща пот. Но изведнъж товарът сено се превърна в детска люлка. Рогатата майка-кошута каза на момчето: „Да тичаме по-бързо, да отнесем бешика на леля Бекей и чичо Орозкул.“ И те се спуснаха да бягат. Момчето изостана. Ала отпред, в мрака, все звънеше и звънеше звънчето на люлката. Момчето бягаше по неговия зов.

Събуди се, когато на пруста се чува стъпки и вратата изскърца. Дядо Момун и бабичката се бяха върнали, сякаш поуспокоени. Идването на чужди хора в лесничейството, изглежда, накара Орозкул и леля Бекей да се помирят. А може би най-сетне Орозкул се е уморил да пиянствува и е заспал. На двора не се чуваха ни викове, ни псувни.

Към полунощ луната кацна над върховете. Беше увиснала с мъглявия си диск над най-високия леден връх. Планината, окована от вечен лед, се извисяваше в мрака, призрачно проблясвайки с назъбените си вериги. А наоколо тънеха в пълно безмълвие планини, скали, черни и неподвижни лесове, а в най-ниското се биеше и шумеше по камъните реката.

През прозореца падаше като полегат поток бледата светлина на луната. Тази светлина пречеше на момчето. То се въртеше, примижаваше. Искеше да помоли баба си да пусне перденцето. Но не я помоли. Бабата беше сърдита на дядо му.

— Глупак — шепнеше тя, като си лягаше. — Като не знаеш да живееш с хората, поне си мълчи. Слушай другите. Та ти си в ръцете

му. От него идва заплатата, макар и малка. Затова пък е всеки месец. А без заплата какво си? Остаря, а ум не събра...

Старецът не отвърщаше. Бабата млъкна. После изведнъж неочаквано високо каза:

— На човек отнемат ли му заплатата, вече не е човек. Той е нищо.

И отново старецът не отвърна.

Момчето не можеше да заспи. Болеше го главата и мислите му се объркваха. За училището мислеше — тревожеше се. Досега нито веднъж не беше пропуснало дори един ден и сега не можеше да си представи какво ще стане, ако утре не успее да тръгне за своето училище в Джелесай. Мислеше момчето и за това, че ако Орозкул изгони дядо му от работа, баба му няма да остави стареца на мира. Какво ще стане тогава?

Защо хората живеят така? Защо едни са зли, други добри? Защо има щастливи и нещастни? Защо има такива, от които всички се страхуват, и такива, от които никой не се бои? Защо едни си имат деца, а други си нямат? Защо може едни хора да не дават заплата на други? Навярно най-добрите хора са тия, дето получават най-големи заплати. А пък дядо получава малка и всички го обиждат. Ех, как да стане така, че и на дядо да дадат по-голяма заплата! Може би тогава и Орозкул ще почне да го уважава.

От тия мисли главата още повече го заболяваше. То отново си спомни за маралите, които видя надвечер край брода отвъд реката. Как ще прекарат те нощта там? Та нали са сами в студените скалисти планини, в черната непрогледна гора? Нали е много страшно! Ами ако ги нападнат вълци, тогава какво? Кой ще донесе за леля Бекей вълшебната люлка на рогата си?

То заспа неспокойно и заспивайки, молеше Рогатата майка-кошута да донесе брезова люлка за Орозкул и леля Бекей. „Нека си имат деца, нека си имат деца!“ — заклеваше то Рогатата майка-кошута. И чуваше далечния звън на звънчето на люлката. Бързаше Рогатата майка-кошута, окачила на рога си вълшебната люлка...

Рано сутринта момчето се събуди от докосване на ръка. Ръката беше студена, идваше направо отвън. Момчето неволно потръпна.

— Лежи, лежи. — Дядото сгря ръцете с дъха си, попипа челото му, после положи длан на гърдите, на корема му. — Ама ти май си се

разболял — огорчи се дядото. — Огън имаш. Пък аз си мисля, защо ли лежи? Време е за училище.

— Аз ей сега ще стана — надигна глава момчето и всичко пред очите му се завъртя, ушите му писнаха.

— Хич да не си помислил да ставаш. — Старецът положи внука си на възглавницата. — Че кой ще те кара в училище болен? Хайде, покажи си езика.

Момчето се опита да настоява:

— Учителката ще се кара. Никак не обича някой да отсъствава...

— Няма да се кара. Аз ще ѝ обадя. Хайде, покажи си езика.

Дядото внимателно прегледа езика и гърлото на момчето. Дълго търсеше пулса му; вдървените от груба работа корави пръсти на стареца като по чудо улавяха ударите на сърцето от горещата потна ръка на момчето. Като се убеди в нещо, старикът произнесе успокоително:

— Бог е милостив. Понастинал си просто. Студ е влязъл в теб. Днес си полежи, пък преди да заспиш, ще разтрия стъпалата и гърдите ти с топла курдючна^[3] лой. Ще се изпотиш и, дай боже, на заранта ще се събудиш пъргав като зайче.

Като си спомни за вчерашното и за онова, което го чакаше, него, стареца, Момун помръкна, седнал на леглото на внука си, въздъхна и се умисли. „Да прави каквото ще“ — прошепна с въздишка той.

— Кога пък се разболя? Защо си мълчал? — обърна се той към момчето. — Снощи ли?

— Ами привечер. Когато видях маралите отгатък реката. Аз дотичах при тебе. А сетне ми стана студено.

Старецът каза, кой знае защо, е виновен глас:

— Е, добре... Ти лежи, а аз тръгвам.

Той стана, но момчето го задържа:

— Ата, а онова самата Рогата майка-кошута ли беше, а? Оная, дете е бяла като мляко, очите ѝ ей такива, гледа като човек...

— Глупаче си ми ти — боязливо се усмихна старецът. — Е, да бъде по твоему. Може и тя да е — каза той глухо, — пречудната майка-кошута, кой знае?... Аз си мисля...

Старецът не доизрече. На вратата се появи бабата. Бързаше от двора, нещичко беше понаучила.

— Върви, старо, там — от прага заговори бабата. От това дядо Момун посърна, стана жалък, унижен. — Там искат да измъкнат отсечения бор с камион — говореше бабата. — Та ти иди, прави всичко, що ти заповядват... Ох, боже мой, млякото още не е сварено! — сепна се бабата и се захвана да разпалва печката, да дрънчи със съдовете.

Старецът се мръщеше. Щеше му се да възрази нещо, да каже нещо. Ала бабата не му даде уста да отвори.

— Е, какво си се втрещил? — възмути се тя. — Какво се опъваш? Не е за нас вече да се опъваме, нещастнико. Че кой си ти пред тях? Виж какви хора пристигнаха при Орозкул! Какъв камион имат! Натоварили го, десет трупи ще откара. А Орозкул дори не ни поглежда. Как не му говорих, как ли не го молих, не пусна дъщеря ти до прага. Седи си твоята бездетна у Сайдахмат. Изплакала си е очите. И проклина тебе — изкуфелия си баща.

— Е, стига — не се стърпя старецът и като тръгна към вратата, каза: — Дай му топло мляко. Болно е детето.

— Ще му дам, ще му дам топло мляко, върви, върви, за бога. — И след като изпрати стареца, още мърмореше. — И какво го е прихванало! Никога никому не е възразявал, по-тих от водата, понисък от тревата беше и — на ти тебе! Пък и на Орозкуловия кон се метна и препусна. И все заради тебе — стрелна тя със злобен поглед момчето. — Намерил заради кого да рита срещу ръжен...

Сетне тя донесе на момчето горещо мляко с жълто топено масло... Млякото пареше устните. А баба му все настояваше, подканяше го.

— Пий, пий горещичко, не бой се. Простудата само с горещо ще я прогоним.

Момчето пареше устните, сълзи избиха на очите му. Баба му изведнъж стана по-добра.

— Е, подухай го, подухай го малко... И как се случи в лошо време да се разболееш! — въздъхна тя.

Момчето повече не можеше да стиска, щеше да се напикае. Стана и почувствува в цялото си тяло някаква странна приятна слабост. Но баба му го превари.

— Чакай, сега ще ти донеса легенче.

Момчето се извърна от неудобство и пусна струята в легенчето — учуди се, че урината е толкова жълта и топла.

Почувствува се много по-леко. Главата го болеше по-малко.

Момчето лежеше спокойно, благодарно на баба си за услугата и мислеше, че до утре трябва да оздравее и непременно да отиде на училище. Мислеше си още и за това как ще разкаже в училище за трите марала, появили се в тяхната гора, за това, че бялата еленова майка е същата Рогата майка-кошута, че тя си има еленче, вече голямо и силно, а с тях един як тъмнокафяв марал с огромни рога, че той е силен и пази от вълци Рогатата майка-кошута и чедото ѝ. И си мислеше — ще разкаже и за това, че ако маралите останат при тях и не си отидат, Рогатата майка-кошута скоро ще донесе на чичо Орозкул и леля Бекей вълшебна люлка.

А на сутринта маралите слязоха при водата. Излязоха от горния гъсталак, когато краткотрайното есенно слънце наполовина се беше издигнало над планинската верига. Колкото по-високо се издигаше слънцето, толкова по-светло и по-топло ставаше долу между планините. След нощното вцепеняване гората оживяваше, изпълваше се с движение на светлини и багри.

Като се провираха между дърветата, маралите вървяха, без да бързат, и се грееха на слънчевите полянки, поскубвайки росните листа от клонците. Вървяха в същия ред — отпред самецът, по средата еленчето и последна — майката, Рогатата майка-кошута. Маралите вървяха по същата пътека, по която вчера Орозкул и дядо Момун свличаха към реката злополучния отсечен бор. Следата от влаченето беше останала по планинския чернозем още прясна, разорана с покъсани снопчета трева. Тази пътека водеше към брода, където беше оставено заседналото на речния праг дърво.

Маралите се отправиха към това място, защото беше добро за водопой. Орозкул, Сайдахмат, и двамата дошли за трупите, вървяха нататък, за да огледат къде е по-добре да докарат камиона, та като прикачат едно дебело въже, да извлекат дървото от водата. Дядо Момун неуверено вървеше подире им, увесил глава. Той не знаеше какво да прави след вчерашния скандал, как да се държи, какво да върши. Ще го пусне ли Орозкул да работи? Няма ли да го изгони като вчера, когато искаше да извади дървото с коня? Ами ако рече: „Що щеш ти тук? Нали ти е казано, че си уволнен от работа!“ Ами ако го

наругае пред хората и го прати да си върви? Съмнения обзеха стареца, той вървеше като че ли отиваше на изтезание, но все пак вървеше. Следваше го бабичката. Тя отиваше уж по собствено желание или от любопитство. Но всъщност конвоираше стареца. Тя подтикваше Пъргавия Момун да се примири пред Орозкул, да заслужи прошката му.

Орозкул стъпваше бавно, по господарски. Вървеше и се запъхтяваше, подсмърчаше и строго поглеждаше насам-натам. И макар че от препиването главата го болеше, той изпитваше отмъстително удовлетворение. Когато се обърна, видя дядо Момун да ситни подире му като предано куче, бито от стопанина си. „Нищо, колко още има да видиш. Сега няма да те погледна. Сега за мене си нищо. Ти сам ще ми легнеш в краката“ — злорадствуваше Орозкул, спомняйки си с какъв див вик се дереше нощес Бекей в нозете му, когато я риташе, когато с ритници я гонеше от прага. „Нека! Ще изпратя тия с трупите и още повече ще притисна жената и дъртия, нека се изпокарат. Сега ще издере на баща си очите. Озвери се като вълчица“ — мислеше си Орозкул в промеждутъците, докато вървеше и разговаряше с пристигналия.

Този човек се казваше Кокетай. Беше едър, мургав мъж, колхозен счетоводител от крайезерните места. Отдавна имаше приятелство с Орозкул. Преди десет-дванадесет години Кокетай си построи къща. Орозкул му помогна с дървен материал. Продаде му евтиничко трупи да си набичи дъски. После Кокетай ожени големия си син, вдигна и на младите къща. И пак Орозкул го снабди с греди. Сега Кокетай отделяше малкия син и пак му дотрябва дървен материал за строежа. И отново старият приятел Орозкул го спасяваше. Ех, колко е труден животът! Направиш едно — е, мислиш си, сега спокойно ще си поживея. Ама животът измисли още нещо. А без такива хора като Орозкул сега не можеш се оправи...

— Дай боже скоро да те каним за новата къща. Ела, славно ще си погуляем — говореше Кокетай на Орозкул.

Той лъхтеше самодоволно, димеше с цигарата си...

— Благодаря. Канят ли ни — не отказваме, а не ни ли канят — не се натрапваме. Повикаш ли ме, ще дойда. Не ми е за пръв път да ти гостувам. Ето сега си мисля: не е ли по-добре да изчакаш вечерта, та

по-късно да си заминеш? Главното е да минеш незабелязано през совхоза. Иначе, ако те засекат...

— Това е вярно — замисли се Кокетай. — Ама до вечерта е далече. Ще се измъкнем незабелязано. Нали на пътя няма пост да ни проверява?... Само ако се натъкнеш на милиция или на някой друг...

— Там е работата! — избоботи Орозкул, намръщен от възгарата и главоболието. — Сто години пътуваш по работа и по пътя си куче няма да срещнеш, ала един път на тия сто години материал ще караш и ще те спипат. Винаги е така...

Замълчаха, всеки си мислеше за нещо свое. Сега Орозкул яката се ядосваше, че вчера трябваше да остави отсечения бор в реката. А иначе трупите щяха да са готови, още през нощта щяха да ги натоварят, на разсъмване да изпрати камиона и — край... Ех, за кой дявол трябваше вчера да се случи това! Старият Момун е виновен, решил да се бунтува, да се освободи от властта, от подчинението. Добре де! Така или иначе, това няма да му се размине...

Маралите пиеха вода, когато хората стигнаха на отсрещния бряг на реката. Странни същества са хората — суетят се, вдигат шум. Заети със свои работи и разговори, те дори не забелязваха животните отвъд реката.

Маралите стояха в червените утринни крайречни храсти до глезени във водата, на чистите камъчета в крайбрежната плитчина. Пиеха на малки глътки, без да бързат, на почивки. Водата беше ледена. А слънцето припичаше отгоре все по-топло и по-приятно. Докато утоляваха жаждата, маралите се наслаждаваха на слънцето. По гърбовете им съхнеше попадалата от клончетата по пътя обилна роса. Лека пара се вдигаше от гърбовете им. Спокойно и ведро беше утрото този ден.

А мъжете тъй и не забелязваха маралите. Единият се върна при камиона, другите останаха на брега. Като помръдваха уши, рогачите ясно долавяха достигащите до тях гласове и замряха, кожата им потрепери, когато на отсрещния бряг се появи камионът със стоманеното въже. Моторът гърмеше, боботеше. Маралите трепнаха, решиха да си вървят. Но камионът изведнъж спря, престана да боботи и да бучи. Животните се побавиха, после все пак предпазливо тръгнаха — хората на другия бряг говореха много високо и припряно се суетяха.

Маралите бавно тръгнаха по пътеката през ниската крайречна гора, гърбовете и рогата им се показваха сред храстите, а хората все не ги забелязваха. И едва когато пресичаха голото петно на сухия пясък след придошлата река, хората ги видяха като на длан — на пясъка с цвят на люляк, в ярката слънчева светлина. И замряха със зинали уста в различни пози.

— Гледай, гледай, какво е това! — пръв възкликна Сайдахмат. — Елени! Откъде са дошли?

— Какво викаш, какво дигаш шум? Какви ти елени, марали са това. Още вчера ги видяхме — небрежно изрече Орозкул. — Откъде ли? Дошли са, значи.

— Вай, вай, вай! — възхищаваше се якият Кокетай и от възбуда разкопча стискащата го яка на ризата. — А какви гладки — възхити се той — охранили са се...

— А майката каква е! Гледай как стъпя — продължаваше шофьорът, облещил очи. — Ей богу, като двегодишна кобилка. За пръв път виждам такава.

— Ами бащата! Рогцата му виж! И как ги носи! И от нищо не се боят. Откъде са, Орозкул? — все питаше Кокетай и свинските му очички проблясваха алчно.

— От резервата са май — отговори важно Орозкул с чувство на господарско достойнство. — Иззад превала са дошли, от оназ страна. Че не се страхуват ли? Не са наплашени — не се страхуват.

— Ех, да ми беше сега тук пушката! — изтърси изведнъж Сайдахмат. — Двестатина килца месо ще има, а?

Момун, който до този момент стоеше плахо настрани, не се сдържа:

— Ама ти какво, Сайдахмат. Ловът им е забранен — каза тихо.

Орозкул метна изкриво към стареца навъсен поглед. „И още имаш смелост да говориш!“ — помисли той с ненавист. Искаше да го изругае така, че окончателно да го довърши, но се сдържа. Все пак имаше чужди хора.

— Няма какво да ни учиш — ядосано изрече той, без да гледа към Момун. — Ловът е забранен там, където ги развъждат. А при нас те не се отглеждат. И ние не отговаряме за тях. Ясно? — страшно погледна той объркания старец.

— Ясно — покорно отвърна Момун и навел глава, се отстрани.

Тогава бабичката още веднъж скришом го дръпна за ръкава.

— Да беше си мълчал — изсъска тя укорително.

Всичките някак посрамено сведоха поглед. Отново загледаха подир отдалечаващите се по стръмната пътечка животни. Маралите се изкачваха по нанагорницето един подир друг. Отпред тъмнокафявият мъжкар, горделиво понесъл мощните си рога, подире му безрогото еленче и Рогатата майка-кошута завършваше шествието. На фона на чистия глинест пласт маралите се очертаваха ясни и грациозни. Всяко тяхно движение, всяка тяхна крачка се виждаше.

— Ех, каква красота! — не можа да сдържи възторга си шофьорът, млад мъж с големи очи, много кротък на вид. — Жалко, че не взех фотоапарата си...

— Е, добре де, красота — недоволно го прекъсна Орозкул. — Няма какво да стоиш. Красотата няма да те нахрани. Хайде, подкарай камиона на заден ход към брега, право към водата, ама съвсем накрая. А ти, Сайдахмат, се събувай — нареди той, опивайки се вътрешно от властта си. — И ти — обърна се към шофьора. — И хайде закачайте въжето за дървото. Ама по-живо. Тепърва ни предстои работа.

Сайдахмат се зае да смъква ботушите си. Бяха възтеснички.

— Какво гледаш, помогни му — скришом побутна бабата стареца. — И ти се събувай и — във водата — подсказваше му тя със злобен шепот.

Дядо Момун се втурна да дърпа ботушите на Сайдахмат и набързо се събу и той. През това време Орозкул и Кокетай командуваха камиона:

— Давай насам, насам давай.

— Малко вляво, вляво. Ха така.

— Още малко.

Дочули отдолу непознатия шум на мотора, маралите забързаха по пътеката. Като се озъртаха тревожно, те изскочиха на стръмнината и се скриха в брезите.

— А, изчезнаха! — сепна се Кокетай. Възкликна със съжаление, сякаш плячка се бе изплъзнала от ръцете му.

— Нищо, няма къде да се дянат! — перчеше се Орозкул, отгатнал мисълта му и доволен от това. — До довечера няма да си заминаваш, ще ми бъдеш гост. Сам бог отрежда така. Ще те нагостя

славно. — И като се захили, тупна приятеля си по рамото. Орозкул можеше да бъде и весел.

— Е, щом е така, както наредиш — ти си домакинът, аз гостенин — покори се якият Кокетай, оголил в усмивка едри-едри жълти зъби.

Камионът беше вече на брега със задни колела до половината във водата. Шофьорът не смееше да навлезе по-надълбоко. Сега им предстоеше да издърпат въжето до бора. Ако е достатъчно дълго, няма да е толкова трудно да извлекат ствола от плена на подводните камъни.

Въжето беше стоманено — дълго и тежко. Трябваше да го влачат по водата. Шофьорът се събуваше неохотно, с боязън поглеждаше към водата. Още не беше решил окончателно: дали да влезе в реката с ботуши, или е по-добре да се събуе. „Май по-хубаво е бос — мислеше той. — Водата все едно ще прелее над кончовите. Я колко е дълбоко, над коленете. А после цял ден да ходя с мокри ботуши.“ Но той си представи също колко студена е сега водата в реката. От това се и възползува дядо Момун.

— Не се събувай, синко — рипна към него той. — Ние със Сайдахмат ще отидем.

— Ама как така, аксакал — възрази смутеният шофьор.

— Ти си гост, пък ние сме тукашни, ти сядай зад кормилото — придума го дядо Момун.

И когато те със Сайдахмат пъгнаха един кол в рулото стоманено въже и го помъкнаха по водата, Сайдахмат завика колко му глас държи:

— Ой, ой, лед, а не вода!

Орозкул и Кокетай се подсмиваха снизходително, окуражаваха го:

— Търпи, търпи! Ще намерим с какво да те сгреем.

А дядо Момун не издаде звук. Той дори не усети вледеняващия студ. Сгушил глава между раменете си, за да стане по-незабележим, престъпяше бос по хлъзгавите подводни камъни и молеше бога само за едно — Орозкул да не го върне, да не го изгони, да не го нахока пред хората, да му прости, на него, глупавия старец.

Но Орозкул нищо не каза. Той дори сякаш не забелязваше усърдието на Момун, не го смяташе за човек. А вътрешно тържествуваше, все пак сломи разбунтувалия се старец... „Така-така — ехидно се подсмиваше Орозкул. — Запълзя, падна в краката ми. Ех, малка ми е властта, и по-големи от теб бих въртял на пръст! И по-

големи бих заставил да пълзят в прахта. Да ми бяха дали поне колхоз или совхоз. Такъв ред бих въвел. Отпуснаха народа. А пък се оплакват: председателя не го уважавали, директора не уважавали. Някакъв си чобанин, а говори с началството като с равен. Глупаци, недостойни за власт! Нима с тях трябва да се отнасят така? Беше временце, глави летяха — и ни гък. Тогава имаше ред! А сега какво? Най-загубеният от загубените и той намислил изведнъж да противоречи. Хайде-хайде, попълзи, попълзи пред мене“ — злорадствуваше Орозкул, като поглеждаше от време на време към Момун.

А той, газейки в ледената вода, сгърчен, мъкнеше въжето заедно със Сайдахмат и беше доволен, че Орозкул май му е простил... „Прости мене стария, че така се случи — мислено се обръщаше той към Орозкул. — Не се сдържах вчера. Препуснах при внучето в училището. Само е, та го жаля. А днес то не отиде на училище. Заболя нещо. Забрави, прости. Та и ти не си ми чужд. Мислиш, аз не искам щастие за тебе и за щерката? Ако даде бог и аз чуя вика на новороденото от твоята жена, моята дъщеря — да не мръдна оттук, нека бог веднага ми вземе душата. Само не оскърбявай дъщеря ми, прости ми. Кълна се, бих плакал от щастие. Пък за работа — дорде съм на крака, всичко ще направя. Всичко ще сторя. Само речи...“

Изправила се встрани от брега, бабата с жестове и с целия си вид казваше на стареца: „Старай се, старо! Виждаш ли, той ти е простил. Прави каквото ти казвам, всичко ще се оправи.“

Момчето спеше. Само веднъж се събуди, когато нейде проехтя изстрел. И отново заспа. Измъчено от вчерашната безсъница и болка, днес то спеше дълбоко и спокойно. И насън чувствуваше колко е приятно да се лежи в леглото, спокойно да се изтягаш, без да усещаш ни огъня, ни треската. Щеше да спи навярно много дълго, ако не бяха баба му и леля Бекей. Те се стараеха да говорят тихичко, но издрънчаха съдовете и момчето се събуди.

— Ето дръж голямата тава. И подноса вземи — оживено шепнеше бабата в предната стая. — Пък аз ще взема кофата и ситото. Ох, кръста ми! Уморих се. Толкова работа свършихме. Но, слава богу, така се радвам.

— Ой, не говори, енеке, и аз толкова се радвам. Вчера бях готова да умра. Ако не беше Гулджамал, щях да посегна на живота си.

— И таз добра — уговаряше я бабата. — Пипер взе ли? Хайде. Сам бог ви изпрати своя дар за примирение. Хайде, хайде.

На излизане, вече на прага, леля Бекей попита бабата за момчето:

— А то още ли спи?

— Нека си подремне — отговори бабата. — Щом сготвим, ще му донесем гореща чорбица.

Момчето не заспа повече. На двора се чуваха стъпки и гласове. Леля Бекей се смееше, а Гулджамал и баба му й отвърщаха. Дочуваха се и нечии непознати гласове. „Навярно са хората, които пристигнаха нощес — реши момчето. — Значи, още не са заминали.“ Не се чува и не се вижда само дядо Момун. Къде ли е той? Какво ли прави?

Като се заслушваше в гласовете отвън, момчето чакаше дядо си. Много му се искаше да си поприказва с него за маралите, които беше видяло вчера. Нали приближава зимата. Трябва повечко сено да им оставят в гората. Нека си ядат. Трябва така да ги опитомят, че те съвсем да не се страхуват от хора, а да идват през реката тук, в двора. И тук да им дават нещо такова, което обичат най-много. Интересно, какво ли обичат най-много? Да научат маралчето да ги следва навсякъде. Ех, че хубаво ще бъде. Може би то и в училище ще ходи с него...

Момчето чакаше дядо си, но той не се показваше. А внезапно пристигна Сайдахмат. Много доволен от нещо. Весел. Сайдахмат се олюляваше, усмихваше се сам на себе си. И когато се приближи, дъх на спирт удари момчето в носа. То никак не обичаше тази неприятна остра миризма, която му напомняше за буйствата на Орозкул, за страданията на дядо му и леля Бекей. Но, за разлика от Орозкул, когато Сайдахмат се напиеше, ставаше по-добър, по-весел, и въобще ставаше някак безобидно глуповат, въпреки че и трезвен не се отличаваше с много ум. Между него и дядо Момун в подобни случаи се водеше например такъв разговор:

— Кво се усмихваш като щурчо, Сайдахмат? И ти ли си се нарязал?

— Аксакал, толкова те обичам! Честна дума, като роден баща.

— Ех-ех, на твоите години! Я виж другите, с камиони препускат, а ти езика си не можеш да управляваш. Аз да бях на твоите години,

най-малкото на трактор бих седял.

— Аксакал, във войската командирът ми каза, че не ме бива по тази част. Затова съм пехота, аксакал, а без пехота — наникъде...

— Пехота! Лентяй си ти, а не пехота. А каква жена имаш. Господ очи няма. Сто такива като теб не чинят колкото една Гулджамал.

— Затова сме и тук, аксакал — аз съм един, тя е една.

— Какво да приказва човек с теб. Здрав като бик, а умът ти... — дядо Момун безнадеждно махаше с ръка.

— Му-у-у-у — мучеше и се смееше подире му Сайдахмат.

Сетне, като се спираше насред двора, запяваше своята, кой знае къде чута песен.

*Откъм червени планини
на кон червен аз долетях.
Червен кръчмарю, отвори,
червено вино почерпи!
Откъмто тъмни планини
на тъмен вол пристигнах аз,
кръчмарю тъмен, отвори,
и тъмно вино почерпи!...*

И така можеше да продължава до безкрай — той пристигаше от планините на камила, на петел, на мишка, на костенурка — на всичко, което можеше да се движи. Пиян Сайдахмат се харесваше на момчето дори повече от трезвен.

И затова, когато дойде пийналият си Сайдахмат, момчето ласкаво му се усмихна.

— Ха! — възкликна Сайдахмат учудено. — Пък на мен ми казаха, че си болен. А ти съвсем не си болен. Защо не тичаш по двора? Така няма да мине... — Тръшна се на леглото му и като го облъхна с дъх на спирт и с мирис на сурово, прясно заклано месо, с който бяха напоени ръцете и дрехата му, взе да се боричка с момчето и да го целува. Бузите му, обрасли с груба четина, подпалиха лицето на момчето.

— Ама стига, чичо Сайдахмат — замоли се момчето. — А къде е дядо, не си ли го виждал?

— Дядо ти е там, нещо малко тъй... — Сайдахмат неопределено завъртя ръце във въздуха. — Ние такова... Измъквахме бора от водата. Е, и пийнахме си да се посгреем. Пък сега той, нещо тъй, вари месо. Ставай! Хайде, обличай се — и да тръгваме! Как така! Не може така. Всички там, а ти тук самичък.

— Дядо не ми е разрешил да ставам — каза момчето.

— Ех и ти, не е разрешил. Да идем да видим. Такова нещо всеки ден не се случва. Днес има пир. И чашата пълна, и лъжицата пълна, и устата пълна! Ставай!

Той започна да облича момчето с пианска несръчност.

— Аз сам — опита да му откаже момчето, усещайки тъпи пристъпи на замайване, но пианият Сайдахмат не го слушаше. Той смяташе, че върши благодеяние, момчето го зарязали, само в къщи, а днес е такъв ден, когато и чашата е пълна, и лъжицата е пълна, и устата е пълна...

Като се олюляваше, момчето излезе подир Сайдахмат. Денят в планината беше ветровит, облачен. Облаците бягаха бързо по небето. И докато момчето премине пруста, времето на два пъти рязко се промени — от нетърпимо ярък слънчев ден до неприятен полумрак. Момчето усети, че от това го заболя главата. Подгонен от порива на вятъра, в лицето го удари дим от огън. Очите го засмъдяха. „Навярно днес перат“ — помисли си момчето, защото обикновено на двора палеха огън, когато имаше голямо пране; тогава топлеха вода и за трите къщи в един грамаден черен котел. Сам човек не може помръдна този котел. Леля Бекей и Гулджамал го вдигаха заедно.

Момчето обичаше голямото пране. Първо, огън на открито — можеш да му се полюбуваш, не е като в къщи. Второ, много интересно е простирането на изпраните дрехи. Бели, сини, червени парцали по възето красят двора. Момчето обичаше и да се промъква до дрехите, увиснали на възето, да допира бузи до влажната им тъкан.

Ала този път по двора нямаше никакви дрехи. А под казана бяха разпалили силен огън — от кипящия казан се вдигаше гъста пара, а той догоре беше напълнен с големи късове месо. Месото вече се беше сварило: неговият аромат и мирисът на огъня погъделичкаха носа му, събраха в устата му слюнка. Леля Бекей с нова червена рокля, с нови хромови ботуши, с пъстър шал, смъкнал се на раменете ѝ, наведена

над огъня, обираше пяната от варивото, а дядо Момун, седнал на колене до нея, обръщаше горящите цепеници.

— Ей го дядо ти — каза Сайдахмат на момчето. — Хайде!

И щом запя:

*Откъм червени планини
на кон червен аз долетях —*

от плевнята се подаде Орозкул с бръсната глава, с брадва в ръце и със запретнати ръкави на ризата.

— Къде се губиш? — страшно извика той на Сайдахмат. — Тук гостенинът дърва цепи — кимна към шофьора, който удряше цепениците, — а ти песни пееш.

— Е, ние това на бърза ръка ще го свършим — успокой го Сайдахмат и се запъти към шофьора. — Дай, брат, аз сам.

А момчето се приближи до дядо си, клекнал пред огнището. Приблужи се откъм гърба му.

— Ата — каза то. Дядото не чуваше.

— Ата — повтори момчето и побутна дядо си по рамото.

Старецът се обърна и момчето не го позна. Дядо му също беше пиян. Момчето не можеше да си спомни да е виждало дядо си даже пийнал. Дори да се беше случвало такова нещо, то само на някой помен на иськкулските старци, където поднасят водка на всички, дори и на жените. Но така без повод — такова нещо не се беше случвало с дядо му.

Старецът обърна към момчето някакъв далечен, странен, тъп поглед. Лицето му беше пламнало, зачервено и когато той позна внук си, изчерви се още повече. Покри се с пламтяща червенина и веднага побледня. Дядото бързо стана.

— Ти какво, а? — глухо каза той, като притисна внук си. — Ти какво, а? Ти какво? — и освен тия думи нищо не можеше да произнесе, сякаш бе загубил способност да говори.

Вълнението му се предаде на момчето.

— Болен ли си, ата? — с тревога запита то.

— Не, не. Аз само така — измърмори дядо Момун. — Ти върви, поразходи се. Пък аз тук дървата, ей тъй...

Той почти отблъсна внук си и дал гръб сякаш на целия свят, отново обърна лице към огнището. Стоеше на колене и не се обръщаше, никъде не гледаше, зает само със себе си и с огъня. Старецът не видя как внук му объркано поприсъпи от крак на крак, тръгна из двора и се отправи към Сайдахмат, който цепеше дърва.

Момчето не разбираше какво е станало с дядо му и какво изобщо е станало. И чак когато се приближи до плевнята, то забеляза голямата купчина червено прясно месо, натрупано върху една кожа, постлана на земята с косъма отдолу. По краищата на кожата още се точеха бледи струйки кръв. Встрани, там, където изхвърляха нечистотиите, кучето, ръмжейки, дърпаше търбуха. Край купчината месо беше клекнал — същинска обла скала — някакъв непознат, грамаден, тъмнолик човек. Беше Кокетай. Той и Орозкул с ножове в ръце разнопваха месото. Спокойно, без да бързат, хвърляха те отделните кости и месото върху опънатата кожа.

— Какво удоволствие! А какъв мирис! — боботеше черният едър човек, като душеше месото.

— Вземай, вземай, хвърляй на твоята купчина — щедро му предлагаше Орозкул. — Бог ни даде от стадото си в деня на твоето пристигане. Такова нещо не се случва всеки ден.

При това Орозкул пъхтеше, току ставаше и поглеждаше опънатия си корем, сякаш беше преял, и веднага си личеше, че здравата си е пийнал. Задъхваше се, сумтеше и отмяташе глава, за да си поеме въздух. Месестото му като виме на крава лице беше лъснало от доволство и ситост.

Момчето се стъписа, полазиха го ледени тръпки, когато видя до стената на плевника рогата глава на марал. Отсечената глава се търкаляше в пепеляка, напоен с тъмни петна изтекла кръв. Приличаше на чепат дънер, изхвърлен край пътя. До главата бяха захвърлени четири крака с копита, отрязани до коленете.

Момчето с ужас гледаше тази страшна картина. Не вярваше на очите си. Пред него лежеше главата на Рогатата майка-кошута. То искаше да избяга оттук, но краката не му се подчиняваха. Стоеше и гледаше обезобразената мъртва глава на бялата кошута. Тази глава, която до вчера беше Рогатата майка-кошута, до вчера го гледаше от отвъдния бряг с добър и втренчен поглед, с която то мислено

разговаряше и която заклеваше да донесе на рогата си вълшебна люлка със звънче.

Всичко това изведнъж се беше превърнало в безформена купчина месо, одрана кожа, отсечени крака и захвърлена глава.

Трябваше да се махне, а стоеше, вкаменено, без да проумява как и защо е станало всичко. Черният едър мъж, този, който делеше месото, бодна от купчината с острието на ножа си един бъбрек и го подаде на момчето.

— На, момченце, изпечи го на жарта, вкусно е — каза той.

Момчето не помръдна.

— Вземи! — заповяда Орозкул.

Момчето беше протегнало ръка, без да усеща, и сега стоеше, стиснало в студената си длан още топлия нежен бъбрек на Рогатата майка-кошута. А в същото време Орозкул вдигна за рогата главата на бялата кошута.

— Ама че е тежка! — окачи я той на кантара. — Само рогата колко тежат.

Той нагласи главата върху дръвника, взе брадвата и се зае да сече рогата от черепа.

— Ей, че рога! — мърмореше си той и с хрущене забиваше острието на брадвата в основата на рогата. — Това е за дядо ти — смигна той на момчето. — Като умре, ще ги поставим на гроба му. Нека сега някой посмее да каже, че не го уважаваме. Какво повече! Заради такива рога не е грях човек още днес да умре! — ухили се той, като се целеше с брадвата.

Рогата не се поддаваха. Не беше така лесно да се отсекаат. Пияният Орозкул удряше не на място и това го вбесяваше. Главата се смъкна от дръвника. Тогава Орозкул започна да я сече направо на земята. Главата отскачаше, а той я гонеше с брадвата.

Момчето потреперваше, всеки път неволно отстъпваше назад, но не можеше да намери сили да се махне. Като в кошмарен сън, заковано на място от една страшна и непонятна сила, то стоеше и се чудеше защо стъкленото немигащо око на Рогатата майка-кошута не се пази от брадвата. Не мига, не се затваря от страх. Главата отдавна се беше оваляла в кал и прах, но окото си оставаше чисто и сякаш все още гледаше света с нямото, застинало смайване, в което го е стигнала

смъртта. Момчето се страхуваше, че пияният Орозкул ще улучи с удара си окото.

А рогата не се поддаваха. Орозкул все повече се гневеше, беснееше и вече без да подбира, удряше с брадвата по главата както му падне — и с тъпото, и с острото.

— Ама ти ще строшиш рогата. Дай на мен — приближи се Сайдахмат.

— Назад! Аз сам! Я го виж — щял съм да ги потроша! — изхърка Орозкул, размахвайки брадвата.

— Е, както искаш — плю Сайдахмат и си тръгна. Последва го същият онзи черен едър мъж. Той мъкнеше в чувал своя дял месо.

А Орозкул с пиянска упоритост продължаваше да сече зад плевнята главата на Рогатата майка-кошута. Човек можеше да си помисли, че той извършва дългоочаквано отмъщение.

— Ах ти, гад! — с пяна на уста ритна той главата с ботуш, сякаш мъртвата глава можеше да го чуе. — Е, не, да имаш да вземаш! — налиташе с брадвата отново и отново! — Да не се казвам Орозкул, ако не те довърша. На ти на тебе! На! — трошеше я той с брадвата.

Черепът пукаше, встрани летяха парченца кост. Момчето изпищя, когато брадвата неочаквано разсече окото. От разсечената очна яма бликна тъмна, гъста течност. Окото беше умряло, изчезнало, опустяло...

— И по-здрави глави мога да разбия! И по-яки рога да отсека! — ръмжеше Орозкул в пристъп на дива злоба и омраза към тази невинна глава.

Най-сетне успя да пробие черепа на темето и на челото. Тогава захвърли брадвата, улови се с две ръце за рогата и като притискаше с крак главата, дръпна рогата с всичка сила. Изтръгваше ги и те пукаха като корени. Това бяха същите рога, на които с молбите на момчето Рогатата майка-кошута трябваше да донесе вълшебната люлка за Орозкул и леля Бекей...

На момчето му прилоша. То се извърна, изпусна бъбрека на земята и бавно се отдалечи. Страхуваше се да не падне или да не повърне тук, пред очите на хората. Прибеляло, със студена лепкава пот на челото мина покрай огнището, в което огънят гореше като бесен, над което от котела се кълбеше гореща пара и край което, обърнал гръб на всички, седеше както и преди с лице към огъня нещастният дядо

Момун. Момчето не обезпокои дядо си. Искаше му се по-бързо да се добере до леглото и да легне, да се покрие презглава. Да не вижда, да не чува нищо. Да забрави...

Срещна го леля му Бекей. Нелепо издокарана, но с морави следи по лицето от Орозкуловия побой, мършава и неуместно весела, бързаше тя днес по оправянето на „голямото месо“.

— Какво ти е? — спря тя момчето.

— Главата ме боли — каза то.

— Мило мое, ти си болничко — каза тя изведнъж в пристъп на нежност и почна да го обсипва с целувки.

И тя беше пияна. От нея също противно вонеше на водка.

— Главата го боляла — бърбореше тя умилена. — Милото ми! Навярно искаш да ядеш?

— Не, не ща. Искам да легна.

— Че да вървим, да вървим, аз ще те сложа. Ами как така сам-саменичък ще лежиш. Нали всички ще бъдат у нас. И гостите, и нашите. Пък и месото е вече готово. — И го помъкна със себе си.

Когато отново минаваха край огнището, иззад плевнята се показа Орозкул, цял в пот и червен като възпалено виме. Той победоносно тръсна до дядо Момун отсечените маралови рога. Старецът се попривдигна от мястото си.

Без да гледа към него, Орозкул вдигна ведрото с вода и като го облегна на гърдите си, почна да пие и да се облива.

— Сега можеш да умираш — подхвърли той, откъсвайки се от водата, но отново се залепи за кофата.

Момчето чу как дядо му прошепна:

— Благодаря, сине, благодаря. Сега не е страшно и да умра. Че как, почит и уважение е това, ще рече...

— Аз си отивам — каза момчето, като усети слабост в тялото си.

Леля Бекей не се съгласи.

— Там няма какво да правиш сам — и почти насила го поведе в своя дом. Настани го на леглото в ъгъла.

В дома на Орозкул всичко беше готово за трапезата. Варено, печено, готвено — по много. С всичко това оживено се занимаваха бабата и Гулджамал. Леля Бекей тичаше от къщата до огнището. В очакване на голямото ядене, Орозкул и черният едър Кокетай, поизлегнали се на пъстрите одеяла, с възглавници под лактите, си

посрѣбваха чай. Те някак отведнѣж бяха почнали да важничат и се чувствуваха като князе. Сайдахмат им наливаше чай на дѣнцето на чинийките.

А момчето си лежеше тихо в ъгъла, сковано и напрегнато. Отново го тресеше. То искаше да стане и да си отиде, но се боеше, че щом слезе от леглото, веднага ще повърне. И затова трескаво стискаше в себе си тази буца, заседнала в гърлото му. Не смееше да мръдне.

Скоро жените викнаха Сайдахмат на двора. И после той се появи на вратата с цяла камара димящо месо в огромна емайлирана тава. С мъка донесе товара и го постави пред Орозкул и Кокетай. Подире му жените внесоха разни други гозби.

Отново насядаха, приготвиха ножове и чинии. В това време Сайдахмат наливаше водка по чашите.

— Водката ще командувам аз — боботеше той, като кимаше към бутилката в ъгъла.

Последен дойде дядо Момун. Странен, много по-жалък от обикновено беше днес старецът. Той искаше да се прикѣта някъде встрани, но черният як Кокетай великодушно го покани до себе си.

— Минете тук, аксакал.

— Благодаря. Ама нали ние, ние сме си у дома — опита се да откаже дядо Момун.

— Но все пак вие сте най-старият — настоя Кокетай и го намести между себе си и Сайдахмат. — Да прием, аксакал, по случай вашата сполука. Имате първата дума.

Дядо Момун неуверено се изкашля.

— За мир в този дом — каза той измъчено. — А там, дето има мир, там има и щастие, деца мои.

— Правилно, правилно! — подеха всички, гаврътвайки чашите.

— Ами вие какво? Не, няма да я бъде тая! Пожелавате щастие на зет си и дѣщеря си, а не пиете — упрекна Кокетай смутения дядо Момун.

— Е, щом е за щастие, аз такава... — разбърза се старецът.

За почуда на всички той изпразни до дѣно почти пълната чаша и зашеметен, заклати старата си глава.

— Ето това се казва!

— Нашия старец си го бива!

— Герой е вашият старец!

Всички се смееха, всички бяха доволни, всички хвалеха дядото.

В стаята стана горещо и задушно. Момчето лежеше в мъчителни страдания, все му се гадеше. Лежеше със затворени очи и чуваше как хората мляскат, гризат, сумтят, като гълтат месото на Рогатата майка-кошута, как се черпят с вкусни късове, как се чукат с омазаните чаши, как трупат в тавата оглозганите кости.

— Не месо, а младо жребче! — похвали Кокетай, като примлясна с устни.

— Че какво, ние да не сме глупаци, да живеем в планините, пък да не ядем такова месо — говореше Орозкул.

— Вярно, за какво живеем тук — пригласяше му Сайдахмат.

Всички хвалеха месото на Рогатата майка-кошута: и бабата, и леля Бекей, и Гулджамал, и дори дядо Момун. На момчето също тикаха в чиния месо и други неща. Но то отказваше и като видяха, че не му е добре, пияните го оставиха на мира.

Момчето лежеше, стиснало зъби. Струваше му се, че така по-лесно ще удържи гаденето. Но още повече го измъчваше съзнанието за собствената му безпомощност и това, че няма сили нищо да стори на тия хора, убили Рогатата майка-кошута. И в своя детски праведен гняв, в отчаянието си момчето измисляше разни начини на отмъщение, измисляше как би могло да ги накаже, да ги накара да разберат какво страшно злодеяние са извършили. Ала нищо по-добро не можа да измисли от това да повика на помощ Кулубек. Да, същия онзи момък с матроска рубашка, който пристигна с младите шофьори за сено в онази бурна снежна нощ. Той беше единственият от всички познати на момчето, който би могъл да надвие Орозкул, да му каже цялата истина в очите.

... По зова на момчето Кулубек долетя с камиона си, изскочи от кабината с готов автомат:

— Къде са?

— Там!

Дотичаха двама до къщата на Орозкул, дръпнаха вратата.

— Нито крачка! Горے ръцете! — сърдито заповяда Кулубек, като насочи автомата.

Всички се стъписаха. Вцепениха се от страх, кой където седеше. Залъците заседнаха в гърлата им. С кокали в мазните си ръце, с мазни бузи и мазни уста, преяли, пияни, те не можаха дори да се помръднат.

— Хайде, ставай, гадино! — Кулубек допря автомата в слепоочието на Орозкул и той целият се затресе, падна в краката на Кулубек.

— По-щади ме, не-не ме уби-вай!

Но Кулубек беше неумолим.

— Излизай, гадино! Свърши ти се царството! — С як ритник по тлъстия задник застави Орозкул да стане и да излезе от къщи.

И всички, които бяха там, изплашени и мълчаливи, излязоха на двора.

— Застани до стената! — заповяда Кулубек на Орозкул. — За това, че ти уби Рогатата майка-кошута, за това, че си отсякъл рогата ѝ, на които тя носеше люлката — смърт за тебе!

Орозкул се просна в прахта, запълзя, зави, застана.

— Не ме убивайте, та аз и деца си нямам. Сам съм на света. Ни син имам, ни дъщеря...

И къде се дяна неговата надменност, неговото високомерие! Жалък и нищожен страхливец. Да ти се отще такъв да го убиеш.

— Добре, няма да го убиваме — каза момчето на Кулубек. — Но нека този човек се махне оттук и повече никога да не се връща. Не ни трябва тук. Нека да си върви.

Орозкул стана, попридърпа панталоните си и като не смееше да се огледа, побягна надалеч — дебел, подпухнал, с увиснали бричове. Но Кулубек го спря:

— Стой! Ще ти кажем една последна дума. Ти никога няма да имаш деца. Ти си зъл човек и негодник. Тук тебе никой не те обича. Не те обича гората, нито едно дърво, дори нито една тревичка не те обича. Ти си фашист! Махни се — и то завинаги. Хайде, по-бързо!

Орозкул побягна, без да поглежда назад.

— Шнел! Шнел! — смееше се подире му Кулубек и за да го сплаши, гръмна с автомата във въздуха.

Момчето се радваше и ликуваше. А когато Орозкул се скри от погледа му, Кулубек каза на другите, застанали виновно край вратата:

— Че как сте живели вие с такъв човек? И не ви ли е срамно?

Момчето почувствува облекчение. Справедлива беше присъдата. И то така повярва в своята мечта, че забрави къде се намира, по какъв случай пиянствуваха в дома на Орозкул.

... Взрив от смях го изтръгна от това блажено състояние. Момчето отвори очи и се послуша. Дядо Момун го нямаше в стаята. Излязъл бе навярно. Жените прибираха съдовете. Канеха се да поднасят чая. Сайдахмат разказваше нещо с висок глас. Насядалите се смееха на приказките му.

— Е, и какво по-нататък?

— Разправяй!

— Не, чувай, разкажи повторно още веднъж — молеше Орозкул, като се превиваше от смях — как беше, а? Как си го наплашил. Ох, не мога повече!

— Та така, значи. — Сайдахмат охотно се захвана да повтаря разказаното. — Тъкмо почнахме да се приближаваме към маралите, а те стояха на края на горичката, и трите. Тъкмо привързахме конете за едно дърво и моят старец изведнъж ме хваща за ръката. „Не можем — казва — да стреляме в маралите. Ние сме бугинци, деца на Рогатата майка-кошута!“ И ме гледа като дете. Моли ме с очи. Пък аз — ако щеш, вярвай, ако щеш, не — се задушавам от смях. Но не се засмях. А, напротив, държа се сериозно. „Ти какво — казвам, — в тъмницата ли искаш да те хвърлят?“ — „Не“ — казва той. „А знаеш ли, че това са бейски приказки, измислени в невежествените чорбаджийски времена, за да сплашват бедняците!“ Тогавя той зяпна: „Ама ти какво?“ — казва... „Тъкмо това — отговарям, — ти тия приказчици ги зарежи, иначе няма да гледам, че си стар, ще напиша за тебе, където трябва.“

— Ха-ха-ха! — разсмяха се дружно насядалите. И най-вече Орозкул. Той се хилеше с наслада.

— Е, и после промъкваме се ние. Друго животно отдавна би офейкало и следа от него не би останала, а тия полуумни марали не бягат, като че не се страхуват от нас. Е, толкоз по-добре, мисля си — с хвалба разказваше пияният Сайдахмат. — Аз съм напред с пушката. Старецът отзад. И неочаквано ме налетя съмнението. През живота си врабче не съм застрелял. А тука работата такава: не улуча ли — ще драснат из гората и иди ги търси. Опитай се да ги стигнеш. Ще избягат отвъд превала. Защо да се изпуска такъв дивеч? А старият е ловец, мечка е гътвал на времето си. И му казвам: „Ето ти пушката, старо, стреляй.“ А той за нищо на света не ще. „Сам — казва — си стреляй.“ А пък аз му викам: „Ама аз съм пиян.“ И се поклащам, уж на краката

си не мога да стоя. Той видя, че когато извлякохме дървото от реката, изпихме с вас бутилчица. Та се престорих.

— Ха-ха-ха!...

— Няма да улуча — казвам, — маралите ще избягат, втори път няма да се върнат. А не бива да се прибираме с празни ръце. Сам знаеш. Внимавай. „Защо са ни пратили тук?“ Мълчи. Но не взема пушката. „Е — казвам, — както искаш.“ Хвърлих пушката и уж си отивам. Той подире ми. „На мен — казвам — ми е все едно, изгони ли ме Орозкул, ще отида да работя в совхоза. Ами ти на стари години къде?“ Мълчи. И аз тихичко, значи, само за ефект:

*Откъм червени планини
на кон червен аз долетях,
червен кръчмарю, отвори!...*

— Ха-ха-ха!...

— Повярва, че съм наистина пиян. Върна се за пушката. Аз също се върнах. Додето се разправяхме, нашите марали бяха се поотдалечили. „Е — казвам му, — внимавай да не избягат, няма да ги стигнеш. Стреляй, докато не са наплашени.“ Взе старецът пушката. Запромъквахме се. А той все си шепне като побъркан: „Прости ми, Рогата майко-кошута, прости ми...“ Аз пък своето си знам: „Внимавай — казвам, — изпуснеш ли ги — бягай заедно с маралите, където ти очи видят, по-добре не се връщай.“

— Ха-ха-ха!...

От пиянския дъх и смях на момчето му ставаше все по-горещо и задушно, главата го цепеше от набъбваща и ненамаляваща болка. Струваше му се, че някой го ритва с крака в главата, че някой сече главата му с брадва. Струваше му се, че някой се мери с брадва в очите му и то въртеше глава, мъчеше се да избегне удара. Изнемогвайки от огъня, то изведнъж се намери в леденостудената река. Превърна се в риба. Опашка, тяло, перки — всичко рибешко, само главата му си остана неговата, на всичко отгоре го болеше. То заплува в безмълвната тъмна подводна хладина и си мислеше, че сега завинаги ще си остане риба и никога няма да се върне в планината. „Няма да се върна —

говореше си то само. — По-добре да съм риба, по-добре да съм риба...“

И никой не забеляза как момчето се смъкна от леглото и излезе. Едва успя да свърне зад ъгъла и започна да повръща. Опряло се на стената, момчето стенеше, плачеше и през сълзи, задъхано от ридания, нареждаше:

— Не, по-добре да бъда риба. Ще отплувам оттук. По-добре да бъда риба.

А в къщата на Орозкул се деряха и се провикваха пиянски гласове. Този дивашки смях оглушаваше момчето, причиняваше му нетърпима болка и мъка. Струваше му се, че му е лошо, защото чува този чудовищен кикот. Като се посъвзе, тръгна из двора. Там беше пусто. Край угасналото огнище се натъкна на мъртвешки пияния дядо Момун. Старецът лежеше в прахта до отсечените рога на Рогатата майка-кошута. Кучето глождеше кости от главата на кошутата. Никого нямаше наоколо.

Момчето се наведе над дядо си, побутна го по рамото.

— Ата, да си вървим — каза то. — Хайде.

Старецът не отговаряше, той нищо не чуваше, не можеше да си вдигне главата. Пък и какво можеше да отговори, какво да каже?

— Хайде, ата, ставай да се прибираме — молеше момчето.

Кой знае, разбираше ли то със своя детски ум, или пък въобще не се досещаше, че старият Момун лежи тук като разплата за своята приказка за Рогатата майка-кошута, че не по своя воля беше посегнал на онова, което цял живот му бе внушавал — на паметта на дедите, на съвестта и заветите си, че е извършил това нещо заради злощастната си щерка, заради него, внука...

И сега, сразен от мъката и позора, старецът лежеше като убит, по очи, и не отговаряше на гласа на момчето.

Момчето приседна край дядо си, опита се да го размърда.

— Ата, ама хайде вдигни глава — молеше то. Беше бледо, движенията му слаби, ръцете и устните му трепереха. — Ата, аз съм. Чуваш ли? — говореше то. — Много ми е зле — заплака момчето. — Главата ме боли, много ме боли.

Старецът застана, размърда се, но не можа да дойде на себе си.

— Ата, а Кулубек ще дойде ли? — запита изведнъж момчето през сълзи. — Кажи, ще дойде ли Кулубек? — дърпаше го то.

Принуди дядо си да се обърне и изтръпна, когато срещу му се извърна лицето на пияния старец, сплескано с кал и прах, с жалка, сплъстена брадица и в тази минута му се привидя главата на бялата кошута, отсечена с брадвата на Орозкул. Момчето бързо се отдръпна уплашено и като се отдалечаваше от дядо си, промълви:

— Аз ще стана риба. Чуваш ли, ата, ще отплувам. А дойде ли Кулубек, кажи му, че съм станал риба.

Старецът не отвърщаше нищо.

Момчето си тръгна бавно нататък. Спусна се до реката. И нагази право във водата...

Никой още не знаеше, че момчето е отплувало като риба по реката. На двора се разнасяше пиянската песен:

*Откъм гърбати планини
на гърбата камила дойдох,
кръчмарю гърбав, отвори,
горчиво вино почерпи!...*

Ти отплува. Ти не дочака Кулубек. Колко жалко, че не дочака Кулубек. Защо не изтича на пътя? Ако беше тичал дълго по пътя, непременно щеше да го срещнеш. Отдалеч щеше да познаеш камиона му. И трябваше само да вдигнеш ръка, той веднага щеше да спре.

— Къде? — щеше да запита Кулубек.

— При теб — щеше да отговориш ти.

И той щеше да те вземе в кабината. И щяхте да потеглите. Ти и Кулубек. А пред вас по пътя щеше да тича невидима за никого Рогатата майка-кошута. Но ти щеше да я виждаш.

Ала ти отплува. Знаел си, че никога не ще се превърнеш в риба? Че няма да доплуваш до Исък Кул, че не ще видиш белия параход и не ще му кажеш: „Здравей, бял параход, това съм аз!“

Сега мога да кажа само едно: ти отхвърли онова, с което твоята детска душа не може да се примири. И в това е моята утеха. Ти живя като мълния — блесна веднъж и угасна. А мълниите се раждат от небето. Пък небето е вечно. И в това също е моята утеха.

И още в това, че детската съвест у човека е като зародиша в зърното, без зародиш зърното няма да покълне. И каквото и да ни

очаква на тоя свят, правдата ще пребъде вовеки, дордето се раждат и умират хора...

Сбогувам се с теб, момче, и повтарям твоите думи: „Здравей, бял параход, това съм аз!“

[1] Астапрала — опази боже! — Б.а. ↑

[2] Ат, ата, така — кон, баща, подкова. — Б.а. ↑

[3] Курдючни овце — специална порода средноазиатски овце с много лой. — Б.пр. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.